

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

KUŞAK VE YOL'DA DÖRT ÜLKE: ÇİN-TÜRKİYE-İRAN- AZERBAYCAN

Fatih UYAN

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2020

KUŞAK VE YOL'DA DÖRT ÜLKE: ÇİN-TÜRKİYE-İRAN-AZERBAYCAN

Fatih UYAN

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2020

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Kapadokya Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Kapadokya Üniversitesi tarafından açık erişime açılır.

- ☐ Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.
- ☐ Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir.
- ☐ Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.

18/11/2020

Fatih UYAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin/dönem projemin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Dr. Öğr. Üyesi Can ULUSOY** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Tez ve Dönem Projesi Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Fatih UYAN

ÖZET

UYAN, Fatih. *Kuşak ve Yol'da Dört Ülke: Çin-Türkiye-İran-Azerbaycan*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2020.

Avrupa ve Asya'nın tamamına hitap eden Avrasya, dünyanın en eski medeniyetlerinin meydana geldiği büyük bir coğrafyadır. Bu coğrafya, Çin Denizi'nden Atlantik Okyanusuna kadar uzanan devasa bir sahayı içine alır. Bu coğrafyada Çin, Avrasya'nın siyasi, ticari ve stratejik konumu için oldukça önemli konumdadır. Çin'de üretilen birçok ürün Kuşak ve Yol Girişimi bağlamında Avrupa'nın içlerine kadar ulaşmakta ve bütün Avrasya ile irtibat kurulmaktadır. Çin üreten, Orta Asya, İran, Azerbaycan ve Türkiye ileten ve aracı ülkeler olarak konumlanmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerin bir arada uyum içinde hareket etmesi siyasi tercihlerinin ve yönetim şekillerinin birbirine yakın olması da önemlidir. Şanghay İş birliği Örgütü aracılığıyla Çin, Orta Asya'dan Batı'ya doğru açılmaya başlamış ve bu bağlamda Batı'nın katı ambargosuna maruz kalan İran ile ilişkilerini güçlendirmek istemektedir. İran da ambargoyu kırarak güçlenmek için bu konuda isteklidir. Ancak İran Gözlemci Üye statüsünden öteye geçememiştir. ŞİÖ, Türkiye için NATO üyesi olması nedeniyle uzak bir ihtimal gibi görünse de Kuşak ve Yol Girişimi'nin yakınlaşması devam etmektedir. Azerbaycan ise Dağlık Karabağ Sorunu ve Rusya'ya karşı denge unsuru bulmak için yeni arayışlar içindedir. Çin için ise Azerbaycan önemli bir enerji tedarikçisidir. Ancak Azerbaycan'ın ABD ile de bağlantısı devam etmektedir. Avrupa'nın Çin için elverişli bir pazar olması, Çin'in bitmek bilmeyen enerji ihtiyacı, İpek Yolu Girişimi bağlamında tren yolu ile Avrupa bağlantısının en kritik noktasında İran ve Türkiye'nin yer alması gibi hususlar devam ettiği sürece Kuşak ve Yol bağlantısı kapsamında Çin, Türkiye, İran ve Azerbaycan arasında bağlantı devam edecektir.

Anahtar Sözcükler: Avrasya, Avrasya Jeopolitiği, Cumhurbaşkanlığı Sistemi, Çin, ŞİÖ.

ABSTRACT

UYAN, Fatih. *Belt and Road in Four Countries: China- Turkey-Iran-Azerbaijan*, Master's Thesis, Nevşehir, 2020.

Addressing Europe and Asia, Eurasia is a grand zone where the world's oldest civilizations were formed. This zone includes a huge area starting from the China Sea to the Atlantic Ocean. In this zone, China is in a very important position for the political, commercial, and strategic position of Eurasia. Many products produced in China reach the inside of Europe in the context of one belt-one road, and a connection is establishing with the whole of Eurasia. China is positioning as a producing country, whereas Central Asia, Iran, Azerbaijan, and Turkey are transfer or intermediate countries. Consequently, it is also crucial that these countries act in harmony and that their political preferences and management styles are close to each other. Through the Shanghai Cooperation Organization (SCO), China has begun to open from Central Asia to the West. In this context, China wants Iran, subject to the strict embargo of the West, to take its system. Iran is also disposed to get stronger by breaking the embargo. However, Iran could not go beyond Observer Member status. Although SCO seems a remote possibility for Turkey due to its NATO membership, Belt and Road project continues to get closer. Azerbaijan is in a new search to find a balance against the Nagorno-Karabakh conflict and Russia. For China, Azerbaijan is an important energy supplier. Nevertheless, Azerbaijan's connection with the United States continues. China, Turkey, Iran, and Azerbaijan connection will continue in the context of one belt-one road connection as long as matters such as Europe being a favorable market for China, China's endless energy need, Iran and Turkey is locating in the most critical point of the railway link in the context of the Silk Road Project go to exist.

Keywords: Eurasia, Eurasian Geopolitics, Presidential System, China, SC.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	6
1.1. AVRASYA KAVRAMI VE JEOPOLİTİĞİNİN TANIMI	6
2. BÖLÜM	14
2.1. TÜRKİYE, ÇİN, AZERBAYCAN VE İRAN'DA YÖNETİM SİSTEMLERİ... 14	
2.1.1. Türkiye'de Yönetim Sistemi ve Başkanlık Tartışmaları	14
2.1.2. Çin'de Yönetim Sistemi	17
2.1.3. Azerbaycan'da Yönetim Sistemi	21
2.1.4. İran'da Yönetim Sistemi	23
3. BÖLÜM	28
3.1. KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ VE GİRİŞİM BAĞLAMINDA TÜRKİYE, ÇİN,	

İRAN VE AZERBAIJAN'IN AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDE SİYASAL	
TERCİHLERİ	28
3.1.1. Kuşak ve Yol Girişimi	28
3.1.2. Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kapsamı	28
3.1.3. Kuşak ve Yol Girişimi'nin Ortaya Çıkış Nedenleri	32
3.2. AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDE ŞİÖ'NÜN ETKİSİ VE TİCARİ	
STRATEJİLER	34
3.2.1. Çin'in Tercihleri	36
3.2.2. Türkiye'nin Tercihleri	39
3.2.3. Azerbaycan'ın Tercihleri	42
3.2.4. İran'ın Tercihleri	44
4. BÖLÜM	48
4.1. KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİNDEN ÇİN-TÜRKİYE-İRAN VE	
AZERBAIJAN'IN BEKLENTİLERİ	48
4.1.1. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nden Beklentileri ve Olası Problemler	48
4.1.2. Türkiye'nin Kuşak ve Yol Girişimi'ne Yaklaşımı ve Beklentileri	53
4.1.3. Azerbaycan'ın Kuşak ve Yol Girişimi'ndeki Yeri	58
4.1.4. Kuşak ve Yol Girişimi'nde İran'ın Konumu	62
4.2. İPEK YOLUNDA ORTAK KADER	65
4.3. YENİ GELİŞMELER IŞIĞINDA İPEK YOLU PROJESİ'NİN GELECEĞİ ..	67
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	73
EK 1. ORIJİNALLİK RAPORU	81

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Avrasya'nın Genel Görünümü (Turkua 2019).

Şekil 2: Kuşak ve Yol Girişimi'nin Deniz ve Kara Yolu Güzergahı (Kuşak ve Yol Girişimi, 2020).

Şekil 3: Tarihi İpek Yolu Güzergahı (Bozkurt, 2000).

ÖN SÖZ

Jeopolitik, siyasi tercihler ile coğrafyanın aynı potada değerlendirildiği bir kavramdır. Bu sebeple jeopolitik durum, bir devletin siyasi tercihlerini belirlemesinde önemli derecede rol oynayan bir unsurdur. İbn-i Haldun'un coğrafya kaderdir tanımlamasını bu bağlamda okumak gerekir. Dünyanın en eski medeniyetlerinin yaşadığı ve tarihte bilinen en çetin savaşların yaşandığı Avrasya coğrafyasında belki de dünyanın diğer kısımlarına göre jeopolitik daha fazla önem arz etmektedir. Zira dünya yer altı zenginliklerinin en fazla olduğu Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya Avrasya coğrafyasında yer almaktadır. Tüm Avrupa ve ABD bu bölgelerin siyasi hayatı ile yakından ilgilenmektedir.

Tarihte kurulmuş ve dünyaya söz sahibi olan büyük devletlerin hemen tamamı da Avrasya coğrafyasında kurulmuştur. Bu bağlamda dünya siyasetine yön veren aktörlerin yer aldığı bir coğrafya olan Avrasya zenginliğinden bir şey kaybetmemiş olsa da Avrupa'nın yükselişe geçtiği 19. yüzyıldan sonra ABD'nin dünya siyasetinde etkili olmasıyla dengeler değişmiştir. Ancak Avrasya'da Putin ile Rusya'nın ve son dönemde iktisadi hamleleri ile Çin'in ön plana çıktığı yeni bir süreç başlamıştır. Türkiye Avrasya'nın kalbinde yer alan konumu ile bir yandan Batı'nın müttefiki iken Cumhurbaşkanlığı sisteminden birkaç sene evvel yönünü Avrasya'da Asyalı aktörlere dönmüştür. Ancak Türkiye'nin konumu ve siyasi gücü denge siyasetini benimsemesine imkân tanıdığı için siyasi alternatiflerini artırma arzusu ön plandadır.

Bu çalışmanın fikir aşamasında ve yazımında değerli görüşlerini ve her türlü desteğini esirgemeyen, Dr. Öğretim Üyesi Can ULUSOY, Dr. Öğretim üyesi Halil Burak SAKAL ve Dr. Öğretim Üyesi Emre DEMİR'e teşekkürü bir borç bilirim.

18/11/2020

Fatih UYAN

GİRİŞ

Bu tez, temelde ekonomik iş birliği projesi olan “Kuşak ve Yol” da yer alan dört ülkenin, bu Girişim kapsamındaki yerlerini analiz etmeye yönelik bir çalışmadır. Bununla beraber “Kuşak ve Yol”, 1945 Yalta Konferansı ile esas olarak çerçevesi çizilen fakat Sovyetler Birliği (SSCB)’nin dağılışı ile beraber çözülmeye başlayan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğinde tesis edilen dünya ekonomik ve siyasal sisteminin boşluklarını doldurmaya aday projelerden biridir.

18. yy. itibarıyla bir dünya sistemi haline gelen kapitalizmin, Hollanda, Büyük Britanya ve ABD’den sonra üretici güçlerin gelişme seviyesi bakımından birinci sırada yer alan Çin’in merkezinde yeniden şekillenmeye başladığı açıktır. Dünya sisteminin 300 yıllık Atlantik merkezli olarak örgütlenişi ve 1945 sonrası ABD’nin başat hegemon güç olarak çerçevesini çizdiği sistem Pasifik merkezli olarak dönüşmekte (Wallerstein, 1998:30-43) Çin ise yeni hegemon olacağı iddialarını reddederek dünya sistemini karşılıklı fayda ve iş birliğine dayalı olarak yeniden örgütlenme iddiasında bulunmaktadır. Esasen her hegemonik süreç, küresel iş birliğinin biçimini belirleme iddiasındadır. Bu iş birliğinin hangi esaslara dayanacağı başat gücün merkez, yarı-merkez ve çevre ülkelerle geliştireceği ilişkiler çerçevesinde belirir. Bu nedenle, özelde 2008 krizi sonrası daralan küresel piyasaları açmayı hedefleyen ve sürekli büyüyen üretimini pazarlayabilmek başta gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve alım gücünü yükseltmeyi amaçlayan Çin’in Avrasya jeo-politiği üzerine oturan “Kuşak ve Yol” girişimini salt ekonomik bir gözle analiz etmek yeterli olmayacaktır. Çin’in nasıl ki Afrika ekonomik açılımları, aynı zamanda bu coğrafyada başta Çin-ABD mücadelesi olmak üzere, Afrika’nın eski sömürge güçleriyle Çin’i karşı karşıya getiriyorsa çok daha büyük ekonomik ve siyasal güçlerin hüküm sürdüğü Avrasya jeo-politiğinde uygulanmakta olan “Kuşak ve Yol”, küresel güç mücadelesi ve hegemonyanın dönüşümü süreçlerinden ayrı okunabilmesi mümkün değildir. İşte bu nedenle tezin birinci bölümünde Avrasya kavramı ve Avrasya jeo-politiği tartışılmıştır.

“Kuşak ve Yol”un belirlenen güzergâhları, kadim Avrasya coğrafyasının sadece ekonomik hatlarını değil, siyasal ve kültürel hatlarını da birbirine bağlamaktadır. Nitekim böyle büyük bir iş birliği ve yatırım projesinin başarılı olabilmesi için, bu hatların güvenlik tehditlerinden azade olması gerekmektedir. “Kuşak ve Yol” barışa muhtaçtır.

Fakat tüm bu güzergâhlar, Avrasya jeo-politiğinde kimi yüzyılları bulan sorunlarla, güç mücadeleleri ve terör örgütlerinin üstlendiği yerlerle kesintiye uğrama tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle “Kuşak ve Yol” ekonomik iş birliği üzerinden siyasal ve bölgesel sorunların da çözümünü dayatmakta, ya da bu sorular kışkırtılarak “Kuşak ve Yol” güzergâhları kesintiye uğrama tehdidiyle karşılaşmaktadır. Bu olgu, tezin merkeze alarak incelediği ülkelerin, “Kuşak ve Yol” sürecinde çözmek zorunda kalacağı ya da projenin aksamasına neden olabilecek muhtemel çatışma alanlarına ve bu dört ülkenin bu alanlardaki siyasetlerine yer vermek zorunda kalmıştır.

“Kuşak ve Yol” bağlamında Çin, Türkiye, İran ve Azerbaycan’a bu çalışma kapsamında beraber yer verilmesi rastgele bir seçimin sonucu değildir. Çin, projenin sahibi ve baş finansörü olarak elbette “Kuşak ve Yol”u içeren her çalışmada yer almak zorundandır. Türkiye, İran ve Azerbaycan’ın ise önümüzdeki uzun vadeli süreçte iş birlikleri ve çeşitli çatışma potansiyelleriyle, birbirlerinin ve projenin kaderi üzerinde belirleyici olacakları olgularla sabittir. Türkiye ve İran zaten “Orta Koridorda” projenin ortaklarındandır, Azerbaycan bu koridorda olmasa da kilit önemdedir. Tezde, bu dört ülkenin beraber incelenmesine de neden olan olguları şu şekilde sıralamak mümkün:

- En başta Türkiye, İran ve Azerbaycan komşu devletlerdir.
- İran’ın “Güney Azerbaycan” olarak da bilinen kuzeyi başta olmak üzere, İran nüfusunun üçte biri Azerî Türktür. Türkiye Türkleri ile Azerîler ise sadece ortak kültür ve dil akrabalığı ile değil, ortak kavim bağları ile de birbirine en yakın iki Türk halkıdır.
- İran Azerîleri ve Azerbaycan halkı, Pers (Farisî) milletiyle aynı mezhebe (Şia) bağlıdır. Türkiye Türkleri ise ekseri olarak Hanefî’dir. Böylece Azerîler dil ve kavim bağlarıyla Türkiye ile ama çok önemli

bir toplumsal tutkal olan Şiîlik üzerinden İran'la kuvvetli bağa sahiptir. Böylece Azerî dünyası için Türk ve İran kültürlerinin en yoğun kesişme sahası olduğu söylenebilir. Türkiye ile İran arasındaki jeo-politik çekişmeler üzerinden beliren fakat kültürel manada çok keskinleşen mezhep ayrımının, Avrasya jeo-politiği ve ekonomik bağları üzerinden sıkılaşması muhtemel ilişkileri içinde Azerîlerin varlığı, sanılanın aksine sadece bir çatışma ihtimali değil, bu ayrımı yumuşatan bir etki de görebilir.

- Bu üç ülke de Çin'in dış politikadaki kadim stratejik partneri "Kuşak ve Yol"un en önemli parçalarından biri olan Pakistan ile büyük bir dostlukla bağlıdır. Pakistan'ın bu birleştirici konumu, üç ülkenin de Çin ile gelişen ilişkileri üzerinde olumlu bir etkendir.
- Her üç ülke de bağımsız dış politika izleme taraftarıdır. Nitekim SSCB'nin dağılmasından sonra Kuzey Atlantik Paktı'nın (NATO) içinde konumu sarsılan ve başta PKK-PYD sorunu olmak üzere birçok alanda eski müttefiki ABD ile çatışma yaşayan Türkiye, Rusya'nın Kafkaslardaki etkin konumuna cepheden karşı gelmeyen ama Çin, Batı ve İsrail ile de kurduğu ilişkilerle bölgede bağımsız ve kendine güvenen bir güç olarak yükselmeye çalışan Azerbaycan ve 1979 Devrimi'nden itibaren ABD yaptırımlarına maruz kalmasına rağmen direnç gösteren İran'ın tutumu birbiriyle uyumludur. Bu üç ülkeden hiçbirisi, bir başka devletin ya da paktın çıkarları üzerinden hareket etmeye gönüllü değildir.
- Çin halkı, Azerîlerin de içinde bulunduğu Türk halkı ve İran halkı Asya'nın kadim ve büyük kültürlerinin temsilcileridir. Köklü devlet ve ordu birikimine sahiptirler.
- Sayılan bu ülkelerin üzerinde kurulmuş devletler ve uygarlıklar, kadim İpek Yolu'nu kullanmışlardır. Bu ülkelerin ve halklarının, İran ve Türk çinilerinin mavi rengini Çinlilerden alarak daha sonra Portekiz'in Azujelo çinilerine aktarmaları örneğinde olduğu gibi ticaret üzerinden gelişmiş kültürel alışverişleri mevcuttur (Bayart, 1994: 70).

- Dört ülkenin de modernleşme süreçleri benzer tarihsel süreçlerde yaşanmış ve benzer düşmanların tehditleriyle karşılaşmış ve acılar çekmişlerdir. Azerbaycan'ın içinde yer aldığı Çarlık Rusya'sı 1905, İran 1907, Türkiye 1908, Çin 1911'de demokratik devrimler yaşamışlardır. İran, Türkiye ve Çin; İngiltere ve Rusya'nın baskı ve saldırganlığını yoğun şekilde hissetmiş, Azerî bölgeler Rus ve İngiliz mücadele sahası olurken, Azerbaycan'ın kuzeyi Rus hâkimiyeti, güneyi İran'a bağlı olmakla birlikte İngiliz tesiri altına girmiştir. 20. yüzyıl bu ülkelerin ve halkların modernleşme ve bağımsızlık mücadelelerine sahne olmuştur. Batı ve Rus hegemonyasına karşı mücadele bu ülkelerin birbirlerinin hassasiyetlerini anlama hususunda yakınlaştırmaktadır.

Çin, İran ve Türkiye, Batı destekli bölünme tehditleriyle karşı karşıyadır. Azerbaycan ise işgal altındaki topraklarını kurtarma mücadelesi vermektedir. Batı destekli terör ve yıkıcılığa karşı iş birliği bu ülkeler açısından stratejik buluşmaların yolunu açmakta ve iş birliği imkânlarını geliştirmektedir.

- İran'a yönelik ABD ambargoları sürerken, Çin ABD tarafından yaptırımlara uğramakta, Türkiye F-35 projesinden çıkarılmakta ve yaptırım tehditleriyle karşılaşmaktadır. ABD merkezli ekonomik yaptırım tehditleri, Çin-İran- Türkiye'nin ekonomik iş birliğini geliştirmesini zarurî kılmaktadır.

Yukarıda sayılan bütün bu nedenler, "Kuşak ve Yol" projesi kapsamında Çin, İran, Azerbaycan ve Türkiye'nin birlikte incelenmesi tercihini açıklar. Yine bu nedenler tezin sorunsalını ve hipotezlerini açıklamada yol göstericidir. Tezin sorunsalı, hegemonyanın Çin merkezli olarak dönüşümünde, "Kuşak ve Yol" sağlayacağı ekonomik katkılar başta olmak üzere, bu dört ülkeyi alakadar eden bölgesel ve siyasal gelişmelere koyacağı katkıdır. Tezin ana hipotezi, "Kuşak ve Yol'un ortak coğrafyayı paylaşan Türkiye, İran ve Azerbaycan arasındaki bağları daha da güçlendireceği, bölgeyi ekonomik olarak daha da hareketlendireceğidir. Bununla beraber derin bölgesel sorunlar bu süreçte daha çok açığa çıkma veya çözülme eğilimine girecektir. Nitekim bu tezin tamamlandığı günlerde

Azerbaycan'ın işgal altında bulunana Karabağ'daki topraklarını kurtarma mücadelesi içinde olması, büyük sorunlar ve çözümlerin peşi sıra bu coğrafyada yaşanabileceğini şimdiden ortaya koymuştur. Elbette “Kuşak ve Yol” gibi büyük projelerin varlığı hem bu jeo-politik ve jeo-stratejik alanları etkilemekte, hem de projenin kendisi bunlardan kaçınılmaz olarak etkilenmektedir. Tezin diğer hipotezlerini de bu şekilde açıklamak mümkündür.

Tezin sorunsalı ve hipotezleri, çalışmanın dört bölüm halinde incelenmesini zorunlu kıldı. İlk olarak bu dört devletin siyasal, ekonomik ve kültürel olarak varlık alanı olan Avrasya, salt bir coğrafya olmanın ötesinde kendisini belirleyen tarihsel veçheleri ile birlikte tartışılmıştır. Daha sonra bu siyasal-ekonomik-kültürel varlık sahasını paylaşan dört devletin siyasal yapıları başta olmak üzere genel özellikleri tartışılmıştır. İkinci bölümde Avrasya jeo-politiği bağlamında bu devletlerin muhatap olduğu sorunlar tartışılarak, “Kuşak ve Yol” açısından hayati bir öneme sahip güvenlik ihtiyacı vurgulanmıştır. Üçüncü bölümde, tartışılan devletin bu sorunlara yaklaşımları ele alınacaktır. Son bölümde ise, “Kuşak ve Yol”dan beklentiler üzerinden, bölgesel sorunlarla “Kuşak ve Yol”un sağlayacağı imkanların nasıl bir etkileşim içinde olabileceğine yönelik bir parantez açılmaya çalışılmıştır. Bütün bu çalışmadan beklenen, “Kuşak ve Yol” üzerine yapılacak olan çalışmalara küçük bir katkı sağlayabilmektir.

1. BÖLÜM

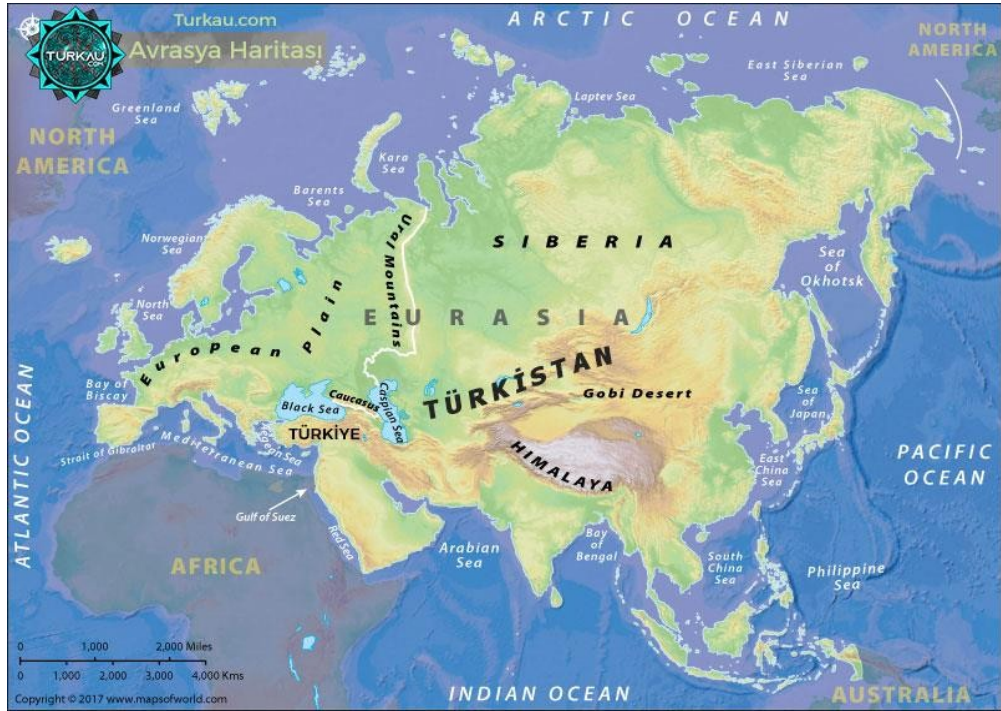
1.1. AVRASYA KAVRAMI VE JEOPOLİTİĞİNİN TANIMI

Avrasya kavramı, etimolojik olarak, “*Avrupa (Avr)*” ve “*Asya*” kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır (Erol, 2009:41). Avrasya’nın harita üzerinde çizilmiş belli bir sınırı ve siyaset bilimciler arasında üzerinde uzlaşmış belli bir tanımı bulunmamaktadır. Geleneksel coğrafi anlamında Avrasya’nın, yeryüzünün yaklaşık yüzde onunu kaplayan devasa bir kara kütesine tekabül ettiğini belirten Emre Erşen, Avrasya’nın siyasal-kültürel-jeopolitik anlamda nasıl tanımlanabileceğine dair ciddi belirsizliklerin olduğuna dikkat çekmektedir (Erşen, 2009:41).

Avrasya kavramının tanımı, siyasal ve sosyal bilimcilerin ilgi alanlarına; onların, ideolojik, ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal ve jeopolitik bakış açılarına göre farklılaşmaktadır (Özder, 2013:66) Bazı siyaset bilimciler, Avrasya’yı, Avrupa ve Asya’nın tamamını içeren bir bölge olarak çok geniş bir anlamda tanımlamışlardır. Bazı siyaset bilimciler ise SSCB sonrası dönemde bağımsızlığına kavuşan cumhuriyetleri içerecek şekilde dar kapsamlı tanımlar yapmışlardır.

Zbigniew Kazimierz Brzezinski Avrasya’yı, dünya üzerinde Afrika, Amerika ve Okyanusya kıtaları haricinde kalan bölge olarak kabul etmektedir (Brzezinski, 2004:257). Harvard Üniversitesi Orta Asya ve Kafkaslar Programında Avrasya’nın tanımı, tarih, dil, ekonomi, din kriterleri bağlamında ele alınmış ve Avrasya’nın, Rusya, eski Sovyet Orta Asya ve Güney Kafkasya Cumhuriyetleri, Afganistan ve Moğolistan’ın bütünü ile İran, Türkiye, Çin, Hindistan ve Pakistan’ın bu ülkelere komşu olan topraklarını kapsadığı ileri sürülmüştür (akt. Erşen, 2004:43-44). Siyasal bilimcilerin, Avrasya’nın Orta Asya’dan Kafkasya’ya ve Balkanlar’a kadar uzandığı konusunda görüş birliği içinde olduklarını belirten Anıl Çeçen’e göre, en geniş anlamıyla Avrasya kavramı, Avrupa ve Asya kıtalarının iç içe geçtiği bölgelerin tümünü içeren bir kavramdır. Avrasya kavramını dar anlamda tanımlayan siyaset bilimciler ise SSCB’nin dağılması ile

1990'lerden sonra Kafkasya'da ve Merkezi Asya'da ortaya çıkan bağımsız devletlerin yer aldığı coğrafyayı esas almışlardır (Çeçen, 2015:413-415). Bu bakış açısından Avrasya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan'dan oluşan Orta Asya Cumhuriyetlerini ve Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan oluşan üç Kafkas Cumhuriyetini kapsamaktadır.

Şekil 1: Avrasya'nın Genel Görünümü (Turkua 2019).

Avrasya teriminin tarihsel seyrine baktığımızda ise bu terimin ilk olarak, Alman Alexander Von Humboldt tarafından 1849 yılında yayımlanan *Kosmos* isimli eserde kullanıldığı kabul edilmektedir (İşyar,2008:105). Humboldt'un geliştirip adlandırdığı bu kavramın tarihsel arka planına bakıldığında, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun genişleme siyaseti ve dünyaya hâkim olma isteğini görmek mümkündür. Almanya, İtalya ve Burgonya birlikteliğiyle 843'de kurulan Kutsal Roma-Germen imparatorluğu, 1806 yılında yıkılıncaya kadar bugünkü Orta, Batı ve Güney Avrupa'yı hükümrânlığı altına alıp yönetmiştir. Bu imparatorluğun mirasçısı olarak kabul edilen Almanya'nın, İkinci Dünya Savaşı'nda Avrasya'nın diğer kanadı olan Asya'ya yönelmesinin nedenlerinden

birinin, Roma-Germen Avrasya İmparatorluğu'nu ihya etmek olduğu kabul edilmektedir. İşte Humboldt tarafından kullanılan Avrasya kavramının tarihsel arka planında bu amaç yer almaktadır. Bu bağlamda Humboldt'un Avrasya tanımı, Avrasya'nın jeopolitik önemi açısından temellendirilmektedir (Özder, 2013:68).

Aslında siyasal tarihe baktığımızda Avrasya'nın jeopolitik önemine vurgu yapan çok sayıda jeopolitik teorinin varlığından söz edebiliriz. Bu teoriler içinde en çok bilinenler, Halford John Mackinder tarafından ileri sürülen “Kara Hakimiyet Teorisi” ve Brzezinski tarafından ileri sürülen “Büyük Satranç Tahtası Teorisi”dir. Mackinder'in temellendirdiği kara hâkimiyet teorisi, günümüzdeki dünya siyaseti incelemelerinde de en önemli başvuru kaynaklarından birisidir. Mackinder, Avrasya'nın merkezi kısmını, dünya siyasetinin pilot sahası olarak belirlemiş ve Doğu Avrupa'dan başlayarak Orta Asya ve Sibiryâ bölgesini, onların sahip oldukları zengin doğal kaynakları nedeniyle “*Heartland (Kalpgah Yeri)*” olarak tanımlamıştır. Mackinder, bu ülkelerin dışında kalan yani, Batı Avrupa'dan başlayarak Akdeniz Bölgesi, Ortadoğu, Hindistan, Güneydoğu Asya ve Çin'i içerisine alan bölgeleri ise “*Kenar Kuşak (Hilal)*” olarak nitelendirmiştir. Mackinder'a göre, Avrasya ve Afrika'yı içerisine alan bölgeler “*Dünya Adası*”dır. Mackinder, *Heartland*'a sahip olan ülkenin *Kenar Hilal*'e de sahip olacağını, *Kenar Hilal*'e sahip olan ülkenin *Dünya Adası*'na sahip olacağını, böylece dünya nüfusunun %90'ına hükmedeceğini ileri sürmüştür. Mackinder bu teorisinde, Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin'i kapsayan “*İç Hilal*”; İngiltere, Afrika, Avustralya, Japonya, ABD ve Kanada'yı da içerisine alan “*Dış Hilal*” bölgelerini birbirinden ayırmıştır. Mackinder'e göre bu bölgelerin sınırları, II. Dünya Savaşı boyunca ve bu savaşın sonrasında sürekli değişmiştir (Yılmaz, 2012:13-14).

Brzezinski ise, büyük satranç tahtası teorisinde, dünyayı büyük bir satranç tahtasına benzetmiş ve bu oyunun en etkili alanı olarak Avrasya bölgesini işaret etmiştir. Bu oyunda ABD, Rusya Federasyonu, Almanya, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan'ın yer aldığını belirten Brzezinski'ye göre ABD, bu oyundaki en etkili oyuncudur. Brzezinski'nin teorisinde Avrasya, Afrika, Amerika

ve Okyanusya kıtaları haricinde kalan bölge olarak kabul edilmektedir. Avrasya jeopolitik önemini ise, bu bölgenin verimli coğrafyası, enerji kaynakları ve yer altı zenginlikleri, nüfusu gibi özelliklerinden kaynaklanmaktadır (Brzezinski, 2004:257). Brzezinski açısından, bu satranç oyununda kazanacak olan ülkenin belirleneceği bölge, “Orta Alan” ya da “Kara Delik” olarak adlandırılabileceğimiz, Rusya’nın egemenliğindeki topraklar ile “Avrasya Balkanları” olarak adlandırılabileceğimiz Orta Asya ve Kafkasya bölgelerini kapsayan “Merkezi Avrasya”dır (Erşen, 2009:55).

Günümüzde de Avrasya, dünya tarihinin en önemli jeopolitik eksen ve jeopolitiği olmaya devam etmektedir. Avrasya’nın hem Batı hem de Doğu bölgesi, yani Avrupa ve Asya, ekonomik büyümenin, yükselen siyasi nüfusun en önemli merkezleridir. Dünya nüfusunun yaklaşık olarak %75’i Avrasya’da yaşamaktadır. Dünya üzerindeki fiziksel zenginliklerin çoğu bu bölgelerde bulunmaktadır. Avrasya, dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir. Dolayısıyla Avrasya, dünya hâkimiyetinin belirleneceği, geleceğin dünyasının şekilleneceği bir arenadır (Özder, 2013:67).

Buraya kadar Avrasya’nın tanımına ve onun jeopolitik önemine dair görüşleri genel hatlarıyla ortaya koymaya çalıştık. Şimdi, Avrasya kavramına ilişkin bu incelemeyi tamamlamak için Avrasyacılık görüşünün ya da Avrasyacı düşüncenin tarihsel arka planının incelenmesi yerinde olacaktır. Zira bu inceleme, Avrasya kavramının sadece coğrafi ve jeopolitik bir kavram olmadığını, aynı zamanda bu kavramın, felsefi ve ideolojik bir yönünün de olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Avrasyacılık fikrinin, Ruslar ve Türkler arasında ortaya çıktığını belirten Meşdi İsmayilov’a göre bu görüş, Ruslardan çok daha önce Türkler arasında ortaya çıkmıştır. İsmayilov’a göre Avrasyacılık fikri, Türkler arasında Türkçü bir bakış açısının çatısı altında; Ruslar arasında ise imparatorluk düşüncesi bağlamında ve emperyal bir bakış açısıyla şekillenmiştir (İsmayilov, 2011:361-370). O halde daha fazla ilerlemeden önce Rusya’daki Avrasyacılık görüşünü, daha sonra da Türkler arasındaki Avrasyacılık kavrayışını ele almamız gerekmektedir. Böylece Avrasyacılık görüşünün hem Rus hem de Türk

dünyasındaki görünümünü ortaya koymak mümkün olacaktır.

Rusya’da, ortaya çıktığı ilk dönemlerde sadece coğrafi bir terim olan Avrasyacılık kavramı, 19. yüzyılda felsefi ve ideolojik bir anlam kazanmıştır (Akgül, 2009:16). Avrasyacılık akımı, esasen Rusların kriz dönemlerinde ortaya çıkan fikrî arayışların bir ürünüdür. Bu çerçevede Avrasyacılık fikrinin, Rus siyasal yaşamında iki önemli siyasal olay sonrasında ön plana çıktığı görülmektedir. Yani Avrasyacılık akımı ilk olarak, Rus Çarlığı’nın yıkılması üzerine 1920’li yıllarda, ikinci olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılma emareleri vermesi üzerine 1980’li yılların sonunda etkili olmuş bir akımdır (Kurt, 2019:3).

Vügar İmanov, 1920’li yıllarda ortaya çıkan Avrasyacılık düşüncesinin, “*Klasik Avrasyacılar*” olarak adlandırıldığını ve bu akımın, Avrupa’da yaşayan muhacir Ruslar arasında ortaya çıktığını belirtmektedir. Ona göre, bu akımın temelini yeni bir kimlik oluşturmaya yönelik çabalar oluşturmaktadır (İmanov, 2008:31). İsmayilov ise Avrasyacılık fikrini ileri süren düşünürlerin, Avrasya kavramını her ne kadar coğrafi olarak tanımlamış olsalar da; onların asıl amacının Rusların, Batı’dan, yani Avrupa’dan ve Doğu’dan, yani Hindistan, Çin ve Japonya’dan farklı bir millet olduğunu göstermek olduğunu ifade etmektedir. İsmayilov’a göre, bu açıdan ele alındığında Avrasyacılık, Rus coğrafyasında yaşayan bütün unsurları ortak bir kimlik etrafında toplayan bir düşünce tarzı, bir yaşam biçimi ve yüzyılların birikimi olan bir kültür çevresidir (İsmayilov, 2011:62-63).

Nitekim Avrasyacılığın klasik anlamdaki en iyi tanımlarından biri, 1927 yılında Nasledie Chingiskhana Trubetskoi tarafından şöyle yapılmıştır: “Bu devletin ulusal özü, daha önceleri Rus İmparatorluğu denilen devlettir. Bu devlete şimdi Sovyetler Birliği denilmektedir. Bu sahada yaşayan halkların tümünün toplamı özel bir ulusçuluğa sahip olarak görülür. Biz bu ulusa Avrasyalı; onun ülkesine Avrasya ve onun ulusçuluğuna da Avrasyacılık diyoruz” (İşyar, 2009:11).

Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan Avrasyacılığın yeni versiyonu, Klasik

Avrasyacı fikirleri farklı yollarla da olsa devam ettirmiştir. Aslında en temel olarak hem klasik hem de yeni Avrasyacılık Rusya'yı, Avrasya kara kıtasının geniş topraklarını kaplayan, farklı kültürden ama tek bir ulus çatısı altında toplanmış insanların yaşadığı bir ülke olarak kabul etmişlerdir. Ancak öte yanda Yeni Avrasyacılık, Batı kavrayışı temelinde Klasik Avrasyacılardan ayrılmaktadır. Aslında hem Klasik hem de Yeni Avrasyacılık, Batı karşıtlığını temel almaktadırlar; ancak Yeni Avrasyacılar bu görüşü daha ileri bir noktaya taşıyarak, temel karşıtlığın Avrupa'dan ziyade Atlantik olması gerektiğini kabul etmişlerdir. Örneğin bu akımın en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Alexandr Dugin, Avrasyacılığın tarihsel görevinin Atlantisizm'e karşı savunma geliştirmek olduğunu ileri sürmüştür (Bassın,2011:5-6).

Türkiye'de ise Avrasyacılık, 1990'lı yıllarda, AB'ne alternatif olarak tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye Soğuk Savaş koşullarında, Batı Bloğu içinde aktif olarak bulunmuş ve bu nedenle, Avrasya Bölgesi ile çok fazla ilgilenmemiştir. Soğuk Savaş sona erdikten sonra Türkiye, bir yandan Batı ile ilişkilerini devam ettirmiş, diğer yandan Batı ile problemler yaşandığı zamanlarda, Avrasya seçeneğini kullanmak istemiştir (İşyar, 2018:132). Bu dönemdeki Avrasyacı düşüncenin üç farklı fraksiyonu olduğu ifade edilmektedir. Bu fraksiyonların ilkinin temelinde, Türkiye'nin bu bölgede güçlendirmesi gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. İkinci fraksiyonun amacı, Türk-İslam sentezi çerçevesinde AB ve ABD ile iş birliğinden vazgeçmeden Türk kimliğini güçlendirmektir. Üçüncü fraksiyonda ise ABD'ye karşı Rusya, Çin ve İran ile iş birliği yapılması gerektiği kabul edilmektedir (İsmayilov, 2011:279-280).

Günümüzde ise Türk Avrasyacılığı, üçüncü fraksiyonun görüşleri çerçevesinde ilerlemektedir. Çünkü günümüz Türkiye'sinde Avrasyacılık fikrini savunanlar, bir yandan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini diğer yandan da Rusya ve Çin ile ilişkilerin düzenlenmesinin çok önemli olduğunu kabul etmektedirler. Bu bağlamda, özellikle de Avrupa Birliği ile yaşanan sıkıntılı müzakereler nedeniyle Avrasya'nın ve Rusya'nın "Avrasya Birliği" projesinin, Avrupa Birliği'ne karşı bir alternatif olarak görülmektedir (Musaoğlu, 2008:64).

Nitekim Kamalov'un da ifade ettiği gibi, SSCB'nin dağılmasının ardından Türkiye'nin Orta Asya'da lider rolünü üstlenmeye çalışması ve bu konuda başarı sağlayamamış olması, bu duruma ek olarak Türkiye'nin, ABD ve Avrupa ile ilişkisinin kötüleşmesi gibi nedenler Türkiye'nin kuruluşundan bu yana süreklilik arz eden tek yönlü Batı politikaları yerini çok yönlü politikalara bırakmıştır. Bu bağlamda Türkiye bir yandan Washington ve Brüksel ile ilişkileri devam ettirme çabasında olmuş, bir yandan Türk-İslam dünyasıyla ilişkilerini geliştirmeye çalışmış, diğerk bir yandan da Rusya'yı politik müttefik olarak görmeye başlamıştır (Kamalov, 2008:46).

Buraya kadar Avrasya ve Avrasyacılık kavramlarına ilişkin yapılan inceleme göstermektedir ki, Avrasya, yalnızca günümüz dünyasını değil, geleceğindünyasının da şekilleneceği en önemli coğrafi bölgedir. Nitekim büyük savaşlar, sömürge imparatorluklarının dağılması ve bunun sonucunda yeni ulus-devletlerin ortaya çıkması, teknolojik, bilimsel, ekonomik ve sosyal ve siyasal anlamda önemli gelişmelerin yaşanması ve bu gelişmelerle dünya sahnesinde yaşanan güç mücadeleleri, günümüz dünyasında Avrasya coğrafyasının önemini bir kez daha gündeme getirmiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak da görülebilecek olan ŞİÖ, Kuşak ve Yol Girişimi gibi uluslararası projeler ise geleceğindünyasında da Avrasya bölgesinin etkili olacağını göstermektedir. Nitekim birbirinden farklı dini ve etnik geleneklere medeniyetler arasında ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerin kurulduğu İpek Yolu, Avrasya bölgesinin dünya üzerindeki konumunun ne kadar önemli olduğunu gösteren tarihi bir örnektir. Günümüz dünyasında, özellikle de Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonraki süreçte Avrasya, bölgesel ve küresel devletlerin uzun dönemli ekonomik ve siyasal planlarının merkezinde yer alan yerkürenin en büyük kıtası ve en önemli jeopolitik olarak eksenidir. Avrasya'ya hükmeden güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir.

Dolayısıyla bu çalışmanın esas konusu olan Kuşak ve Yol Girişimi, çok kullanılan bir tanımlamayla Yeni İpek Yolu, Avrasya bölgesi üzerindeki ilginin artmasına neden olmuş; bu Girişim ile Çin, Avrasya ülkeleri üzerinden inşa edilecek olan demiryolları, kara ve hava yolları, bu yollar üzerinde açılacak ticaret

merkezleri ile Avrasya coğrafyası üzerinde etkisini arttırma amacıyla olmuştur.

Bu çalışmanın devamında da görüleceği üzere yalnızca Çin değil, bu çalışmaya konu olan Türkiye, İran ve Azerbaycan da Avrasya coğrafyası üzerindeki ekonomik ve siyasal hedefleri bağlamında Kuşak ve Yol Girişimi'ne dahil olmuşlar ve bu Girişim aracılığıyla bölge üzerinde kendi etkinliklerini arttırmayı amaçlamışlardır. Bu dört ülkenin Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Avrasya jeopolitiğindeki siyasal tercihlerinin neler olduğu konusuna geçmeden önce bu devletlerin yönetim biçimlerinin incelenmesi gerekmektedir. Zira bu dört ülkenin merkezi ve otoriter yönetim biçimlerine sahip olmaları, Avrasya coğrafyası üzerindeki dengeleri etkileyecek olan Kuşak ve Yol Girişimi'nin gerçekleştirilmesi noktasında önem arz etmektedir.

2. BÖLÜM

2.1. TÜRKİYE, ÇİN, AZERBAYCAN VE İRAN'DA YÖNETİM SİSTEMLERİ

ABD'deki başkanlık sistemi, en bilinen başkanlık sistemi modelidir. ABD modeli başkanlık sisteminde parlamenter sistemden farklı olarak yasama ve yürütme erkleri birbirlerinin hukuki varlıklarına son veremez. Hem başkan hem de yasama organı temsilcileri halk tarafından birbirinden bağımsız olarak seçilir ve varlıklarını birbirlerine karşı bağımsız olarak koruyabilmektedir. Buna karşılık yasama ve yürütme erkeleri etkileşim içindendirler. Seçilen ABD başkanı azil yolu hariç görevden uzaklaştırılmaz. Bakanlar, Başkanın yetkileri dâhilinde görev yaptığı için yürütme organı içinde çok başlılığa sebebiyet vermezler. Ancak ABD modelinde bir bakanın göreve gelebilmesi için kesinlikle senatonun onayı gereklidir. Bu durum bir nevi kontrol mekanizması olarak değerlendirilmelidir (Özkul, 2012:87).

Başkanlık sistemi içinde yürütme organı her zaman uyumlu olmayabilir. Zira başkanın politikalarını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu bütçe ve kanunlar yasama organına tabidir. Burada oluşacak herhangi bir olumsuzluk çatışmayı doğurabilir. ABD modelinde başkanın yasama organını etkilemesi sınırlı olduğundan sistemde tıkanma gerçekleşebilir. Bunun tek çözüm yolu tarafların anlaşmasıdır (Özkul, 2012:87-92). Belki de bu durumu aşmak için bazı başkanlık sistemlerinde başkan bütçe yapma kanun yapma yetkilerini kendi uhdesine almaktadır. Azerbaycan örneği bu noktada çalışmamız açısından verilebilecek en belirgin örnektir. Öte yandan başkanlık sisteminde bir başka olası problem halkın bir kısmının iradesini yansıtmadığı için oy vermeyen kitlede yaşanacak hayal kırıklığıdır. Zira bu bir yarış süreci olarak değerlendirilmelidir (Uluşahin, 1999:45). Bununla beraber ABD dışındaki örnekleri nazara vererek başkanlık sisteminin kişisel diktatörlüğe yol açacağını savunmak abartmalı bir yaklaşım olabilir (Akçalı, 2007:75).

2.1.1. Türkiye'de Yönetim Sistemi ve Başkanlık Tartışmaları

Bir hükümet sisteminin nasıl çalıştığını gözlemlemek ve tespit etmek için o

sisteme karakter kazandıran yürütme ile yasama organı arasındaki ilişkiye bakmak gerekir. Bu bağlamda yasama ve yürütme erkleri arasında oldukça sıkı bir ilişki varsa ve bunlar birbirlerini kontrol ediyor ve düzenliyorsa sistem büyük olasılıkla parlamenterdir. Buna karşılık iki erk arasında katı hatlar ile çizilmiş bir ayrılık söz konusu ise o zaman sistem, başkanlık modeline daha yakındır. Elbette bu erkler arası ilişki tek başına hükümet sistemini tanımlayamaz. Ancak temel hususlar olarak dikkate alınabilir (Gülener ve Miş, 2017:7).

Türkiye’de siyaseten dönüşüm 19. yüzyılın başlarından itibaren belirgin bir şekilde başlamıştır. Sırayla yaşanan 1808 Sened-i İttifak, ardından Tanzimat ve Islahat fermanları ile devam etmiştir. Daha sonra 1876’da Kanun-i Esasi, 1908’de ise İkinci Meşrutiyetin ilanı ile siyasal çoğulculuk gelişim göstermiştir. Bu süreç, Cumhuriyetin ilanı ile yeni bir aşamaya evrilmiştir (Güven, 2016:90-91). Cumhuriyetin ilanından sonra 1923’ten 1960’a kadar Türkiye yönetiminde siyasal bir istikrarsızlık yaşanmadığı için yönetim sistemi tartışılmamıştır. Ancak 1960 askeri darbesiyle başlayan süreç, siyasal istikrarsızlıklar sürecinin ilk aşamasıdır. Bu sebeple ilk olarak 1961’de, daha sonra ise 1971 ve 1980 darbeleri akabinde yaşanan yönetim krizleri yeni anayasalar ile aşılmaya çalışılmıştır. Yeni ihtiyaçlar beraberinde yönetim sisteminin değişmesi noktasında bazı seslerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konuda siyasetçiler ve bazı hukukçu ve siyaset bilimciler yönetim sisteminin değişmesi ve başkanlığa geçiş mevzusu hakkında görüş beyan etmiştir (Akçakaya ve Özdemir, 2018:922-925).

Türkiye’de ilk olarak sistem değişikliği tartışmaları 1980 darbesi sonrası yapılan 1982 anayasasının hazırlandığı süreçte başlamıştır. Bu dönemde siyaset bilimcilerden başka Turgut Özal ve Süleyman Demirel başkanlık sistemi hakkında görüşlerini kamuoyuyla paylaşmıştır. Bu tartışmalar bir süre devam ettikten sonra rafa kaldırılmış ancak 2003 yılı sonrasında tekrar tartışma konusu olmaya başlamıştır (Korkmaz,2018:925).

Başkanlık sistemini tartışan ve bu konuda fikir beyan eden liderler sadece Süleyman Demirel ve Turgut Özal olmamıştır. Alparslan Türkeş ve Recep Tayyip Erdoğan'da başkanlık sistemini savunmuştur. Çift başlı yürütme sistemini (başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı) Türk töresine aykırı gören Türkeş, başkanlık sisteminin Türk'ün kendine has idare sistemi ile inşa edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Süleyman Demirel siyasi hayatı boyunca çeşitli vesileler ve gerekçelerle başkanlık sistemini savunmuştur. Ancak onun görüşleri keskin olmamakla beraber bazen Özal'ın adaylığı engelleme isteği gibi stratejik olmuştur. Turgut Özal ise bu konu hakkında ABD'ye atıfta bulunarak halkın seçeceği başkanlık veya yarı başkanlık sistemi bir yönetimi savunmuştur. Türkiye'nin ağır bürokratik şartlarının siyasal gelişime engel olduğunun savunan Özal, başkanlık sisteminin bu sorunu çözeceği kanaatindedir. Bu sebeple Özal, başbakan iken parlamentoda istediği kanunu çıkaramadığından, Cumhurbaşkanı olduktan sonra ise partisi üzerindeki etkisini koruyamadığı için arzu ettiği icraatları gerçekleştiremediğinden yakınmıştır (Çolak ve Uzun, 2017:204-210).

Birçok siyaset bilimci başkanlık sisteminin gerekliliği üzerine yorum yaparken bazıları mevcut parlamenter sistemin değişmemesi yönünde fikir beyan etmiştir. Konumuzu doğrudan ilgilendirmede için bu tartışmaların içeriğine girilmeyecektir. AK Parti, meclise yeni sisteme geçilmesi için anayasa değişikliği teklifi sunmuştur. Bu teklif, başkanlık modelidir. Sonuç olarak 2016 yılının sonlarında başlayan yeni hükümet sistemi bağlamında anayasa değişikliği çalışmaları 16 Nisan 2017 tarihinde referandum ile sonuçlanmıştır. Referandum ile sistemin değişmesi yönünde karar çıkmıştır. Böylece kurduğundan beri Parlamenter sistem ile yönetilen Türkiye, Cumhurbaşkanlığı sistemi bağlamında Başkanlık sistemine geçiş yapmıştır. Elbette referandum yeni sistemin önünü açarken uyum yasalarının çıkması resmi olarak başkanlık sistemine geçiş için gereklidir. Bu sebeple 1982 Anayasası'nda bazı değişiklikler yapılmıştır (Akçakaya ve Özdemir, 2018:930, Gülener ve Miş, 2017:9).

16 Nisan 2017'de yapılan referandum ile başlayan yeni sürecin resmi başlangıç tarihi 3 Kasım 2019 olarak belirlenmişti. Bu tarihte yapılması

planlanan Cumhurbaşkanlığı ve Genel Seçimler 24 Haziran 2018 tarihine alınarak yeni sisteme resmen geçildi. Böylece yüzde 52,59 oy oranıyla Recep Tayyip Erdoğan, yeni sistemin ilk başkanı seçilmiş oldu (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, 2018).

Başkan statüsünde olan cumhurbaşkanının yeni sistemle parlamenter sisteme göre yetkileri arttı. Parlamenter sistemde bakanlar kurulunun yetkisinde olan KHK (kanun hükmünde kararname) yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiş oldu. Elbette cumhurbaşkanı bazı istisnalar dışında bu yetkiyi kullanacaktı. Cumhurbaşkanı kararnameler ile kendi yardımcılarını ve bakanlar kurulunu atayabilecekti.

Yarımcılarının görev kapsamaları ve bakanlıkların yetki alanları da bu kararnameler ile düzenlenecekti. Özetle bakanlıklara dair her türlü düzenleme kararnameler yoluyla yapılabilecekti. Sonuç olarak bu yeni sistem ile yasama, yürütme ve yargı organlarının sınırlarını başkan belirlemektedir (Gülener & Miş, 2017: 20).

2.1.2. Çin’de Yönetim Sistemi

Çin Komünist Partisi, Mao Zedong öncülüğünde, *Guomindang Partisi*’nde (Milliyetçi Parti) verdikleri mücadeleyi kazanmışlar ve 1 Ekim 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti’ni kurmuşlardır. İktidara geldikten sonra Çin’de ademi merkezîyetçi bir yapı meydana getiren ÇKP, ülkeyi ilgilendiren siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel meselelerin tek merkezden idaresini sağlayacak bir alt yapı oluşturmuşlardır. Bu bağlamda sosyalist reformlar gerçekleştiren ve bütün organizasyonu bu yapı üzerinde şekillendiren ÇKP, ademi merkezîyetçi yapıyı sadece hükümet uygulamalarında değil, aynı zamanda muhaliflere karşı da hayata geçirmişlerdir. Nitekim bu doğrultuda muhalif oluşumların bazı faaliyetlerini de yasaklayan ÇKP, Çin Halk Cumhuriyeti’nde tüm gücü elinde bulundurmaktadır (Tunç & Kızıl, 2018:52-65).

ÇKP’nin geçmişi mevcut Çin cumhuriyetinden daha eski olup 1921 yılına dayanır. Köklü bir geçmişe sahip olan ÇKP’nin yaklaşık olarak 92 milyonu üyesi

bulunmaktadır. Yine de bu sayı Çin nüfusu göz önüne alındığında çok yüksek değildir; zira bu sayı, Çin'in 14 yaş üstü nüfusunun sadece yüzde 8'ini oluşturmaktadır. Bu sayının yüksek olmamasının nedenlerinden biri, ÇKP'nin, partiye üye olmak için başvuran adaylar arasında seçim yaparken çok seçici davranması ve siyasal bilinci, sosyalist ahlaki yüksek olan adayları üye olarak kabul etmesidir. ÇKP'ye üye olarak kabul edilenler ise, bir yıllık deneme sürecinden geçiyorlar ve bu süre sonunda parti ölçütlerine uygun görülürlerse tam üye olarak kabul ediliyorlardı. (Oktay, 2020: 35).

Çin'de ÇKP'den başka, Çin yönetimine destek olan ve yönetimin arka planında yer alan siyasi partiler de vardır. Büyük bir çoğunluğu Japonların saldırılarına karşı halkın örgütlenmesini sağlamak için kurulan bu partiler, zamanla büyümüş ve gelişmişlerdir. Bu partilerin ortak özellikleri, demokratik partiler olarak bilinmesi ve ÇKP'yi desteklemeleridir. Ayrıca bu partiler, Çin yönetim şemasındaki halk ile ÇKP yani devlet arasındaki uyumu ve geçişi sağlayan organların başında bulunmaktadırlar (Çin Demokrat Partiler, 2020).

Devlet işlerine katılan bu partiler; Çin Guomindang Partisi Devrim Komitesi, Çin Demokrasi Birliği, Çin Demokratik Yapılanma Birliği, Çin Demokrasiyi Geliştirme Birliği, Çin Köylü ve İşçi Demokratik Partisi, Çin Zhigongdang Partisi, Üç Eylül Cemiyeti ve Tayvan Demokratik Özerklik Birliği olmak üzere sekiz tanedir. Bu partilerin temsilcileri; halk meclisleri, danışma komiteleri, kültür, eğitim ve teknoloji yönetimlerinde görev yapmaktadır. Hatta bu partilerin başkanları Çin Ulusal Halk Meclisi Daimi Komitesi ve Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı Ulusal Komitesi'nde başkan yardımcısı olarak görev yapmaktadır. ÇKP'nin iç siyasette müttefiki olan bu partiler 1925-1947 yılları arasında kurulmuştur. Yöneticilerinin çoğunlukla eğitim, kültür, bilim ve teknoloji alanında faaliyet gösteren aydın kesimden oluşan bu partilerin toplam üye sayısı 600 bin civarındadır ve bu sayı artmaya devam etmektedir (Çin'deki Demokrat Partiler, 2020).

Çin Halk Cumhuriyeti 1982'den beri mevcut anayasasını kullanmaktadır. Bu anayasa devletin merkez organlarını Devlet başkanlığı, Devlet Konseyi, Merkezi Askeri Komisyon, Ulusal Halk Kongresi, Çin Halkının Siyasi Danışma

Konferansı, Yüksek Mahkeme ve Başsavcılık şeklinde sınıflandırmaktadır. Ulusal Halk Kongresi diğer kurumların aksine geniş tabanlı temsile dayanmaktadır. Kongreye eyaletlerden, özerk bölgelerden, silahlı kuvvetlerden kişiler temsilci olarak seçilmektedir. 13. ulusal kongrede, Devlet Başkanı'nın iki dönem ve 10 yıl olan görev süresi sınırı kaldırılmıştır (Çin Halk Cumhuriyeti, 2019).

Çin Halk Cumhuriyeti'nin yasama işlevini yerine getiren UHK, 3000 kadar üyesi olan ve bu üyeleri beş yılda bir yapılan seçimlerle belirlenen bir yapıya sahiptir. UHK, hükümeti denetleme, yasa yapma, devlet başkanı ve diğer üst düzey görevlileri seçme yetkisine sahiptir. Devlet Konseyi ya da hükümet, devlet idaresinin ve yürütme erkinin en üst organıdır ve Başbakan, 4 Başbakan Yardımcısı, 5 Konsey üyesi, 25 Bakan'dan oluşmaktadır. Devlet Konseyi, idari konulara ilişkin yasama işlevini gerçekleştirme konusunda yetkilidir. Ülkenin yönetimi ile ilgili kararlar ise, Parti Genel Sekreteri, Başbakan, Ulusal Halk Kongresi Başkanı ve Politbüro üyelerinden yedisinin dâhil olduğu Politbüro Daimi Komitesi tarafından alınmaktadır (Oktay, 2020 46-55).

Âdemi merkeziyetçi bir idari yapıya sahip olan Çin, idari olarak eyaletlere, eyaletler il, iller bölge, bölgeler de ilçe olarak adlandırabileceğimiz birimlere bölünmüştür. Bir ülkenin âdemi merkeziyetçi bir idari yapıya sahip olmasının en önemli göstergesi, yerel yönetimlerin, kamu hizmetleri sağlama sorumluluğu ve bunlarla ilgili harcama yapma yetkisinin fazla olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Çin'de, eğitim, sağlık, iç güvenlik, altyapıya, ulaşım gibi alanlardaki kamu harcamalarının yüzde 85'i yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluğundadır. Çin'de toplam devlet harcamalarının yüzde 60, eğitim ve sağlık harcamalarının yüzde 80, altyapı yatırım harcamalarının yüzde 50 kadarı il ve aşağısındaki idari birimlerce yapılmaktadır. Çin'de, merkez yönetim tarafından belirlenen hedeflere ulaşmak için gerekli politikalar geliştirme ve bu amaca uygun kaynak ve yatırım bulma sorumluluğu da yerel yönetimlerdedir. Yine yerel yönetimler, kendi sorumluluklarına uygun yasa yapma, eleman alma ve yerel devlet örgütlerini yönetme gibi alanlarda da yetki sahibidirler. Ayrıca Çin'de yerel yönetimler, merkezin çıkarttığı yasalarla çelişmemek şartıyla yasa yapma yetkisine de

sahiplerdir. Bu doğrultuda eyaletler, merkezin çıkardığı ulusal yasalarla, iller ise eyaletlerin çıkardığı yasalarla çelişmemek koşuluyla söz konusu idari birimler içinde geçerli olan yasaları yapmaktadırlar (Oktay, 2020: 68).

Çin'in merkezdeki idari yapısı, her yerel yönetim katmanında da aynı şekilde tekrarlanmaktadır. Örneğin merkezdeki "Parti Genel Sekreter"ine karşılık yerel yönetimde yerel bir Parti Sekreteri; merkezdeki "Başbakan"a karşılık yerel düzeyde "Hükümet Başkanı"; merkezdeki "Merkez Parti Komitesi"ne karşılık yerelde "Parti Komitesi"; merkezdeki "Politbüro Daimi Komitesi"ne karşılık her yerel yönetim biriminde yerel Parti komitesi üyelerinin bir kısmının oluşturduğu bir "Parti Daimi Komitesi" görev yapmaktadır (Oktay, 2020: 72). Çin, idari yapısı nedeniyle diğer ülkelere göre daha etkili bir karar alma mekanizmasına sahiptir ve bu yönetim sistemi sayesinde ABD'nin ciddi bir rakibi haline gelmiştir (Hu, A., 2016: 40-42).

Çin'de yetkililerin atanması sadece liyakat temelinde olmaktadır. Bu bağlamda, herhangi bir mevkiye atanacak olan kişinin öncelikle çalışma arkadaşlarının görüşleri alınmakta, daha sonra bu kişinin yeterliliği, çalışma performansı ve yeteneği değerlendirilmektedir. Yine Çin'de liyakat ve yeteneğini, ülke ve toplum çıkarına hizmet etme ahlakını ön plana çıkaran sıkı bir yetiştirme ve denetleme sistemi vardır ve bu sistem, yetenekli memurların ve politikacıların heba olmasını engellemektedir. Çin'de yöneticiler, yüksek mevkilere gelebilmek için yerel yönetimlerdeki en küçük birimlerden başlarlar ve gerekli eğitimlerle yeteneklerini ve deneyimlerini geliştirerek üst kademelere gelebilirler. Örneğin, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, sıradan bir devlet memuru iken 17 farklı pozisyonda 40 yıl boyunca çalışarak şimdiki pozisyonuna gelebilmiştir (Ren, X., 2015: 65).

Çin'in siyasal yapısı içerisinde de etkisini gösteren kültürel dokusu, bu ülkenin sahip olduğu değerlerin benzersiz olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. ABD'nin sahip olduğu değerleri müstesna olarak görme ve misyonerlik çalışmalarıyla bu değerler tüm dünyaya yayma çabasından farklı bir şekilde Çin, her ne kadar müstesna olduğunu kabul etse de ABD gibi bu değerleri tüm dünyaya yaymak gibi bir çaba içerisinde olmamıştır. Çin'in

değerlerini yaymak ya da kendi kurumlarının diğer ülkeler için uygun olduğunu savunmak gibi bir çabası yoktur. Bununla birlikte Çin'in müstesna değerlere sahip olduğu düşüncesi, diğer bütün devletler arasında Çin'in siyasal ve kültürel yapısıyla yakınlık gösterenler açısından birer yardımcı ast yapılar olarak değerlendirilmesinde karşılık bulabilmektedir. Aslında bu bakış açısı kültürel bir evrensellik iddiasına işaret etmektedir (Kissinger, 2015: 75).

2.1.3. Azerbaycan'da Yönetim Sistemi

Azerbaycan, yaklaşık 70 yıl Sovyet Rusya'nın siyasi egemenliğinde kalmış olmanın verdiği politik kültürün yerleşmesiyle demokratik araçlardan uzak kalmıştır. Sovyet rejimindeki komünist tek parti iktidarının izleri elbette kısa sürede silinmeyecektir. Zira bağımsızlık sonrası iktidara gelen yöneticiler, yukarıda belirtilen sistemde yetişmiş, o kültürü almış kişilerdir.

Bu kültürün etkisiyle Azerbaycan, katı merkeziyetçi anlayıştan uzaklaşmamıştır. Bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren hızlı bir şekilde demokratikleşme sürecine giren Azerbaycan, 1991'de başlayan anayasa çalışmalarını ancak 1996'da tamamlayıp yürürlüğe koyabilmiştir. Yeni yönetim sistemini tayin eden anayasaya genel olarak bakıldığında başkanlık sisteminin özelliklerini taşımakla beraber güçlü bir yürütme ilkesini amaç edinmiştir. İnşa edilen bu yeni sistem ABD modeline benzemekle beraber kendine özgü özellikleri de taşımaktadır (Rehimli, 2009: 377-380).

Azerbaycan Anayasası, yürütme yetkisinin hâkimiyetini Cumhurbaşkanı'na yüklemiştir. Seçmenlerin yarıdan fazlasının oyunu alarak seçilen kişi cumhurbaşkanlığını 5 yıllığına üstlenmiş olur. İki turlu oylamanın ilkinde yüzde 50 geçilemezse seçim ikinci tura kalır. İlk turda en çok oy alan ilk iki adayın yarışında en fazla oyu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Ayrıca bir kimse iki defadan fazla cumhurbaşkanı seçilemez. Görev süresi beş yıl olan cumhurbaşkanının yasama organı olan meclis ile uyumlu çalışabilmesi ve sistem sorunlarının en aza inmesi için meclisin de görev süresi 5 yıl olarak belirlenmiş ve her iki seçim de eş zamanlı olarak yapılması kararlaştırılmıştır. (Özkul, 2012: 94) Azerbaycan'da herhangi bir kişinin iki dönemden fazla

cumhurbaşkanlığı görevini yapamayacağı hususu, Mart 2009'da yapılan olan referandumla kaldırılmıştır. Böylece ikinci kez göreve gelen İlham Aliyev'in görevde kalması sağlamıştır (Azerbaycan Bülteni, 2019).

Azerbaycan'da 125 milletvekilinin bulunduğu tek meclisli yasama organı bulunur ve vekiller 5 yıllığına seçilir. Vekillerin seçiminde atama yoluyla belirlenen kişiler de bulunmaktadır. Yani seçilmişler dışında dörtte bir oranda vekil parti listesinden belirlenir. Azerbaycan'da muhalif vekillerin sayısı iktidarda olanlara oranla oldukça az olduğu için kanun yapma sürecinde iktidarın pek de zorlandığı söylenemez. Azerbaycan'daki yönetim sisteminde yasama ve yürütme organına nazaran yargı organı, en zayıf halkayı temsil etmektedir. Öyle ki yargıçlar, meclis tarafından atanmasına rağmen atama sürecinde cumhurbaşkanının tavsiyeleri etkilidir (Azerbaycan Bülteni, 2019).

Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra Azerbaycan için yeni bir süreç başlamıştır. Özellikle Haydar Aliyev'in iktidara gelişi ile Azerbaycan'da çok partili siyasal sistem sağlıklı bir şekilde gelişim göstermemiştir. Uygulanan politikalar ile yeni partilerin kurulması engellenmiş. Oluşturulan otoriter ortam, mevcut muhalefet partilerinin dahi siyasal faaliyetini kısıtlayıcı olmuştur. Hatta bazı muhalefet liderleri sudan sebeplerle gözaltına alınmış, siyasal tercihlerinden dolayı muhalif insanlar işlerinden atılmıştır. Dahası iktidara uzak siyasal düşüncelerinden dolayı insanlar sürekli takip edilmektedir. Bu durum daha da ziyadeleşmektedir. Bundan dolayı Azerbaycan'da belirli bir siyasi çeşitlilik bulunmamaktadır. Azerbaycan'ın yönetim şekli demokrasi olsa da otoriter toplum yapısından vazgeçilmediği ve demokrasiye ait kavram ve gelenek tam olarak oturmadiğı için sorunlar devam etmektedir. Aslında 28 yıllık bir bağımsızlık süreci olmasına rağmen şimdiye kadar yeterli düzeyde demokratik seçim yasalarının çıkarılmamış olması ve bu bağlamda demokratik seçimlerin yapılmaması yönetim anlayışının bir sonucudur (Yılmaz, 2012 120; Hüseyinli, 2001 161-170; Roy, 2005: 70- 76).

Azerbaycan anayasal sistemi cumhurbaşkanının etrafında şekillenmiştir. Öyle ki cumhurbaşkanına verilen yetkiler Azerbaycan muhalefeti tarafından eleştiri konusu olmaya devam etmektedir. Azerbaycan Anayasası'nın 8.

maddesinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı, Azerbaycan Devleti'nin de başı olarak tanımlanmıştır (Gönenç, 1998; 185-190; Özkul, 2012: 95; Rehimli, 2009: 382). Cumhurbaşkanı, aynı zamanda silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. 1997 yılından kurulmuş olan Güvenlik Konseyi'ne de başkanlık yapmaktadır. Başbakan ve bakanlar cumhurbaşkanı tarafından atanır (Azerbaycan Bülteni, 2019).

Demokratikleşme çabalarına rağmen yukarıda ifade edildiği gibi eski kültürün etkisinden kurtulamayan Azerbaycan, anayasanın kendisine verdiği geniş yetkilerden istifade eden cumhurbaşkanına yasama organına ihtiyacı neredeyse yok etmiştir. Bu sebeple tüm hükümet sistemlerinde olan bütçe ile harcama yapma yetkisi cumhurbaşkanına yasama organı tarafından verilirken Azerbaycan cumhurbaşkanı yasama organına ihtiyaç duymadan bütçe konusunda özgür hareket edebilmektedir (Azerbaycan Bülteni, 2019).

2.1.4. İran'da Yönetim Sistemi

İran'da günümüzdeki yönetim sistemini ve rejimin değişmesinin ilk kıvılcımı 1978'deki büyük halk gösterileri olmuştur. Halkın meydanlara inmesine akabinde gelen grevler iştirak edince ekonomi alt üst olmuştur. Nihayetinde Şah, Ocak 1979'da ülkeyi terk etmiştir. Paris'te sürgünde bulunan Humeyni ise 1 Şubat 1979'da Tahran'a gelerek hem siyasi hem de dini bir lider olarak kabul edilmiştir. Şah, ülkeyi terk etmesine rağmen Şah yanlıları ile devrimciler arasında mücadele kısa bir süre daha sürmüş, ancak çok geçmeden 11 Şubat'ta devrim taraftarları kazana taraf olmuştur (Çiftçioğlu, 2015: 25).

1979 Şubat ayında İran'da başlayan devrim süreci 1 Nisan 1979'da İran İslam Cumhuriyeti adıyla yeni devlet ve sisteme dönüşmüştü. İran İslam Cumhuriyeti dünyada başka bir örneği olmayan kendine has bir sistem olarak ortaya çıktı. İran anayasasına bakıldığında yasama, yürütme ve yargı erklerinin bir kişinin himayesinde olduğu ifade edilmiştir. O bir kişi devrimin sahibidir. Yine anayasaya göre cumhurbaşkanı yürütme organının başıdır. Ancak politik önceliklerin hem iç hem de dış politikada belirlenmesi noktasında yetkili kişi devrimin sahibi yani devrim rehberi olan kişidir. Sadece politik kararlar değil,

silahlı kuvvetlerin sevk ve idaresi de devrim rehberinin kontrolüne verilmiştir. Bu durum başkanlık sistemi benzeri bir sistem olmakla beraber kendine özgü şartlar ve durumlar taşımaktadır. Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilir ve dört yıl süreyle en fazla iki defa bu görevi üstlenebilir. Seçim iki turlu olarak yapılır ve ilk turda yüzde elli çoğunluk geçilmezse seçim ikinci tura kalır. İlk turda en çok oy alan iki aday ikinci turda yarışır ve en çok oyu alan cumhurbaşkanı seçilir. Ancak yukarıda ifade edilen haklara bakıldığında cumhurbaşkanının yetkileri oldukça sınırlıdır. Esas yetki devrimin sahibi yani devrim rehberi olan kişidir. Bu kişi İran'da ruhani lider olarak tabir edilmektedir (İran'ın Siyasi Görünümü, 2019)

İran'ın iç politikasında 1979 devrimi sonrası meydana gelen değişikliğin haliyle dış politikaya yansması Humeyni'nin kuruluş felsefesinde aranmalıdır. Onun ortaya atmadığı ancak geliştirerek bütün Şii dünyasına etki eden Velayet-i Fakih anlayışı ve devleti kutsallaştırarak dini geri plana iten düşüncesiyle İran dış siyaseti şekillenmiştir.

İran dış politikası üzerine çalışan bazı mütehassıslar bunu Şii sekülerleşme olarak ele almakta ve modern dünyaya karşı modern dünyanın argümanları kullanılarak velayet-i fakih düşüncesi içinde bunun yeni bir formata büründürülmesi şeklinde yorumlamaktadır. Bu sayede İran dış politikasında faydacılığı esas alan bir politik görüş meydana gelmiştir. Bu düşüncenin İran'daki karşılığı faydalı olanı alıp zararlı olandan uzaklaşma anlamına gelen "*maslahat*" kavramıdır. Maslahat kavramı ve Velayet-i Fakih düşüncesiyle meseleye yaklaşan İran dini lideri Humeyni ve sonrasında gelen yöneticiler ile İran dış politikası bu düzlemde seyretmiştir (Sarı, 2015:95-100).

Velayet-i Fakih kavramı ve bunun Humeyni tarafından yorumlanması, devletin kurumsallaşması ve karar alma mekanizmasında kalıpların aşılmasını sağlamıştır. Bu sayede din, İran'ın reel dış politikasında manevra yapmasını kolaylaştırmıştır. Ulusal menfaat bağlamında dinin bir araç olarak dış politikada kullanılması durumu ortaya çıkmıştır. İran'ın bu tutumu iç siyasette oldukça radikal iken, dış politikada İslami ideolojinin araçsal bir değişkene dönüşmesini sağlamıştır (Sarı, 2015: 102-105).

1979 devrimi sonrası İran anayasasında yer alan "*Velayet-i Fakih*" kavramı, siyasi olarak fakihin yönetim yetkisini ifade etmektedir. Humeyni bu kavramın içeriğine ilave yaparak fakihin yönetim yetkisini genişletmiştir. Onun ortaya attığı görüş gaybet döneminde (on ikinci imamın olmadığı dönem) adil bir fakihin devleti yönetmesidir (Üstün, 2013: 12).

Velayet-i Fakih'in anayasadaki yetkileri şu şekilde belirlenmiştir: İran anayasasının 5. ve 107-112. maddelerinde Velayet-i Fakih'e geniş yetkiler verilmiş, onun niteliği ve nasıl seçileceği ifade edilmiştir. 5. maddede İran İslam Cumhuriyeti'nin liderinin bir fakih olduğu yazılıdır. Rehber olarak nitelendirilen İslam Cumhuriyeti dini lideri, silahlı kuvvetlerin başkumandanıdır ve ordu komutanlarını tayin etme ve görevden alma yetkisi vardır. Rehber'in askeri vazifesinin dışında anayasayı koruma şurası fakihlerini ve adalet başkanını tayin etme yetkisi bulunmaktadır. Velayet-i Fakih'in görevden alınma şartları 111. maddede belirtilmiştir (Üstün, 2013: 13).

İran yönetim sisteminde Velayet-i Fakih yani dini lider yönetim en tepesinde bulunmaktadır. İran anayasasına göre bu yönetim şeması belirlenmiştir. Yönetimdeki diğer unsurlar ise iki meclisten (İslami Konsey Meclisi ve Koruyucu Konsey) oluşan "*Yasama Organı*", Bu iki meclis arasında ihtilafları çözecek olan "*Düzenin Yararını Teşhis Kurulu*", Velayet-i Fakih'de ve Cumhurbaşkanı ile bakanlar kurulunda bulunan iki başlı "*Yürütme Organı*"ndan oluşmaktadır (Erdal, 2015: 283-285).

İran İslam Cumhuriyeti, mirasını devraldığı Pehlevi monarşisinin siyasi kurumları üzerine kendi sisteminin inşa etmiş olsa da mevcut kurumların zihinsel dönüşümü sonucu ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm sonucu yeni rejim, devleti modern kurumlarla donatarak, İslami bir hükümetin çağdaş dünyada var olabileceğini ispatlamaya çalışmaktadır. Batı Avrupa demokrasilerinden farklı olarak İran anayasasında, yönetenler ve yönetilenler ayrımı daha fazla hissedilmektedir. (Turhan, 1989:3) Bu bağlamda kuvvetler ayrılığı demokratik araçların yerleşmediği İran gibi bir ülke için oldukça önemli bir kriterdir. Devletin tüm yetkilerinin Devlet Başkanında toplanması haliyle otoriter bir sisteme yol açmıştır. Bu sebeple başkanın yetkilerinde yapılacak olası bir kısıtlama

kuvvetler ayrılığı ilkesinin hayata geçmesine imkân tanıyabilir (Erdal, 2015: 285-288).

İran'ın hükümet sistemi, modern yönetim sistemlerinden oldukça farklıdır. Ülkenin, hükümet sistemini anlayabilmek için kesinlikle anayasasını bir bütün olarak ele almak gerekir. Herhangi bir rejim kategorisine göre sınıflandırılmasını yapmanın kolay olmadığı bu rejimde toplumun üzerinde örgütlenmiş bir devlet yapısı görülmektedir. Zira toplum İranlılık kimliğiyle yönetilmektedir. İran'daki yönetim sistemi muhalefetin alanını daraltan, siyasi özgürlüğü sınırlayan hatta yasaklayan bir anlayıştır. Bu sayede mevcut siyasal iktidar seçimler ile sürekli olarak desteklenmektedir (Erdal, 2015: 290).

İran'da en son 19 Mayıs 2017 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. Ruhani, ikinci kez seçilerek oyların %57,1'ini almıştır. İran'da temel yasama organı, İslami Dayanışma Meclisi'dir. Bu meclis 290 üyeden oluşmaktadır. Mezkûr meclisin genel seçimleri 26 Şubat ve 29 Nisan 2016 tarihlerinde yapılmıştır. Seçim sonrası boşalan koltuklar için 9 Mayıs 2017'de cumhurbaşkanlığı seçimleriyle beraber ara seçim yapılmıştır. Bu meclise seçilen vekillerin görev süresi dört yıldır. Kanun yapma uluslararası belgeleri onaylamak gibi görevleri bulunmaktadır. İran'da çıkarılan kanunların onaylanması için Anayasayı Korucular Konseyi'nin onayına ihtiyaç duyulur. (İran'ın Siyasi Görünümü, 2019) İran'da herhangi bir kişi cumhurbaşkanı adayı olabilir. Ancak ini liderin onayını almak zorundadır. Seçildikten sonra da dini liderin onayı olmadan göreve başlayamaz (İran'ın Karmaşık Siyasi Sistemi 2019).

Gerek Çin ve İran gerekse Azerbaycan'daki yönetim sistemlerine bakıldığı zaman isimleri farklı olsa da büyük oranda tek bir politik gücün idaresi altında olduğu görülecektir. Bu yönüyle Avrasya'da verilecek siyasal tercihlere iç siyasette muhalefetin olması çok olası değildir. Özellikle Çin'in ÇKP etrafında şekillenen ve diğer demokratik partilerinin desteklediği sistem yekvücut halde hareket etmek için diğer devletlere göre daha fazla ön plana çıkar. İran'da ise dini liderin yüksek yetkilerinin velayet-i fakih anlayışı ile dış politikada manevra alanı açması maslahat bağlamında faydacılığı esas aldığı için Çin gibi değerlendirilebilir. Azerbaycan'daki sistem başkanlık olmakla beraber Çin ve İran

kadar katı bir sisteme sahip değildir. Liderin karizmasına dayandığı için mevcut liderden sonra karar mekanizmaları dış politika için değişkenlik gösterebilir. Ancak Azerbaycan'da İlham Aliyev yönetimindeki sistemde iç siyasette katılık esastır.

Buraya kadar söz konusu edilen bu dört ülkenin yönetim şekilleri, Kuşak ve Yol Girişimi açısından önemlidir. Zira bu devletlerin yönetim sistemlerinin ortak özelliği yönetimi tek bir elde toplayan ya da toplama gayreti içinde olan sistemler olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, yani merkezi ve otoriter devlet yapılarının karar mekanizmalarının ve alınan kararların uygulanma süreçlerinin hızlı ve istikrarlı bir şekilde işlemesi Kuşak ve Yol Girişimi gibi uluslararası projelerin de hızlı ve istikrarlı bir şekilde ilerleyeceği anlamına gelebilmektedir.

Nitekim merkezi ve otoriter yönetim sistemleri, karar alma ve yürütme fonksiyonlarının merkezi organlar tarafından yerine getirildiği yönetim sistemleridir. Merkezi yönetim sistemlerinde, gelir ve giderler merkezde toplandığı için mali kontrol mekanizması çok daha kolay bir şekilde çalışabilmektedir. Bu tarz yönetim sistemlerinde kararlar merkezden alındığı için devlet otoritesi, idari ve siyasi olarak güçlü ve istikrarlı bir yönetim yapısına sahiptir. Bu nedenle merkezi ve otoriter sistemler iç ve dış politika, iç ve dış güvenlik, adalet, toplumsal refah ve kalkınma vb. birçok konuda çok daha etkili olabilmektedirler. Dolayısıyla Kuşak ve Yol Girişimi gibi uluslararası projeler, merkeziyetçi ve otoriter devlet yapısına sahip ülkelerde istikrarlı ve hızlı bir şekilde ilerleyebilecektir.

3. BÖLÜM

3.1. KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ VE GİRİŞİM BAĞLAMINDA TÜRKİYE, ÇİN, İRAN VE AZERBAYCAN'IN AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDE SİYASAL TERCİHLERİ

3.1.1. Kuşak ve Yol Girişimi

Çin'in öncülük ettiği bir mega projeler bütünü olan Kuşak ve Yol Girişimi, İpek Yolu olarak bilinen ve çok uzun bir süre ticaretin kalbi olan güzergahları modern anlamda şekillendiren bir girişimdir. Kuşak ve Yol Girişimi'nde 'Kuşak' kelimesi bu girişimin karayolları, demiryolları, petrol ve doğalgaz boru hatları ile altyapı yatırımlarını kapsayan kara güzergahını oluşturmaktadır. 'Yol' kelimesi ise projenin kapsadığı deniz yollarını içermektedir (Yılmaz, 2019:12).

3.1.2. Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kapsamı

Çin'den başlayarak Anadolu ve Akdeniz üzerinden Avrupa'da son bulan bir ticaret yolunu temsil eden İpek Yolu, yalnızca ticari malların değil insanların, kültürlerin ve fikirlerin taşınmasında da aracı bir rol oynamıştır (Karagöl 2017:1). Temeli Milattan önce I. yüzyılda atılan ve yaklaşık olarak 2000 yıllık bir mazisi olan İpek Yolu, Doğu'nun, ürettiği ipek ve ipekli mallarına pazar aradığı, Batı'nın da Doğu'daki ipek ve diğer kıymetli malları elde etmek maksadıyla açtığı yollar ağıdır. İpek Yolu tabiri, tarihte ilk olarak Çinli seyyah Çjan Syan'ın M.Ö. 138 yılında çıktığı seyahat yoluna bu ismi vermesiyle ortaya çıkmış; literatürde ise Alman coğrafyacı Ferdinand von Richthofen'in tarafından 1877 yılında kullanılmıştır (Tezcan, 2014, s.97; Bocutoğlu, 2017: 265; Bozkurt, 2000: 369).

Doğu'da bugünkü Çin'in başkenti Xian'dan başlayan İpek Yolu, bugünkü Doğu ve Batı Türkistan'dan geçip Afganistan, İran ve Anadolu'ya ve Anadolu'dan Avrupa'ya bağlanan dünyanın en uzun ve en eski ticaret yoludur. Çin'in başkenti Xian'dan hareket eden kervanlar, Hexi koridorundan geçtikten sonra Doğu Türkistan'ın Turfan şehri üzerinden geçerek Kaşgar'a gelirlerdi. Kaşgar'dan sonra ise İpek Yolu, birisi Hindikuş dağlarından geçen ve buradan Afganistan ve Türkmenistan üzerinden Hazar denizine giden; diğeri Karakurum dağlarından

geçerek yine Horasan ve İran üzerinden Anadolu'ya giden iki yola ayrılırdı. Buradan sonra kervanlar, Akdeniz ve Karadeniz limanlarından ya da Trakya üzerinden Avrupa'ya ulaşırlardı. İpek Yolu, coğrafi keşifler sonucunda deniz yolları açılincaya kadar dünyanın en büyük ticaret yolu olmuştur (Çakan, 2017:36-37).

15. yüzyıldan sonraki coğrafi keşiflerle iç kıta yolları terk edilmiş ve bu dönemden itibaren ticaret için deniz yolları kullanılmaya başlanmıştır. Sanayi devriminden sonra İpek Yolu önemini iyice kaybetmiştir (Tuğrul, 2018: 14-15). Ancak öte yandan İpek Yolu, 2000'li yıllardan sonra artan sanayileşme, teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile birlikte son yıllarda tekrar dünya gündemine girmiştir (Karagöl 2017:1).

2013 yılında Çin tarafından başlatılan Kuşak ve Yol Girişimi, Çin'i dünyaya bağlayacak karayolu, demiryolu, petrol boru hatları, enerji nakil hatları şebekesi, liman ve diğer altyapı projelerinden oluşan bir altyapı, ticaret ve finans Girişimi'dir. Kuşak ve Yol Girişimi, kara yolu ve deniz yolu hattı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısım, Çin'i Orta Asya, Doğu ve Orta Avrupa'ya bağlayan "İpek Yolu Ekonomik Kemer'i'dir. İkinci kısım ise Güneydoğu Asya'dan Afrika'ya oradan Avrupa'ya uzanan, "21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu"dur. Bu Girişim'de düşünülen kara yolu hatlarından birincisi, Batı Çin'i Doğu Rusya'ya; ikincisi, Kuzey Çin'i Moğolistan üzerinden Doğu Rusya'ya; üçüncüsü, Batı Çin'i Batı Asya üzerinden Türkiye'ye; dördüncüsü, Güney Çin'i Singapur'a; beşincisi, Güney Çin'i Hindistan'a bağlamayı hedeflemektedir.

Deniz yolu ise Çin limanlarından Doğu Asya'ya oradan da Afrika ve Avrupa'ya uzanacaktır (Bocutoğlu, 2017:265).

2015 Nisan'ında 60 üye ülke ile varlık gösteren İpek Yolu Girişimi daha sonra meydana gelen katılımlar ile 2017'nin sonlarında 69 ülkeye yükselmiştir (Bozkurt, 2020:3). Çin ekonomik planlama kuruluştur, 2019 Ekim sonu itibarıyla 137 ülke ve 30 uluslararası örgüt ile Kuşak ve Yol iş birliği anlaşması imzalamış olduğunu açıklamıştır. Bu Girişim'in çok büyük bir kısmı Avrasya sınırları içindedir; deniz yolu istikametinin bir kısmı ise Afrika kıtasını içine almaktadır.

Projede ilk etapta 47.100 km karayolu, 36.800 km demiryolu ve çeşitli lojistik merkezleri, petrol ve doğalgaz boru hatları inşa edilecektir. Ayrıca enerji nakil hatları ile bu proje desteklenecektir. Girişim, dünya yüzölçümünün yüzde 26'sını ve dünya nüfusunun yarısından biraz fazlasını kapsayacak bir alanı etkileyecektir (Bozkurt, 2020:3). Çin'i Orta Asya üzerinden Avrupa'ya bağlayacak olan Kuşak ve Yol Girişimi, küresel ölçekteki ulaşım ağlarıyla ulaşım maliyetlerinin düşmesini ve böylece, ticaretin gelişmesini sağlayacaktır (Camgöz, 2017: 44). AB dış ticaretindeki payı yüksek olan Çin'in bu Girişimi hayata geçirerek AB ile ticaret hacmini daha da artırması beklenmektedir. Söz konusu Girişim ile Asya ülkeleri ile AB arasındaki iş birliğinin ilerlemesi amaçlanmaktadır (Karagöl 2017:3).

Çin, kendisini merkezine oturttuğu bu Girişim'e, ülkenin dev pazarı ve yüksek performanslı üretim gücüyle; Avrupa, sermayesi ve teknolojisiyle; Orta Asya ise enerji kaynaklarıyla katılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu Girişim, ilgili tüm ülkeler için fayda sağlayacak bir girişim olarak kabul edilmektedir. Jeopolitik açıdan bakıldığında ise Çin bu Girişimden, Avrupa ile yakınlaşma beklentisinin yanı sıra Sincan Uygur Özerk Bölgesi ve Orta Asya'ya yönelik güvenlik endişelerini azaltma, Ortadoğu'da ve Hint Okyanusu'nda daha etkili bir konuma gelme gibi beklentilere sahiptir (Atlı, 2014:74-77).

Pasifik Okyanusu'ndan Baltık Denizi'ne kadar uzanacak olan bu Girişim, bölgesel iş birliği ile başlayarak daha büyük çaplı bir küresel etkileşim mümkün olacaktır. Böylece bu Girişim ile sadece iktisadi değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal bağların da güçlenmesi sağlanmış olacaktır (Yılmaz, 2019: 13-14). Çin ise bu Girişimle, güzergah üzerindeki ülkelerin altyapı bağlantısının, altyapı planlarının, teknik standart sistemlerinin geliştirilmesini sağlayarak kıtalar arası ölçekte karayolu, denizyolu havacılık koridorlarının ve entegre taşımacılığının ilerletilmesini; kesintisiz ticaret bağlantısı ile yatırımları ve ticareti kolaylaştırıcı tedbirler alınmasını; finansal entegrasyon ile işbirliğinin derinleştirilmesini; İpek Yolu Fonu ve Girişim'e katılan ülkelerin fonlarından tam anlamıyla istifade edilmesini; politika bağlantısıyla bölgesel politik işbirliğinin tesis edilmesini; kültürel bağlantı ile kapsamlı kültürel işbirliğinin teşvik edilmesini

hedeflemektedir (Targay, 2017: 61).

2019 verilerine göre proje içerisindeki ülkeler bölgelere göre şöyle ayrılmaktadır (Genç, 2019:21):

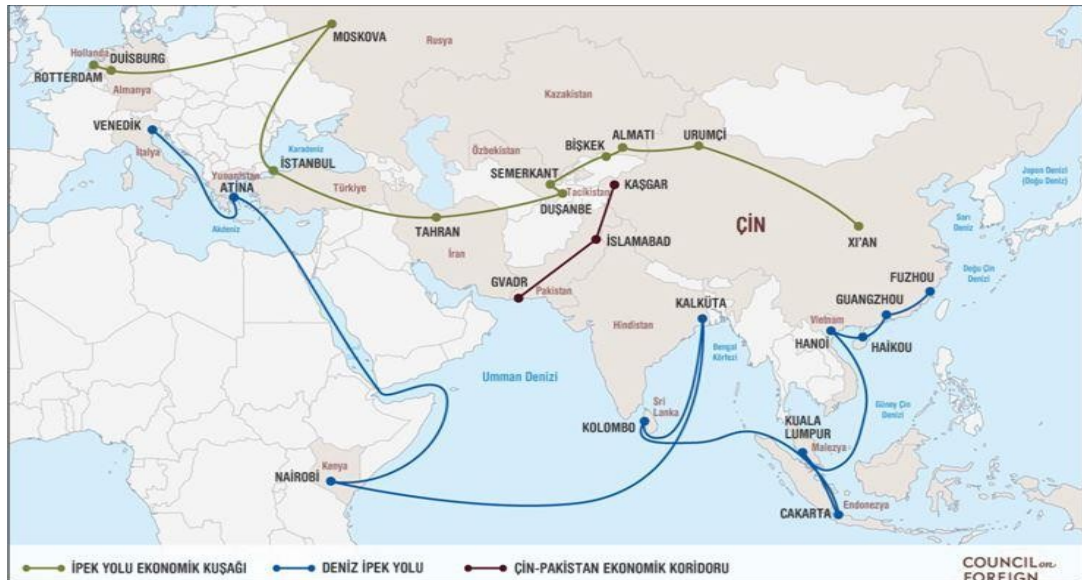
Doğu ve Güney Doğu Asya: Çin, Güney Kore, Moğolistan, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam, Bangladeş, Sri Lanka, Brunei ve Doğu Timor.

Batı ve Orta Asya: Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Afganistan, Tacikistan, Pakistan, Hindistan, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, İran, Rusya ve Türkiye.

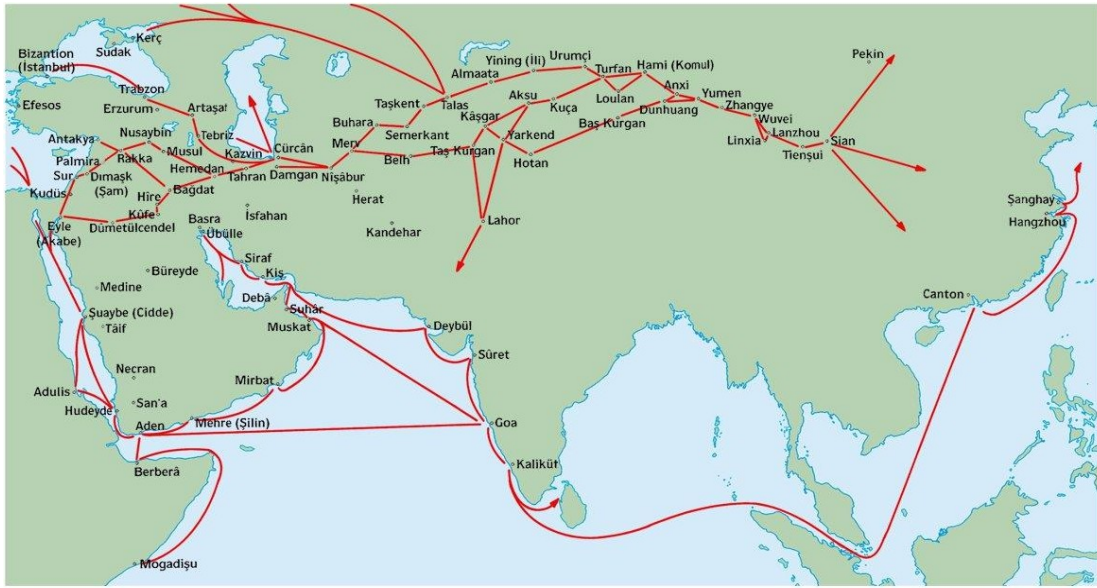
Avrupa: İtalya, Macaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Polonya, Belarus, Litvanya, Letonya, Ukrayna, Bosna Hersek, Estonya, Çekya, Hırvatistan, Romanya, Sırbistan ve Slovakya.

Afrika ve Orta Doğu: Irak, Mısır, Tunus, Suriye, BAE, Bahreyn, Suudi Arabistan, İsrail, Ürdün, Filistin, Katar, Umman, Lübnan, Kuveyt, Yemen, Güney Afrika ve Etiyopya

Okyanusya: Yeni Zelanda

Şekil 2: Kuşak ve Yol Girişimi'nin Deniz ve Kara Yolu Güzergahı (Kuşak ve Yol Girişimi, 2020)

Şekil 3: Tarihi İpek Yolu Güzergahı (Bozkurt, 2000)

3.1.3. Kuşak ve Yol Girişimi'nin Ortaya Çıkış Nedenleri

Çin, 2000'li yıllara kadar dünya üretim merkezi haline gelmiştir. Ancak öte yandan 2008'deki küresel ekonomik kriz sonrasında Çin'in ekonomisinde ciddi iniş çıkışlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu nedenle Kuşak ve Yol Girişimi, Çin'in büyüme hızının yavaşladığına ilişkin tartışmaların ortaya çıktığı bu dönemde, Çin devlet başkanı Xi Jin-ping tarafından açıklanmıştır (Çakan, 2017:37). Yapılan bu açıklamada Çin'in, çok kutuplu bir dünya eğilimini kapsayan, iktisadi küreselleşme, kültürel çeşitlilik, küresel serbest ticaret rejimi ve açık bölgesel iş birliği ruhu içinde açık dünya ekonomisini hedeflediği ifade edilmiştir (Özdaşlı, 2015: 587).

1978 yılından itibaren Çin, dünyanın üretim merkezi olmak için geniş kapsamlı iktisadi reformlar yapmış, ancak öte yandan küresel ekonomik kriz nedeniyle ekonomisindeki duraklamayı engelleyememiştir (Bocutoğlu, 2017:267). Amerika Birleşik Devletleri'nin odağını Asya Pasifik bölgesine kaydırması ve Çin'in, Doğu Çin Deniz'inde ve Güney Çin Deniz'inde kuşatılması, büyümesi yavaşlayan Çin ekonomisini etkilemiştir (Akkaya, 2014:7).

Çin, Kuşak ve Yol Girişimi ile, yeni pazarlara ulaşarak potansiyel ticaret

alanlarını genişletecek ve bu yolla, küresel ölçekte ekonomik etkinliğini arttırmış olacaktır. Bu Girişim'e katılan ülkeler arasında Çin Yuanı kullanımı artacak, böylece küresel ekonomide Yuanın rolü güçlenecektir. Çin modeli iktisadi büyüme, yatırım çekişli bir büyümedir, dolayısıyla, küresel ekonomik kriz sonrasında Çin'in çelik, çimento vb. altyapı endüstrilerinde aşırı üretim kapasitesi fazlası oluşmuştur ve bu Girişim, aşırı üretim kapasitesinin eritilmesine hizmet edecektir (Bocutoğlu, 2017:267).

Enerji kaynakları bakımından zengin Ortadoğu ile Orta Asya'nın ve enerji talebinin yoğun olduğu Avrupa'nın enerji transferinde önemli bir güzergah sunacak olan Kuşak ve Yol Girişimi, bu anlamda yeni enerji anlaşmalarının da önünü açacak, enerji piyasalarında hareketlilik sağlayacak enerji arz güvenliği sorununa çözüm olacaktır (Karagöl, 2017:4). Kuşak ve Yol Girişimi'nin arkasındaki iki ekonomik motivasyon, demir-çelik ve çimento gibi sektörlerdeki üretim fazlasını da emecek karlı yatırım alanları arayışı ve güvenli güzergahlar üzerinden Ortadoğu, Afrika ve Avrupa'ya daha kolay ulaşma isteği gibi görünmektedir (Okur, 2017:46).

Kuşak ve Yol Girişimi, Çin'in ileriye dönük stratejik hedefi olarak kabul edilmektedir. ABD'nin son birkaç yıl içinde UNESCO, İnsan Hakları Komisyonu ve Nüfus Fonu gibi çeşitli Birleşmiş Milletler organizasyonlarından çekildiğini açıklaması; Trump hükümetinin geçmişte NATO'ya yönelik eleştirileri, Çin'in küresel ölçekte ön plana çıkabileceği bir ortamı sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Kuşak ve Yol Girişimi, Çin'in, küresel ölçekteki gücünü arttırmaya yönelik çabalarını, kendini gerçek anlamda bir süper güç olarak konumlandırma konusundaki iddiasını göstermektedir (Modern İpek Yolu, 2020).

Kuşak ve Yol Girişimi bağlamında bu çalışmaya konu olan ülkelerin ortak yapılanmalar ve ulusal sorunlarının nasıl şekillendiği ve Girişim'in bu konularda nasıl bir etkiye sahip olduğunu incelemek gerekmektedir. Bu doğrultuda Şanghay İşbirliği Örgütü'nden başlamak üzere ilgili ülkelerin sorunları ve bu sorunlara bakış açıları ele alınacaktır. Zira dinsel ve etnik çatışmalar ile terörizm sorunlarıyla mücadele etmek amacıyla kurulan ŞİÖ ile Kuşak ve Yol Girişimi yakından ilişkilidir. Dolayısıyla ŞİÖ'nin kurulma nedenleri ve bu çalışmaya konu

olan ülkelerin ŞİÖ ile ilişkileri incelendikten sonra Kuşak ve Yol Girişimi ile ŞİÖ arasındaki ilişki tartışılacaktır.

3.2. AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDE ŞİÖ'NÜN ETKİSİ VE TİCARİ STRATEJİLER

SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş sona ermiş ve SSCB'nin bünyesindeki birçok ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. Sınır görüşmeleri Çin ile SSCB arasında daha SSCB dağılmadan önce başlamıştır. SSCB dağıldıktan sonra sınırlar Çin ile Orta Asya arasında kaldığı için Orta Asya ülkeleri de Çin ile Rusya arasındaki görüşmelere dahil olmuştur.

Sınır sorunların çözülmesi, bölgesel istikrarın sağlanması, bölgesel iş birliğinin oluşturması amacıyla Çin, 1996 yılında Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile Şanghay anlaşmasını imzalamış ve bu sonradan Şanghay Beşlisi olarak adlandırılmıştır. 2001 yılında Özbekistan'ın da katılımıyla bu oluşumun adı Şanghay İş birliği Örgütü olarak değiştirilmiş ve kurulduğu günden itibaren bu örgüt, sürekli yeni üyeler kabul ederek genişlemiştir. ŞİÖ, 2001 yılında kurulduktan sonra bölgesel güvenlik ve istikrarı sağlamaya, üye ülkelerin ortak çıkarlarına dayalı iş birliğini geliştirme çalışmalarını sürekli geliştirmiş ve Avrasya bölgesinin etkili mekanizmalarından biri haline gelmiştir (Özdaşlı, 2012:108).

Nitekim SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını kazanan Orta Asya cumhuriyetleri zengin enerji kaynaklarına sahip oldukları ve henüz devlet olma süreçlerini tamamlamadıkları için dış güçlerin müdahalelerine, etnik ve dini temelli terör hareketlerine maruz kalmışlardır. Bu süreçte Rusya, 1993 yılında 'Yakın Çevre Doktrini' ilan ederek dış politikada Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki etkisini arttırmaya, bölgenin kontrolden çıkarak çatışma bölgesi haline gelmesini engellemeye çalışmıştır. Orta Asya üzerinde sınır, enerji ve ekonomik güvenlik gibi çıkarları olan Çin açısından Orta Asya ülkeleriyle yakın bağları olan Doğu Türkistan'ın güvenliği ön plandadır. Çünkü Doğu Türkistan, Çin'in Avrasya'ya açılan kapısı ve Avrasya'daki enerji kaynaklarına ulaşması için en önemli bölgesidir ve bu bölge, Orta Asya'da gelişen

radikal hareketlerin etkisinde kalabilmektedir (Ekrem, 2010:29). Bu çerçevede yapılan diplomatik girişimler sonuç vermiş ve Nisan 1996'da Şanghay'da Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Çin ve Rusya'nın katılımlarıyla 'Sınır Bölgelerinde Askeri Alanda Güven Arttırılmasına Dair Anlaşma'nın imzalanmasıyla Şanghay Beşlisi'nin temelleri atılmıştır. 1997 yılında Moskova'da imzalanan 'Sınır Bölgelerinde Karşılıklı Silahsızlanmaya Dair Anlaşma' ile sınır sorunlarının çözümünde önemli bir aşamaya geçilmiştir. Bu tarihten sonra düzenli olarak toplanan Şanghay Beşlisi ortaya çıkış sebebi olan sınır sorunlarının çözümü ile beraber siyasi, güvenlik, dış ilişkiler ve ekonomi alanlarında da iş birliği geliştiren bir platforma dönüşmüştür (Temur, 2015:20).

ŞİÖ, ABD'deki 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası ABD'nin Afganistan'a girmesi ile üyeler arasındaki iş birliği alanlarını, hedef ve kapsamını genişletmiş, bölgesel ekonomik güç olma yolunda, kendi bünyesindeki sosyal gelişimi de hızlandırarak, dikkate değer mesafeler kaydetmiştir (Çolakoğlu, 2004:173). ŞİÖ'nün kurulması ile Çin, Rusya ile problem yaratan sınır sorunlarını çözme konusunda önemli bir aşama kaydetmiş ve bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanması konusunda kilit bir ülke olmuştur. Ancak öte yandan ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle Çin, batıda Afganistan'daki ABD varlığı, doğuda Japonya ve Güney Kore ile çevrilmiş durumdadır. Bu jeopolitik dezavantaj karşısında Çin'in en güvendiği unsur, Şanghay İş birliği Örgütü olmuştur (Aydın, 2015:8).

2001 yılında Şanghay'da gerçekleştirilen zirvede geniş bir alanda iş birliği platformu halini alan ŞİÖ, kurumsal yapılanma sürecini de başlatmış ve ŞİÖ üyelerinin dünyaya sundukları yeni uluslararası sistem modeli ilan edilmiştir. ŞİÖ'nün ikinci zirvesi St. Petersburg şehrinde gerçekleştirilmiş ve zirvede 'ŞİÖ Tüzüğü' kabul edilmiş ve bu zirvede bölgesel Anti-terör Merkezi kurularak üye ülkeler arasında 'Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırılıkçılık'ile mücadelede bilgi alışverişi ve suçluların ilgili ülkelere iade edilmesi sağlanmıştır. Üçüncü Zirve 2003 yılında Moskova'da yapılmış ve Şanghay İş birliği Örgütü'nün organizasyon yapısı tamamıyla oluşturulmuştur. Dördüncü Zirve ise Taşkent'te yapılmış ve ekonomik faaliyetlerini geliştirilmesi amacıyla Kalkınma Fonu ve İş

Konseyi kurulması ile ŞİÖ güvenlik ve ekonomik iş birliği geliştirilmiştir. 2004 yılında Moğolistan'a verilen gözlemci üye statüsü ile ŞİÖ, genişlemeye başlamıştır. 2005 yılında yapılan Astana Zirvesinde 2005'te Hindistan, Pakistan ve İran, örgüte gözlemci üye ülke olarak katılmışlardır. Böylece ŞİÖ Avrasya'nın en büyük ekonomik ve güvenlikle ilgili bölgesel teşkilatı olmuştur. 2015 yılında Ufa'da yapılan Zirve 2014 yılında Örgüte üyelik için başvuran Hindistan ve Pakistan'ın üyelik prosedürlerinin başlatıldığı zirve olmuştur. Ayrıca Ufa zirvesinde, Beyaz Rusya'nın statüsünün gözlemci ülkeye yükseltilmesi ve Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya ve Nepal'e diyalog ortaklığı verilmesi kararı alınmıştır. İran ve Türkiye'nin statüsüyle ilgili değişiklik olmamıştır. Ufa Zirvesi ile ŞİÖ genişlemesini etkin bir şekilde sürdürerek Asya'nın yükselen yıldızı olan bir uluslararası iş birliği kuruluşu durumuna gelmiştir. 2017 Astana Zirvesi ise ŞİÖ'nün yeni bir evreye geçtiği bir zirve olmuştur. Hindistan ve Pakistan'ın tam üyelik başvurularının kabul edilmesi ile üye sayısı 8'e çıkan ŞİÖ, Batı Asya hariç tüm Asya'yı kaplayan bir kuruluş haline gelmiştir (Çoğal, 2012).

ŞİÖ üyelerinin ekonomik ilişkileri her geçen gün gelişmektedir ve Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi onların bu gelişmelerini destekleyecek bir projedir. Bu nedenle ŞİÖ üyeleri Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin önemli olduğunu kabul etmişlerdir (Hepaktan, 2017:341). Xi Jinping, 13. ŞİÖ devlet başkanları toplantısında Kuşak ve Yol Girişimi'nin ŞİÖ ile aynı hedefleri paylaştığını dile getirmiş ve bu bağlamda ŞİÖ'nün ulaştırma ve lojistik güzergahları yaratmaya ticaret ve yatırımı kolaylaştırmaya yönelik anlaşmalarının Kuşak ve Yol Girişimi ile birlikte ele alınmasının bölgeye önemli katkılar sunacağını belirtmiştir (Şahin 2020:27).

3.2.1.Çin'in Tercihleri

Otuz yıldan fazla bir süredir uygulanan reform ve açık ekonomi politikalarıyla birlikte büyük değişimler yaşayan Çin ekonomisinde hızlı bir büyüme yaşanmış ve bu durum, Çin diplomasisinde yeni kavramların ve yaklaşımların geliştirilmesini de gerekli kılmıştır. Çin'in uluslararası arenada belirginleşen rolü, çok kutuplu sistemde yeni bir dengelenme sürecinin yaşanmasına neden olmuş, bu nedenle Çin, bölgesel güçlerle ve uluslararası

örgütlerle çok taraflı iş birliğini güçlendirmeye çalışmıştır (Serikkaliyeva, 2016: 92).

İlk kez Çin'in Asya bölgesiyle olan ilişkisinde belirgin hale gelen Çin'in Yeni Diplomasisi, 1997'de gündeme gelen Yeni Güvenlik Konsepti, Yeni Kalkınma Yaklaşımı ve Yeni Uygarlık Hedefinden oluşmaktadır. Yeni Güvenlik Konseptinin amacı, ülkeleri istişareler yoluyla güven temin etmeye ve çok taraflı koordinasyon yoluyla ulusal güvenliği sağlamaktır. Yeni Güvenlik Konsepti, ana hatlarıyla şu hususlara vurgu yapmaktadır: Güvenlik için etkili bir yol olarak çatışma yerine iş birliğinin belirlenmesi ve güvenliğin kapsama alanının yalnızca askeri ve siyasi alanlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ekonomik, teknik, sosyal ve çevresel alanları da içermesidir. Aslında bu Konseptin esas amacı, güç diplomasisini ve Soğuk Savaş düşüncesini reddetmektedir (Serikkaliyeva, 2016:92).

Bölgesel hegemonya ya da dünya hegemonyası adına muhalif bloklar arasındaki mücadelelerin ciddi şekilde yaşandığı bir dönem olan Soğuk Savaş döneminin tekrar yaşanmaması için Çin, Mart 1997'de düzenlenen ASEAN Bölgesel Forum konferansında Yeni Güvenlik Konseptini önermiş ve bu Konsept, Nisan 1997'de, Çin ve Rusya'nın Çok Kutuplu Dünya ve Yeni Dünya Düzeni ile İlgili Ortak Bildirisi'nde yer almıştır. Yeni Güvenlik Konseptinin hedefleri, Yeni Kalkınma Yaklaşımı'nda da ifade edilmiş ve bu yaklaşımda, tüm ülkelerin kalkınmayı sağlayabilmeleri için karşılıklı fayda elde etmeye ve kazan-kazan durumuna ulaşmaya çalışmaları gerektiği belirtilmiştir. Yeni Uygarlık Hedefi ise, medeniyetler arası diyalogu teşvik etmeyi ve eşitlik temelinde uyumlu bir dünya inşa etmeyi amaçlamaktadır. Şanghay İş birliği Örgütünde, Çin'in Yeni Güvenlik Uygulaması bağlamında değerlendirilmelidir (Serikkaliyeva, 2016:92).

Nitekim yukarda da ifade edildiği gibi, Çin, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Türk Devletleriyle sınır sorunları yaşamış, bu devletlerdeki İslamcı ve milliyetçi hareketler Çin açısından bir tehdit oluşturmuştur. Şöyle ki, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni oluşan ve çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Orta Asya ülkeleri ile komşu olan Çin, bu yeni oluşan durum nedeniyle, 1949 yılından bu yana kontrol altında

tuttuğu Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nde güvenlik endişeleri yaşamaya başlamıştır. Çin'in kuzeybatısında bulunan Sincan-Uygur Özerk Bölgesi, Çin açısından çok önemli bir bölgedir, çünkü hem enerji kaynakları bakımından çok zengindir hem de Rusya, Kazakistan, Moğolistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan ile sınır bölgelerine sahiptir. Dolayısıyla bu bölgede olası bağımsızlık hareketleri, Çin'in güvenlik endişelerinin temelini oluşturmaktadır. Tam da bu nedenle Çin yönetimi, Orta Asya devletleri ile ortak bir güvenlik paktı içerisinde yer almanın olası bağımsızlık hareketleri açısından çok önemli olduğunu düşünmektedir (Paker, 2017:95). Bu bağlamda Çin açısından, ŞİÖ üyeleriyle iş birliği, Uygurların bağımsızlık hareketine desteğin kesilmesi açısından önemlidir.

Bu bağlamda Çin ŞİÖ'ye ağırlık vererek Avrasya projesini şekillendirmeye ve bu doğrultuda birçok bölge ülkesiyle iş birliği zinciri kurmaya çalışmıştır. Örneğin İran ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Çin, bir yandan enerji ihtiyacının karşılanması diğer yandan da ABD'nin Avrasya'daki hedeflerini engellemek için İran'ın ŞİÖ'ye üye olmasını desteklemiş ve İran, 2005'deki ŞİÖ zirvesinde gözlemci ülke statüsünü elde etmiştir (Adıbelli, 2008:108). Ayrıca İran'ın ŞİÖ ile iş birliği içinde olması, Çin'in gerçekleştirmek istediği İpek Yolu projesine de hizmet edecektir. Çünkü İran Çin'i kara yoluyla Orta Doğu ülkelerine bağlayan güzergâh üzerinde bulunmaktadır. Aynı zamanda bu proje, İran'ın Orta Asya'dan Çin'e açılmasını sağlayacaktır (Askeroğlu, 2019). Çin, İran'dan başka Azerbaycan'ın da ABD ve Batılı ülkelerin ekseninden ayrılarak ŞİÖ'ye alınması çabası içerisinde olmuştur. Avrasya'ya döndürme gayreti içinde olmuştur. Zira Çin açısından, Avrasya politikasında en önemli boşluk Azerbaycan'dır (Adıbelli, 2008: 108-109).

Ayrıca ŞİÖ, Çin için enerji tedariki konusunda da önemlidir. Çin, petrol üretiminde kendine yeten bir ülke iken büyüyen ekonomisine paralel olarak petrol ihtiyacı artmış ve enerji ithalatçısı bir ülke konumuna gelmiştir. Dolayısıyla enerjiden kaynaklı muhtemel sorunları engellemeyi hedefleyen Çin hükümeti, Orta Asya'daki enerji kaynaklarından faydalanmak istemektedir. Zengin doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip Asya ülkeleri Çin'in ihracatta en önemli

pazarı olduğu gibi artan üretimi sebebiyle büyüyen enerji ihtiyacının karşılanması için de en önemli kaynaktır (Ekrem, 2018).

Nitekim ŞİÖ bünyesinde enerji güvenliği ve arzı, malların serbestçe dolaşımı, ulaşım ağlarının geliştirilmesi konuları, bu örgütün önemini arttırmaktadır. ŞİÖ aracılığı ile sınır güvenliğini sağlama konusunda anlaşmalar ve çalışmalar yapan üye ülkeler arasında ulaşım ağlarının ve ulaşım altyapısının gelişmesini sağlamış; sınırların kalktığı yeni dünya düzeninde ticari ilişkiler önem kazanmıştır. Bu durumun farkında olan Çin, bölge ülkeleri ile ilişkilerini sürekli geliştirme amacıyla olmuş ve Kuşak ve Yol Girişimi'ni de bu doğrultuda geliştirmiştir. Zira bu proje ile Çin'in mevcut ticaret hacminin iki kattan fazla artması; Çin mallarının dünya pazarına daha etkin bir şekilde dağıtılması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla ŞİÖ'nün kurulması, Çin'in Yeni Diplomasisi'nin uygulanmasına ilişkin ilk Çin deneyimi olarak değerlendirilebilir. Şanghay Girişimi'nin Şangay Beşlisi Mekanizmasından ŞİÖ'ye dönüşümü, Çin'in uluslararası diplomasisinin dönüşümü ile örtüşmektedir (Serikkaliyeva, 2016:92).

3.2.2.Türkiye'nin Tercihleri

Asya ve Avrupa kıtalarının kesişim noktasındaki Türkiye, yüz yıldan daha uzun süredir Batı'ya yönelerek siyasi ve ekonomik gelişmesini sağlamakta ve 1959 yılından bu yana da şimdiki ismiyle Avrupa Birliği'nin üyesi olmaya çalışmaktadır. AB ile ilişkisinin son yıllarda durağan bir şekilde devam etmesi, Avrupalı bazı yetkililerin aleyhte açıklamaları ve bu ilişkinin geleceğine yönelik belirsizlikler, Türkiye'nin alternatif entegrasyonlar, teşkilatlar veya iş birlikleri üzerinde durması ve bu konuda araştırmalar yapmasını gerektirmektedir (Kartal ve Sofyalıoğlu, 2011:25). Nitekim jeopolitik konum olarak dünya petrol kaynaklarının ve doğalgaz rezervlerinin yer aldığı Orta Asya-Hazar ile Ortadoğu Bölgelerine komşu olan Türkiye, bu kaynakların taşınmasında kilit noktadadır. Dolayısıyla Türkiye, ABD ve AB ülkelerinin yanı sıra Rusya, Çin, Orta Asya Ülkeleri, Ortadoğu Ülkeleri hatta Afrika ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik çok yönlü bir dış politika izlemektedir (Rusakoviç, 2015:265-277).

Bu doğrultuda ŞİÖ, Türk Dış politikasının Avrasya yönelimi için önemli bir noktadadır. ŞİÖ üyeliği ile Türkiye, Rusya, Çin ve Hindistan gibi devletlerin siyasi ortağı olabilecektir; dünya siyasetinin merkez üssü olmaya başlayan Asya'da aktif bir oyuncu olma imkânını sahip olabilecektir; Asya bölgesinde planlanan geniş çaplı enerji projelerinin gerçekleştirilmesine katılabilecektir; son olarak, Avrupa ekonomisinin duraklama sürecine girmesi durumunda kendi ürünleri için büyük bir satış pazarını elde etme imkanını elde edebilecektir (Üstün, 2013:6). Ancak öte yandan ŞİÖ üyeleri yakın zamana kadar Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine olumlu bakmamışlardır. Özellikle de Rusya ve Çin, ABD ve Batı ülkeleriyle olan ilişkisi ve NATO üyesi bir ülke olması nedeniyle Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğinin, Orta Asya'da ABD ve Batı nüfuzunu arttırabileceğini düşünmüşlerdir (Yıldırım, 2018).

Ancak son yıllarda siyasal alandaki gelişmeler Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesine neden olmuş ve bu durum sonucunda Rusya, Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyeliğini desteklemiştir. Rusya ile 2000'li yılların başından itibaren hızla gelişen siyasal ve ekonomik ilişkiler çok boyutlu ortaklık çerçevesinde gelişmektedir. Şöyle ki, Rusya enerji alanında halen Türkiye'nin en büyük tedarikçisi olmaya devam ederken 2010 yılında karşılıklı olarak kaldırılan vizeler, yılda iki kez biri Türkiye'de biri Rusya'da olmak üzere devlet başkanları ve ilgili bakanların katılımıyla düzenli olarak toplanan üst düzey iş birliği konseyi toplantıları Türkiye-Rusya ilişkilerinde kaydedilen son gelişmeleri göstermektedir (Öz, 2013:44).

Ayrıca Rusya öncelikle enerji nakil hatlarının ana güzergâhında bulunan Türkiye'nin istikrarının korunmasını savunmaktadır. Rusya, ŞİÖ üyeliği ile ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olan Türkiye'yi yanına alarak bölgede ABD ve Batı ülkelerinin etkisini kırmak istemektedir. Rusya'nın bu ülkeler ile böyle bir iş birliğine gitmesinin nedeni, ABD karşısında sadece Orta Asya ülkeleri ile birlikte duramayacak olmasından kaynaklanmaktadır. Rusya Çin, Hindistan, Pakistan, İran, Türkiye gibi ülkeler ile ekonomik iş birliğini geliştirerek hep birlikte bir ekonomik kalkınma hedeflenmektedir. Bu bağlamda Rusya, Hindistan'ın ŞİÖ üyeliğine de önem vermektedir. Türkiye'yi de aynı konumda gören Rusya, ABD müttefikleri ile ilişkilerini stratejik düzeye çıkararak bu ülkelerin güçlerini kendi

Avrasyacılık politikası için kullanmak istemektedir (Yıldırım, 2018:65).

Çin de yakın bir döneme kadar Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğini desteklememiştir. Türkiye'nin ABD ile müttefiklik ilişkilerini sonlandırmadan Türkiye'yi ŞİÖ'ye almak ABD'yi almaktır görüşü Çin politikacılarında hakim durumdadır. Türkiye'nin mevcut durumdaki üyeliğinin Çin'in bölgedeki çıkarlarına zarar verebileceğini düşünülmektedirler (Aslan, 2019:261). Ancak öte yandan üretim fazlası ürünlerini satacak yeni pazarlar arayan bölge ülkelerini küresel Çin pazarına entegre etmek isteyen Çin, Kuşak ve Yol Girişim'inde Çin mallarını Ortadoğu ve Avrupa'ya aktaracak en önemli güzergâh olan Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Nitekim Pekin'den başlayıp Türkiye üzerinden Londra ve Madrid'e uzanan demiryolu güzergâhının Türkiye'deki ilk ayağı olan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu Ekim 2017'de açılarak faaliyete geçmiştir. Kars'tan Ankara'ya oradan da İstanbul üzerinden Avrupa'ya uzanacak demiryolu ile Türkiye Çin ilişkileri yeni bir ivme yakalamıştır. Bu Girişim ile Çin, dış politikasında Türkiye'ye çok daha fazla önem vermeye başlamış, bu nedenle Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine olumlu yaklaşıma başlamıştır (Aslan, 2019:261-263).

Türkiye ise ŞİÖ'ye ilk olarak 2005 yılında başvurmuştur. ABD ile yakın ilişki içerisinde bulunan ve Nükleer silah sahibi olan Hindistan'ın örgüte katılımı uluslararası dengeleri etkileyen bir gelişme olmuştur. Çin ve Rusya, ŞİÖ sayesinde ABD ile yakın ilişki içerisinde olan önemli ülkeleri etraflarında toplamaktadırlar. Bu durum ABD'nin gücünün ve Batı eksenin yavaş yavaş Doğu'ya kaydığını göstermektedir. Türkiye de "diyalog ortağı" statüsü kazanmak üzere başvuruda bulunmuş, bu başvuru, 11 Mayıs 2012 tarihinde Pekin'de gerçekleşen ŞİÖ Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda ele alınmış ve 6 - 7 Haziran 2012 tarihlerinde yine Pekin'de düzenlenen ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi'nde oybirliğiyle kabul edilmiştir (Şanghay İş birliği Örgütü, 2020). 2008'de yapılan Duşanbe zirvesinde örgütün etki alanını arttırmak için yeni bir statü meydana getirilmiştir. Buna göre ŞİÖ ile irtibata geçmek isteyen ve gözlemci konumda olmayan üçüncü ülkeler diyalog ortaklığı çerçevesinde değerlendirmeye alınacaktır. Bu statü aynı zamanda diğer uluslararası kuruluşların ŞİÖ ile münasebetlerini yasal zemine oturtmak için kurulmuştur. Diyalog ortağı ülkeler

ŞİÖ üyesi ülkeler ile sınırlı bir iş birliği yapma hakkına sahiptir. Bu statü çalışmaya konu olan Türkiye ve Azerbaycan'ı ilgilendirmektedir. Zira her iki ülke ŞİÖ'de diyalog ortağıdır. Diyalog ortağı ülkeler gözlemci ülkeler ile misafir katılımcılar arasında bir konumda yer almaktadır (Şanghay İş Birliği Örgütü, 2020). Nitekim, Putin'in Rus İzvestia gazetesine yazdığı makalede Avrasya birliğini kurma zamanının geldiğini ifade etmesi ABD'nin tepkisiyle karşılık bulmuştur. Bu bağlamda ŞİÖ'nün 2012'deki zirvesinde, NATO üyesi olan Türkiye'nin ŞİÖ diyalog ortaklığına kabulü gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ŞİÖ'ye üye olma ve Avrasya ekonomik ve gümrük iş birliğine katılma isteği Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan yeni düzeninde yer alma çabası olarak değerlendirilebilir (Adıbelli, 2017: 89).

Başka bir deyişle, Türkiye önce ŞİÖ'ye yakınlaşma isteği, NATO üyesi bir ülke olarak hem siyasi hem de iktisadi alanda Batı'dan başka alternatifler üretme çabası olarak yorumlanabilir. Türkiye'nin ŞİÖ'ye yakınlaşmasının bir neticesi olarak 22 Kasım 2016'da Moskova'da yapılan Enerji Kulübü Üst Düzey Grup toplantısında Türkiye'nin Enerji Kulübü 2017 dönem başkanı olmasına ve aynı zamanda bir sonraki toplantının da Türkiye'de olmasına karar verilmiştir. ŞİÖ'ye tam üye olmayan bir ülkenin örgüte dair bir toplantıya ev sahipliği yapması ilk defa gerçekleşen bir durumdur. Türkiye aynı zamanda hâlihazırda NATO'ya üyeliği olan bir devlet olduğu için bunun önemi bir kez daha anlaşılmaktadır (Şanghay İş Birliği Örgütü, 2020).

3.2.3. Azerbaycan'ın Tercihleri

Azerbaycan'ın, uluslararası ekonomi politiği üzerinde özellikle iki açıdan önemli olduğu kabul edilmektedir. Bunlardan birincisi, Hazar havzası zengin enerji kaynaklarının büyük bir kısmının Azerbaycan'ın Hazar kıyılarında bulunmasıdır. Azerbaycan'ın petrol üretiminin ve ihracatının dörtte üçü Hazar Havzasından karşılanmaktadır. Ayrıca dünya doğalgaz rezervinin yaklaşık %0,7'si Hazar kaynaklıdır ve bu durum, Azerbaycan'ın jeopolitik önemini artırmaktadır. (Metin, 2004: 80). İkinci olarak Azerbaycan, Orta Asya ve Batı arasında önemli bir geçiş güzergahıdır ve bu yönüyle Azerbaycan, Doğu ve Batı arasındaki geçiş için alternatif bir fırsat oluşturmaktadır.

Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk aşamada, sahip olduğu enerji kaynaklarını işletecek ve uluslararası piyasalara sunacak imkânlarla sahip olmadığı için petrol ve doğalgazını çıkarmak ve satabilmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, çok uluslu şirketlere açılan ihaleler vasıtasıyla bu sorunları aşmaya çalışan Azerbaycan, birçok Batılı şirketle masaya oturmak durumunda kalmıştır. Elçibey döneminde 1992'de yapılan ve birçok Batılı şirketin iştirak ettiği ihale, Haydar Aliyev döneminde hayata geçirilmiş ve SOCAR ile Batılı şirketler ortaklaşa Azerbaycan petrollerini çıkarmaya başlamışlardır. Bu ortaklığa Rusya'nın katılmasıyla Azerbaycan şirketinin payı yüzde 30'dan 20'ye düşmüştür (Dikkaya ve Tıǧlı, 2015:99-117).

Bu ilk adımdan sonra Azerbaycan'ın ülke petrol ve doğalgazını satmak için birçok proje hayata geçirilmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Hattı, Trans Adriyatik Boru Hattı ve TANAP projeleri ile Azerbaycan petrol ve doğalgaz kaynakları Rusya, Türkiye ve Avrupa ülkelerine aktarılmıştır (Aras, 2003: 121). Azerbaycan hem ABD menşeli şirketler hem de Avrasyalı güçler ile enerji ihracı konusunda her geçen gün daha fazla iş birliği yaparak siyasal konumunu ve bağımsızlığını pekiştirmiştir.

Azerbaycan, Haydar Aliyev ile başlayan ve İlham Aliyev ile devam eden süreçte dış politikada denge siyasetini gütmüştür. Avrasya jeopolitiğinde hem Rusya, Çin ve İran'a karşı hem de ABD ve AB'ye karşı dengeli bir politika güderek iç siyaseti de kargaşadan uzak tutmaya çalışmıştır. Ülkenin sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri Avrasya jeopolitiğinde sadece bu bölgenin sakinlerini değil başta ABD olmak üzere Batılı güçleri de cezbetmektedir. Bu sebeple Batılı birçok enerji firması Azerbaycan'da yatırım yapmış ve bu süreç 2006'da Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol botu hattının açılmasıyla hız kazanmıştır. Bu petrol hattı ABD ve AB için bir fırsat olarak görülmektedir; çünkü, Rusya ve Ortadoğu enerji hatlarına bağımlılığı azaltan ve yeni alternatifler sunan bu hat Avrasya jeopolitiğinde farklı tercihler yapma noktasında önemlidir (Dikkaya ve Tıǧlı, 2015:99-117).

Sovyetler Birliği'nin dağılması zamanında Çin bölge için hazırlıklara başlamış, sürecin tamamlanmasından sonra ise diğer Güney Kafkasya

lkeleriyle beraber Azerbaycan'la da ilişkiler kurmaya teşebbüs etmiştir. Azerbaycan'da, devlet yapılanması sürecinde bir devlet olarak tanınmak, uluslararası sistem içerisinde bulunan devletlerle ve özellikle de büyük glerle çok boyutlu ilişkiler geliştirmek, sistem içerisinde yer alan önemli uluslararası örgütlere ye olmak ve sistem çerçevesinde gelişimini sağlama amacında olmuştur. Bu konuda Azerbaycan-Çin ilişkilerinde atılan en büyük adım 7-10 Mart tarihlerinde Haydar Aliyev'in Çin'e ziyareti olmuştur. Azerbaycan, Ermenistan ile beraber hâlihazırda şİÖ'nn diyalog ortağı olarak örgütte bulunmaktadır. Azerbaycan'ın örgüte bu statüde katılımı 2015'de Ufa'da yapılan toplantıda kararlaştırılmıştır. Buna takiben 14 Mart 2016 tarihindeki mutabakat zaptı imzalanmasıyla birlikte diyalog ortağı statüsü verilmiştir (Azerbaycan lke Bülteni, 2019).

14 Mart 2016 yılında Azerbaycan Dışışleri Bakanı Elmar Mammadyarov ve şİÖ Genel Sekreteri Reşid Alimov ile gerçekleşen toplantıda terörizm, ayrılıkılıkla mücadele, bölgesel barış ve güvenlik, ulaşım ve enerji projelerinin güçlendirilmesi üzerine yeni kararlar alınmıştır. Bu bağlamda şİÖ ve Kuşak ve Yol Girişimi gibi alışmalar Azerbaycan ile Çin, Rusya ve bölgedeki diğer ülkeler arasındaki iş birliğini arttırmaktadır (Aksu, 2018: 109).

3.2.4.İran'ın Tercihleri

Çin'den sonra şİÖ'ye ye olmaya en yakın aday İran'dır. Zira İran, daha önce de ifade edildiği gibi, Çin'in Avrasya politikasında ABD'ye karşı kilit rol üstlenmesini hedeflediği ülkedir (Adıbelli, 2008: 108). Bu bağlamda Azerbaycan ve Türkiye'nin diyalog ortağı olduğunu hesaba katacak olursak hem coğrafi açıdan hem de ABD ile olan çatışmasından kaynaklı İran, mezkr iki devlete göre şİÖ'ye en yakın ülke konumundadır; çünkü Azerbaycan, henüz Batı merkezli politikalardan kopamamıştır; Türkiye ise, NATO yesi bir ülkedir. Öte yandan İran'da, ABD'nin ve Batı'nın yaptırımlarına karşı yeni arayışlara ve alternatiflere ihtiyaı olan bir ülkedir (Askeroğlu, 2019).

İran 2005'teki Astana zirvesinde gözlemci ye statüsüne alınmış, 2008'de ise örgüte tam üyelik için başvurmuş ve bu doğrultuda, şİÖ yesi komşu ülkelere

ziyaretlerde bulunmuş, bu ülkelerin desteğini almaya çalışmıştır. Zira ŞİÖ'ye üyelik için bu örgütün üyelerinin oy birliği ile karar vermeleri gerekmektedir, üye ülkelerden birinin bile karşı çıkması üyeliğin gerçekleşmesine engel olmaktadır. Bu bağlamda Rusya, Çin, Türkmenistan, Kırgızistan ve Gürcistan ile görüşmeler yapan İran, bu ülkelerle iş birliği ortamını genişletmeye çalışmıştır (Askeroğlu, 2019).

İran'ın ŞİÖ'ye üye olma çabalarının altında, İran'ın Hazar ve Orta Asya bölgesinde etkin bir rol oynama isteği yatmaktadır. Bu bölgenin zengin enerji kaynakları İran ile ABD arasındaki çatışmaların ana nedenlerinden biridir; ABD bu kaynakları Akdeniz'e indirmekle beraber İran'ı devre dışı bırakmak istemektedir. Ayrıca İran'ın ŞİÖ'ye üye olmakla uluslararası ekonomik izolasyondan kurtulmayı hedeflemektedir. Nükleer programından dolayı yaptırımlara uğrayan İran, uluslararası enerji projelerine dahil olabilmek için bu yaptırımların önüne geçmek istemektedir. ŞİÖ üyeliği İran için çeşitli uluslararası enerji projelerinde yer alabilmesi için önemli bir fırsat olacaktır. Enerji projelerinde yer alarak İran hem Çin ve Hindistan gibi ülkelerin iç pazarına ulaşma imkanına sahip olabilecek, böylece bölgenin enerji üretici ülkesi konumuna gelebilecektir hem de Hazar havzası ülkelerinin enerji kaynaklarını, ülkesi üzerinden güneye ulaştırarak transit ülke konumuna gelebilecektir. Böylece İran, stratejik konumunu yükseltmiş ve uluslararası izolasyonların etkisini hafifletmiş olacaktır (Erol, 2005; Akgün & Semiz, 2005; Üşümezsoy & Şen, 2003).

İran'ın ŞİÖ'ye üyeliğinin sağlayacağı olanaklardan bir diğeri de bu örgüt çerçevesinde kurulmaya çalışılan ulaşım ağlarıdır ki, bu anlamda İran, özellikle de Çin açısından, ŞİÖ'nün Orta Doğu'ya açılan 'kapısı' olarak görülebilir. Nitekim İran, coğrafi olarak bölge devletlerinin, ekonomik ve siyasi olarak dünya ile bağlantısını sağlayabilecek konumdadır. İran'ın, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerin, özellikle enerji aktarım yolları ve ticaret açısından dünya ile ilişki kurmalarını sağlayabilecek olması, İran'ın jeopolitik önemini arttırmaktadır. (Askeroğlu, 2017) Hindistan açısından İran, hem Hindistan ekonomisinin enerji arz kaynağı olarak hem de

Hindistan'ı Orta Asya'ya, Afganistan'a ve Ortadoğu'ya bağlayan bir devlet olarak önemli bir konumdadır. Çin açısından ise İran, Çin'in büyük yatırımlar yaptığı enerji zengini Hazar Bölgesi'ne komşu olması nedeniyle güvenilir enerjinin garantör devleti olarak kabul edilmektedir (Erol, 2009:458). Çin için İran, Yeni İpek Yolu Girişimi'nde de Orta Doğu'ya açılan kapıdır ve bu bağlamda Çin, İran'ın ŞİÖ üyeliğine desteği karşılığında, Yeni İpek Yolu Girişimi'nde İran'ın desteğini sağlamayı amaçlamaktadır (Askeroğlu, 2017).

Ancak öte yandan İran'ın hem ABD ile sorunlu ilişkileri hem de Orta Asya'da başta Hazar'ın statüsüne yönelik yaşadığı sorunlar nedeniyle İran'ın örgüte tam üyeliği konusunun tartışılmasına neden olmaktadır (Akçadağ, 2010:256). Nitekim, ABD'nin 2001'de Afganistan'a yaptığı müdahale Avrasya'daki politik çerçevenin yeniden şekillendirilmesine neden olmuş ve bu durum İran'ın bölgedeki konumunu ve etkinlik alanını da derinden etkilemiştir. ABD, İran'ı teröre destek veren ülkeler kategorisinde değerlendirmiş ve İran'a yönelik bazı yaptırımlarda bulunarak İran'ın yalnızlaştırılması yönünde bir politika izlemiştir. 2000'li yılların başına kadar İran'ın nükleer çalışmalarına ilişkin ABD'nin tek taraflı yaptırımları olmuş, bu yaptırımlar 2000'li yıllarda İran'ın gizli nükleer tesislerinin ortaya çıkması ve 2002 sonrasında İran nükleer programının dünya kamuoyunun gündeminde yer almasından sonra çok taraflı yaptırım kararlarının alınmasına neden olmuştur. Yine bu bağlamda ŞİÖ'ye üye olmak isteyen herhangi bir devletin BMGK tarafından uluslararası bir yaptırıma maruz kalmamış olması İran'ın ŞİÖ'ye üyeliğine engel olmuştur (Küpeli, 2016:98).

Şöyle ki, İran'ın yürüttüğü nükleer programı ve bu nedenle İran'a karşı alınan BMGK'nın yaptırım kararları, İran'ın ŞİÖ'ye üyeliği için ayak bağı olmuştur; çünkü İran'ın nükleer silah elde etme yönündeki faaliyetleri, Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na (NPT) aykırıdır. Ayrıca 2010'da ŞİÖ'nün Taşkent Zirvesi'de, bu örgüte üye olmak isteyen ülkelerin herhangi bir uluslararası yaptırıma tabi olmaması ve herhangi bir devlet ya da devlet grubuyla savaş halinde olmaması gerektiği yönünde kararlar alınmış ve bu kararlar, İran'ın üyelik talebinin kabul edilmesinin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Ancak öte yandan P5+1 ile İran arasında imzalanan

nükleer anlaşma sayesinde, İran'a karşı uygulanan tüm uluslararası yaptırımların hukuken ortadan kalkmıştır. Ancak öte yandan İran'ın ŞİÖ'ye üyeliği konusunda, bu örgüte üye ülkeler arasında endişeler devam etmektedir. İran'ın örgüte tam üyeliği durumunda, İran'ın bölgedeki sorunlu ilişkilerinden dolayı ŞİÖ'nün de Orta Doğu sorunlarının içine çekilme riski ortaya çıkabilecektir (Askeroğlu, 2017).

Daha önce de ifade edildiği gibi ŞİÖ, kurulduğu dönemden itibaren, bölgesel güvenliğe dayalı iş birliği geliştirme amacını genişleterek ve bünyesine kattığı ülke sayısını artırarak uluslararası alanda da etkili bir yapı olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla uluslararası birçok projeden oluşan Kuşak ve Yol Girişimi, ŞİÖ'den ayrı düşünülebilecek bir Girişim değildir. Nitekim yukarıda da ayrıntılı anlatıldığı gibi, bu tezin çatısı altında yer alan Çin, Türkiye, Azerbaycan ve İran'ın Kuşak ve Yol Girişimi ile ŞİÖ'den beklentileri birbiriyle örtüşmektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi ile enerji güvenliğinin sağlanması, enerji talebinin karşılanması, yeni ihraç pazarlarının açılması gibi ekonomik ve siyasal hedeflerine ulaşmayı amaçlayan Çin, ŞİÖ'nün kurulmasıyla da benzer hedeflere ulaşmayı amaçlamıştır. ŞİÖ'nün kurulması ve zamanla genişlemesiyle birlikte uluslararası arenada etkinliğini arttıran Çin, Kuşak ve Yol Girişimi'ni de bu doğrultuda geliştirmiştir. Avrasya bölgesindeki etkinliğini arttırmak, enerji projelerinde yer alabilmek ve yeni pazarlara ulaşabilmek için ŞİÖ'ye üye olmak isteyen Türkiye için de Kuşak ve Yol Girişimi içinde olmak aynı hedeflere ulaşma amacı taşımaktadır. Azerbaycan ise hem ŞİÖ üyeliğinden hem de Kuşak ve Yol Girişimi'nden, enerji güvenliği, ulaşımı ve satışı başta olmak üzere, iktisadi, sosyal ve kültürel ilişkilerin artması gibi birçok beklentiye sahiptir. İran'ın da hem ŞİÖ üyeliğinden hem de Kuşak ve Yol Girişimi'nden beklentileri aynı doğrultudadır. Her iki oluşum da İran'ın, Hazar ve Orta Asya bölgesinde etkili olmayı, ekonomik izolasyondan kurtulmayı ve böylece uluslararası ticaretini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

4. BÖLÜM

4.1. KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİNDEN ÇİN-TÜRKİYE-İRAN VE AZERBAYCAN'IN BEKLENTİLERİ

4.1.1. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nden Beklentileri ve Olası Problemler

21. yüzyılda uluslararası politikada yükselen bir güç olma yolunda önemli adımlar atan Çin, Kuşak ve Yol Girişimi'ni ekonomik, jeopolitik ve jeostratejik alanlardaki beklentilerini gerçekleştirmek amacıyla başlatmıştır. Bu Girişim, Çin'in ekonomik ve ticari çıkarlarına, bölgesel istikrarının sağlanmasına ve küresel güçlerin Asya-Pasifik bölgesindeki egemenliğini sınırlandırarak hem karadan hem de denizden tam ekonomik entegrasyonun sağlanması amaçlarına hizmet edecektir (Askeroğlu, 2017).

Nitekim yukarda da ifade edildiği gibi, 2008'deki küresel ekonomik krize kadar büyüme hızını sürdüren Çin, özellikle 2010 yılından sonra ekonomik anlamda iniş çıkışlar yaşamaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren Çinli üreticilerin, özellikle de devlet işletmelerinin karşı karşıya kaldığı aşırı kapasite sorunu. Şöyle ki, Çin hükümeti 2008 küresel finansal krizi aşabilmek amacıyla 586 milyar dolarlık ekonomik teşvik paketini uygulamaya sokmuş ve bu doğrultuda devlet işletmelerine destek vermiştir. Ancak öte yandan 2010'ların başında teşvik paketinin tükenmesi ile bir yandan yerel yönetimler mali zorluklarla karşı karşıya kalmış, diğer yandan da alüminyum, çelik, çimento, demir, cam ve enerji üretimi yapan sanayi kollarında %30'lara varan kapasite fazlalığı oluşmuştur. Ayrıca Çin'in 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasının ardından artan ticaret fazlasıyla birlikte döviz rezervleri de artarak 3 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu durumda sermayenin Çin bankalarında aşırı birikmesi sorunu ortaya çıkmıştır (Demir, 2020: 58).

Bu tablo sonucunda Çin, ülke içinde ve ülke dışında güçlü sektörlerde yapılacak yatırımlar ile üretim fazlasını eritme ve bu doğrultuda uluslararası pazarlara ulaşma çabası içerisinde olmuştur. Karluk'un da dikkat çektiği gibi,

ülkenin yükselen ekonomisi genellikle ihracata dayalı olmakla birlikte enerji ihtiyacının çoğunu yurt dışından karşılamak durumunda kalan Çin sanayisi, Batı merkezli küresel krizlerden anında etkilenmektedir. Küresel kriz ve değişimlerden daha az etkilenmek için, iç tüketime dayalı bir büyüme modeli ile yurt dışındaki yatırımı hızlandırma ve satın alma stratejisi izlemek zorunda kalan Çin, Kuşak ve Yol Girişim ile bu sorunlara çözüm üretmeye çalışmıştır (Karluk, 2017:98). Bu Girişim ile Çin, alternatif güzergâhlar üzerinden Avrupa, Ortadoğu ve Afrika ile irtibatını sürdürebilecektir (Okur, 2017:51).

Ayrıca bu Girişim ile Çin, para birimi olan Yuan'ın, uluslararası arenada değer kazanmasını, küresel olarak daha güçlü bir para birimi haline gelmesini hedeflemektedir (Bocutoğlu, 2017: 267). Bu Girişim yalnızca Çin için değil, projeye dahil olan diğer ülkeler için de finansal gelişmeler sağlayacaktır. Bu Girişim'de, finansal bütünlüğün gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır ve bu doğrultuda para birimleri açısından istikrarı sağlamada kullanılacak finansal ve kredi bilgi sistemi kurulacaktır. Böylece Asya'da finansal iş birliği artırılmış olacaktır. İpek Yolu Fonu, Asya Altyapı Yatırım Bankası, BRICS Kalkınma Bankası, Şanghay İş birliği Organizasyonu gibi kurumlar vasıtası ile İpek Yolu güzergâhındaki ülkelere finansal olanaklar sağlanması; bu ülkeler arasında döviz takasının ölçeği ve kapsamının genişletilmesi; Asya'da bir tahvil piyasası oluşturulması amaçlanmaktadır (Ergünsü, 2017:5).

Kuşak ve Yol Girişim ile Çin'in bir diğer hedefi, Çin'deki bölgeler arasındaki iktisadi dengesizliklerin ortadan kaldırılmasıdır. Zira Çin'in kıyı bölgesindeki kentler ve eyaletlerin gelişmişlik düzeyi, ülkenin iç ve batı bölgesine oranla çok yüksektir. Kıyı bölgelerindeki eyaletler ve kentler geliştikçe ve daha açık hale geldikçe kişi başına düşen gelirleri ulusal ortalamanın üstüne çıkarken, iç ve batı bölgelerindeki kişi başına düşen gelir ulusal ortalamanın altında kalmaktadır. Eşitsizlik, yalnızca bölgeler arasında değildir; kırsal kesimle kentsel alanlar arasında da gelir dağılımı makası oldukça açıktır (Sezen, 2007:46). Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında planlanan yeni yatırımlar bu bölgelerin gelişme düzeyini arttıracak ve bölgeler arası gelişmişlik farkının azalmasında etkili olacaktır (Ergünsü, 2017:8).

Ayrıca Çin, bu Girişim ile Orta Asya, Ortadoğu, Güney Asya ve Afrika'dan Çin'e gidecek olan enerji koridorunu da garanti altına almak istemektedir. Çin enerji ihtiyacının önemli bir kısmını Güneybatı Asya ve Afrika'dan temin etmektedir. Çin söz konusu bölgelerden temin edeceği enerji taşıma rotalarında özellikle Malakka Boğazı ve Güney Çin Denizi'nde karşılaşabileceği olası sorunlardan dolayı enerji arz güvenliğini artırmak amacıyla, ham petrol taşımacılığı için alternatif bir rota arayışı içerisinde. Kuşak ve Yol Girişimi ile enerji kaynaklarının olduğu Güneybatı Asya ülkelerinin Orta Asya'ya, Orta Asya'nın da Çin'e karadan bağlanması mümkün olacaktır (Çakan, 2017:48). Böylece enerji tedarikinde Ortadoğu'ya, enerji ikmalinde de Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltmak ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmek amacıyla Asya'nın geri kalan bölgelerine petrol ve doğalgaz boru hatları inşa etmeye; Hint Okyanusu'nda yeni yakıt ikmal istasyonları ve limanlar yapmaya başlamıştır. Çin bu çabasında oldukça başarılı olmuştur. Çin'in, 2008 yılında gerçekleştirdiği toplam petrol ithalatının %61'ini Ortadoğu'dan karşılamaktadır; bu oran, 2018 yılında %43'e gerilemiştir (Demir, 2020: 58).

Kuşak ve Yol Girişimi, Çin'in yalnızca ekonomik beklentilerini değil, aynı zamanda jeopolitik hedeflerine ulaşılmasına da hizmet edecek bir Girişim'dir. Doğu Asya'da etkinliğini arttırma çabası içerisinde olan ABD'de, 2012 yılında siyasi, ekonomik ve askeri temelleri olan "Asya'ya Dönüş" stratejisini gündeme taşınmıştır. ABD'nin bu stratejiyi gündeme taşımasının nedenlerinden biri, Çin'in yükselişini engelleme amacıdır. Çin yöneticileri tarafından, ABD'nin "Asya'ya Dönüş" stratejisi, Çin'i çevreleme stratejisinin bir parçası olarak kabul edilmiş ve bu durum Çin'in hissettiği kuşatılmışlık duygusunu arttırmıştır. Bu nedenle Çin, Orta, Güney ve Batı Asya rotasından Avrupa'ya yönelme amacıyla olmuştur. Kuşak ve Yol Girişimi sayesinde Çin, yakın ilişkiler içerisinde olmadığı birçok ülkeyle bağlarını kuvvetlendirerek dünyada daha etkin bir güç haline gelmeyi amaçlamaktadır (Ergünsü, 2017:8).

Kuşak ve Yol Girişimi ile yapılması planlanan yeni ipek yolu, demiryolları, otoyollar, deniz yolları, petrol ve gaz boru hatları, enerji dağıtım şebekeleri, internet ağları, iletim hatları ve iletişim ağlarından oluşacaktır. Bu bağlamda

Pasifik'ten Hint Okyanusu'na ve Atlantik'e kadar uzanan iki önemli küresel ekonomik birim olan Çin ve Avrupa pazarında doğrudan veya dolaylı bağlantı kuran entegre bir ekonomik kuşak oluşturulması planlanmaktadır. Bu durum, uzun vadede büyük bir Avrasya pazarına dönüşecek biçimde malların, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımını sağlayacak ve Çin liderliğinde yeni bir siyasi ve ekonomik düzen ortaya çıkabilecektir (Tekir, 2018:199).

Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne ilişkin beklentilerini bu şekilde inceledikten sonra bu Girişim'in gerçekleşme sürecinde ortaya çıkabilecek zorlukların ve olumsuzlukların da incelenmesi gerekmektedir. Çok genel olarak ifade edilirse, bu zorluklar; bölge ülkelerinin endişeleri, Kuşak ve Yol güzergahındaki ülkelerin iç sorunları ve bu ülkelerin birbirleri arasındaki sorunlar, Çin'in kendi içerisindeki bölgesel farklılıklar, yüksek işletim maliyetleridir (Ergunsü, 2017:8).

Nitekim projede yer alan ülkeler, finansal yükümlülükleri yerine getirememesi konusunda birtakım endişelere sahiptirler. Zira bu Girişim'e katılan küçük ve yoksul ülkeler, kendilerine verilen kredileri ödeme sıkıntısı çektikleri zaman, Çin tarafından bazı yaptırımlara maruz kalabileceklerdir (Bocutoğlu, 2017; Çakan, 2017). Bu durumda yani, bu ülkelerin olası bir geri ödeme sorunu yaşamaları durumunda, Çin ekonomisi de zor durumda kalacağı için Çin, finanse edilen devletlere birtakım yaptırımlar uygulayabilecek ve bu yaptırımlar neticesinde onların Çin tarafından boyunduruk altına alınma ihtimali söz konusu olabilecektir. Bu açıdan bakıldığında, Girişim'in, Çin'in uzun vadede küresel gücünü perçinleyecek bir tarafı olduğu söylenebilir. Çünkü, bu proje her ne kadar nakit girdisi ve altyapı finansmanı nedeniyle Girişim'e dahil olan ülkeleri cezp ediyor olsa da, uzun vadede Çin'e bağlılık yaratacak olması kuvvetle muhtemeldir. Sri Lanka örneği, bu ifadeleri destekler niteliktedir. Şöyle ki, 2010 yılında Sri Lanka Çin'den 1,5 milyar dolar kredi alarak Hambantota'da büyük bir liman inşa etmiştir. Ancak Sri Lanka, bu limanın inşası sonrasında beklenen ticari gelir elde edemeyince kredinin geri ödemesinde sıkıntı yaşamıştır. Buna karşılık Çin, kredi ödemesi olarak liman işletmesini 99 yıllığına kiralamıştır (Modern İpek Yolu, 2020).

Kuşak ve Yol Girişimi'nde yer alan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde ise,

Çin'in bu ülkelerdeki ekonomik etkinliğinin artmasına bağlı olarak, Çinli işçilerin ülkelere geleceği ve bu nedenle yerel halk ve işletmelerin kazançlarının olumsuz yönde etkileneceği yönünde endişeler mevcuttur. Bölge ülkeleri, Çin'in Kuşak ve Yol Girişim'ini uygularken gizli bir gündeme sahip olacağı, iç pazarlarının Çin'in ucuz mallarının istilasına uğrayacağı, yeraltı kaynaklarının Çin tarafından kullanılacağı vb endişeler taşımaktadırlar. Örneğin Kırgızistan'da muhalifler, tren yolu inşası bahanesi ile Çin'in, Kırgızistan'ın gümüş, alüminyum, bakır, kömür gibi doğal kaynaklarını kullanma hakkını elde etme gibi bir amacı olmasından endişe etmektedir (Ergünsü, 2017:9).

Kuşak ve Yol Girişimi içinde yer alan Ortadoğu ülkelerinin güvenlik anlamında istikrarsız bir çizgide olmaları da projenin imajına ve güvenilirliğine zarar verecek bir başka olumsuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Bocutoğlu, 2017:3). Nitekim Afganistan, Irak, Suriye gibi çeşitli nedenlerle iç sorun yaşayan ve Kuşak ve Yol güzergâhı üzerinde olup da ekonomilerindeki dışa açıklık oranı yeterli seviyelere çıkmamış ülkelerde yatırım yapmak kolay olmayacaktır (Ergünsü, 2017:10).

Son olarak ortaya çıkabilecek bu olumsuzluklar karşısında Çin'in, Kuşak ve Yol Girişimi'nin ekonomik ve siyasi faydalarının yanı sıra kültürel ve insani açıdan da çok fazla amaca hizmet edeceğine ilişkin söylemlerin sık sık dile getirildiğinin de aktarılması gerekmektedir. Bu bağlamda Çin hükümeti, Girişim ile Çin'in baskısını daha fazla hissedeceğini düşünen ve bu nedenle de temkinli davranan ülkeleri ikna etmeye çalışmaktadır (Cinkara, 2019: 341). Örneğin Girişim'in güzergahında bulunan ülkeler arasında devlet bursu ile 10 bine yakın öğrenci kabul edileceği ifade edilmiştir. Ayrıca kuşak üzerindeki ülkeler arasında film ve sanat festivallerinin yapılması, TV ve radyo programlarının yaygınlaştırılması gerektiği de vurgulanmış ve böylece bu Girişim'in toplumlar arasındaki iletişimi arttıracığı gösterilmeye çalışılmıştır (Özdaşlı, 2015:9). Ayrıca, bu Girişim'in sosyal ve kültürel önemine ek olarak, turizm, spor, sağlık gibi alanlarda da katkı sağlayacağını Çin tarafından dile getirilmektedir. Deniz İpek Yolu Projesi çerçevesinde deniz turizminin geliştirilmesi için çaba sarf edileceği, kuşak üzerindeki ülkeler arasında sportif faaliyetlerin arttırılması ve bu

yöndeki alış-verişin geliştirilmesi için de çalışmalar yapılacağı ifade edilmektedir. Çin, sağlık alanında da kuşak ülkelere destek sağlayacağını açıklamıştır. 2015 yılını “İpek Yolu Turizm Yılı” ilan ederek bu Girişim’e verdiği ehemmiyeti ortaya koyan Çin, ilgili ülkelerin desteğini sağlamak için ekonomik çıkarların yanı sıra sosyal, kültürel, sağlık, turizm gibi alanları da içeren yoğun bir propaganda sürecine girişmiş ve İpek Yolu’nun tam kapasite ile hayata geçmesinin sadece Çin açısından değil, Girişime ortak olan tüm ülkeler açısından çok önemli olduğunu her fırsatta vurgulamıştır (Özdaşlı, 2015:9).

4.1.2.Türkiye'nin Kuşak ve Yol Girişimi'ne Yaklaşımı ve Beklentileri

Türkiye ile Çin arasındaki resmi ilişkiler 1971 yılında tesis edilmiş olsa da Türkler ile Çinliler arasındaki ilişkiler yüzyıllar, hatta binyıllar öncesine dayanmaktadır. Çin’in 1979 yılında dışa açılma politikasını yürürlüğe koymasının ardından, Türkiye ile Çin arasında üst düzey ziyaretler gerçekleşmeye başlamış, 2000’li yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiler ekonomik ve siyasal alanlarda hızla gelişmiştir (Karagöl, 2017).

Türkiye’de, tarihi İpek Yolu’nun yeniden canlandırılması gerektiği düşüncesi, 90’lı yıllardan beri dile getirilmiş ve İpek Yolu’nun canlandırılması vizyonu ile çeşitli adımlar atılmıştır. Örneğin, 1997 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen “İpek Yolu 2000” adlı konferansının açılışını yapan dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Demir Perdenin kalkmasının ardından İpek Yolu’nun ne kadar önemli olduğunun bir kez daha anlaşıldığını vurgulayan bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Demirel, İpek Yolu’nun insanlar barışın ve ortak refahın gerçekleşmesini sağlayacak yeni fırsatları, yeni potansiyelleri ve yeni umutları beraberinde getireceğini ifade etmiştir (Hürriyet, 1997).

Birçok güzergah ve koridordan oluşan bu Girişim kapsamında Türkiye, Avrupa ve Asya kıtalarını bağlayan ülke olarak çok önemli bir konumdadır. Türkiye hem coğrafi anlamda hem de her iki kıtaya kurduğu ekonomik ve kültürel ilişkileri bağlamında Kuşak ve Yol Girişimi’nin planlanan güzergahı üzerinde önemli koridorlardan biridir (Çakan, 2017:45).

Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'nde yapılacak olan yatırımların 8 trilyon dolara ulaşması tahmin edilen Orta Koridorda yer almaktadır (Esmer, 2017). Bu Girişim'in Orta Koridoruyla, Türkiye'den başlayıp sırasıyla Gürcistan, Azerbaycan, Hazar Denizi'ne ve Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'dan ve Çin'e uzanan bir koridorun oluşması hedeflenmektedir (Ergünsü, 2017:11). Aynı zamanda Afganistan ve Tacikistan tarafından da destek gören Orta Koridor, Avrupa ve Asya arasındaki ticaret yolu mevcut ticaret ağı olan Trans-Sibirya Demiryoluna kıyasla 2.000 km daha kısa ve daha ekonomik bir alternatif sunduğu için Türkiye'nin bu Girişim'deki konumunun önemini arttırmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019). Nitekim yer aldığı coğrafi konum Türkiye'yi bu anlamda avantajlı kılmaktadır. Avrupa, Asya ve Ortadoğu coğrafyasının kesiştiği noktada yer alan Türkiye, bu Girişim'in kara ve demiryollarını içeren İpek Yolu Ekonomik Kuşağı hattının Avrupa'ya bağlantı noktasını oluşturmaktadır (Karagöl, 2017:4).

2015 yılında AIIB (Asya Yatırım ve Altyapı Bankası) kurucu üyesi olan 2016 yılında "İpek Yolu Girişimi Mutabakat Zaptı Tasarısı ve Anlaşma Tasarısının TBMM Dış ilişkiler Komisyonu'ndan geçirilmesiyle Kuşak ve Yol Girişimi'nin uygulama sürecine resmi olarak dahil olan (TBMM, 2016) Türkiye, bu Girişim'in gerçekleşmesi için çok önemli adımlar atmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, Orta Koridor Girişimi'ni, gümrükler arası iş birliğine yönelik Kervansaray Projesini, Marmaray'ı, Avrasya Tüp Geçit Projesi'ni, Yavuz Sultan Selim Köprüsünü, İstanbul Havalimanı'nı tamamlamıştır.

Türkiye için, bu Girişim'in birçok stratejik faydası bulunmaktadır. Kuşak ve Yol Girişimi'nde yer alan ülkeler birbirleriyle zaman içinde büyük bir iktisadi bağlılık kuracaklardır. Bu tabloya çalışma bağlamında değerlendirilen ülkeler de dahil olduğu zaman çok geniş bir alanı kapsayan kültürel ve iktisadi bir kalkınma gerçekleşecek; ekonomik büyümenin bir sonucu olarak ülkelerin satın alma, sanayileşme ve pazarlama gücü artacaktır (Tuerdi, 2018). Dolayısıyla Türkiye içinde bu Girişim'in birçok ekonomik yararı olacaktır. Şöyle ki, bu Girişim ile Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini güçlendirme, çok fazla etkin olmadığı Asya pazarına daha hızlı ve ucuz yollardan ulaşma fırsatı

yakalayacaktır. Türkiye'nin son dönem dış ticaret rakamlarına bakıldığında en az etkili olduğu bölgelerin başında Asya'nın geldiği görülmektedir (Özdaşlı, 2015: 593). Örneğin Türkiye'nin 2020 ihracat rakamları, Rusya ile 3.052 milyon dolar, Çin ile 3.006 milyon dolar, Almanya ile 15.766 milyon dolardır; buna karşılık Kazakistan ile 1.737 milyon dolar, Özbekistan ile 909 milyon dolar, Kırgızistan ile 333 milyon dolar, Tacikistan ile 133 milyon dolardır (TÜİK, 2020).

Bu durumun birçok nedeni olmakla birlikte en önemli sorun Türkiye ile bölge arasında ulaşım konusunda yaşanan eksikliklerdir (Özdaşlı, 2015: 593). Türkiye bu Girişim ile birlikte İpek Yolu Ekonomik Kuşağı hattında yer alan Çin, İran, Rusya gibi ülkelerle olan gelişmiş ekonomik ilişkilerini sağlamlaştırabileceği gibi temaslarının sınırlı düzeyde olduğu Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan gibi Türki Cumhuriyetlerle de etkileşimini artırabilecek ve Asya sermayesini çekme açısından önemli bir fırsat elde edebilecektir (Karagöl, 2017:4-5).

Nitekim Türkiye, 2008 yılında Azerbaycan, İran, Gürcistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile Yeni İpek Yolu'na yönelik birtakım girişimleri başlatmış, gümrük işlemlerini kolaylaştırarak ticari engelleri kaldırmayı amaçlamıştır.

Bu bağlamda 2008 yılında Birinci İpek Yolu Forumu yapılmış; bölgesel ticaretin güvenli bir şekilde yapılmasını sağlamak için gümrük işlemleri verimliliğini artırmak ve suçlarla mücadele etmek amacıyla Kervansaray Projesini geliştirmiştir. (İpek Yolu Girişimi, 2013).

Kuşak ve Yol projesi, Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik, ticari, enerji, sosyal ve kültürel ilişkilerinin ivme kazanması açısından da önemli bir projedir. Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler günümüzde önemli ölçüde gelişmiştir. 2019'da Çin ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi 21,08 milyar doları olmuş; Çin Türkiye'nin ilk sırada yer alan en büyük ithalat kaynağı haline gelmiştir (TÜİK, 2019). Ancak öte yandan, Çin'in Türkiye'ye toplam ihracat hacmi hızlı bir şekilde artmasına karşılık Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracat oldukça düşüktür. 2019 yılında Türkiye'nin Çin'e ihracatı 2,58 milyar ABD dolardır; bu ülkeden ithalatı ise 18,49 milyar ABD dolardır (TÜİK, 2019). İthalat ve ihracat arasındaki bu dengesizliği iyileştirmenin tek yolu daha fazla Türk ürününün Çin

pazarına girmesini sağlamaktır. Orta koridoru tamamlandıktan sonra Türkiye ile Çin arasındaki ulaşım 30 günden 10 güne inecek ve bu kısa ticaret ağı, dış ticaret açığının azalmasını sağlayabilecektir (Yılmaz, 2019:159). Ayrıca Türkiye ile Çin arasındaki ticaret ilişkisindeki dengesizliğin giderilmesi amacıyla iki ülke arasında, Uluslararası Karayolları Üzerinde Taşımacılık Anlaşması, Çin Halk Cumhuriyeti İle Karşılıklı Kültür Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Anlaşma, Suçluların Karşılıklı İadesi Anlaşması gibi birçok alanda anlaşmalar imzalanmıştır. Böylece Türkiye'ye sermaye girişinin arttırılması, yabancı yatırımların canlandırılması ve Çin ile dengeli ticaret hacminin sağlanması amaçlanmıştır (Karagöl, 2017:5).

Bu Girişim kapsamında Türkiye ile Çin arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlayan bir başka proje de 2005 yılında yapımına başlanmış olan ve 2014 yılında tamamlanan Ankara-İstanbul hızlı tren hattıdır. Çin açısından bu projenin en önemli özelliklerinden biri, Çin'in ilk deniz aşırı tren yolu projesi olmuştur. Çin bu proje için 750 milyon dolarlık kredi finanse etmiştir (Balci, 2018:7).

Kuşak ve Yol Girişimi'nde, Türkiye'nin önemli rol üstlendiği bir başka proje de Pekin'den Londra'ya kesintisiz bir demiryolu hattı çalışmasıdır. Pekin'den Londra'ya kesintisiz bir kuşak oluşturulma planı Çin-Orta Asya-Batı Asya koridoru genelinde gerçekleşebilecek bir plandır. Bu planın en önemli bileşeni Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin ortaklığıyla yapılan olan Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu (BTK) projesidir. Bu proje sayesinde Türkiye, Orta Asya, Doğu Asya ve Güney Asya'ya demiryolu ulaşımını sağlayacak koridorun bir parçası olmaktadır. BTK demiryolunun tamamlanmasıyla hat, Bakü'den sonra Türkmenistan, Türk Cumhuriyetleri ve Çin'e ulaşarak ve Ankara- İstanbul güzergahı aracılığıyla Marmaray'la birleşmesinin ardından Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan, Avusturya, Almanya, İsviçre, Fransa ve Manş Tüneli'yle İngiltere'ye uzanmaktadır; yani Pekin ile Londra'yı birbirine bağlamaktadır (Üzümcü ve Akdeniz, 2014:193).

Toparlayacak olursak Kuşak ve Yol Girişimi, Türkiye ve Çin arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayabilecek önemli bir itici güçtür. Çin, Türkiye'nin Kuşak ve Yol Girişimi'nde etkili bir rol oynamasını birçok açıdan önemli

bulmaktadır. Zira Çin açısından Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle kritik bir noktadadır. Türkiye'nin Avrupa, Orta Doğu, Kafkasya, Afrika ülkeleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile tarihi, siyasi ve kültürel bağları vardır. Son olarak Türkiye NATO, AGİT ve AİGK gibi uluslararası örgütlere üyeliği olan bir ülkedir. İşte tüm bu nedenler göz önüne alındığında, Çin açısından Türkiye, İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasında büyük bir rol üstlenebilecektir (Ergünsü, 2017: 13).

Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Çin ve Türkiye arasındaki ilişkinin gelişmesine yönelik bu açıklamalardan sonra bu iki ülke arasında ortaya çıkabilecek sorunların da incelenmesi gerekmektedir. Öncelikle Çin'in ekonomik büyümesinin yavaşlaması sonucu projelerde aksamalar ortaya çıkabilecek ve bu durum da Türkiye'de Girişim kapsamında yapılan yatırımları olumsuz etkileyebilecektir. Ayrıca Çin'in bu Girişimi güzergahı üzerinde bulunan ülkelere ilişkin ekonomik ve siyasi beklentileri, Rusya ve İran ilişkileri çerçevesinde Türkiye'yi zor durumda bırakabilecektir. Çünkü Çin açısından, Türkiye ve İran, bu Girişim'in Avrupa'ya açılmasını sağlayan iki önemli ülkesidir. Türkiye'nin Batı ittifakı üyesi olması nedeniyle Rusya, Çin ve İran için önemli bir bölgesel güç konumundadır (Aybar, 2020). Türkiye, Çin'den başlayan bu ticaret yolunun, İran'ın dışında güvenilir bir hat üzerinden gerçekleşmesini, yani Türk Cumhuriyetleri üzerinden Çin'e bağlanmayı istemektedir. Diğer yandan Çin'in Türk Cumhuriyetleri üzerinde ekonomik ve jeopolitik etkisinin artma ihtimaline karşılık Rusya ile yakın iş birliğine ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Batı, Rusya, Çin ve İran arasında dengeli bir siyaset yürütmeye çalışmaktadır (Bocutoğlu, 2017:4). Son olarak, Türkiye ve Çin arasındaki ilişki, Amerika'nın Orta Doğu da uyguladığı politikalarından ve Türkiye'nin NATO müttefiki olmasından da etkilenmekte; bu durum, iki ülke arasındaki ilişkinin kırılgan bir zeminde ilerlemesine neden olmaktadır. Türkiye'nin 2013'te Çin'den almak istediği füze savunma sisteminin ABD'nin baskısı ile alınamaması, Çin ile Türkiye'nin ilişkilerinin ne kadar kırılgan olduğunu gösteren önemli bir örnektir (Aybar, 2020).

Kuşak ve Yol Girişimi henüz gelişim aşamasındadır ve meydana

gelebilecek bazı değişimler konu hakkında yeni yorumların yapılmasına olanak sağlayacaktır. Günümüzde bu Girişim'e yönelik en büyük endişe, Girişim'in duyurusunu yapan Çin'in dünyadaki ekonomik ve siyasal gücünü günden güne arttırmasıdır. Bu endişelerin temelinde yatan esas düşünce, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Çin'in yayılmacı politikası olduğu fikridir. Bu Girişim'e katılan ülkeler zaman içerisinde Çin devletine ekonomik anlamda bağımlı olmaya başlayabileceklerdir (Bir Kuşak Bir Yol Projesi, 2019). Bu bağlamda Türkiye'nin de bu Girişim'e yaklaşımı dengeli ve ihtiyatlı olmalıdır. Çünkü bu Girişim kapsamında Türkiye giderek Çin devletine artan oranda bağımlı olmaya başlamış, ticaret dengesini Çin'e kaptırmış, zaman zaman Çin'den kredi alır hale gelmiştir (Modern İpek Yolu, 2020). Dolayısıyla Türkiye'nin Çin'e bağımlılığını azaltması için atılacak olan en önemli adımlardan biri, Türkiye'de üretimin artmasını sağlamaktır (Şahin, 2019: 113). Ayrıca Türkiye, bu Girişim'in alt yapı ihtiyaçlarının karşılanması konusuna yoğunlaşmalı ve projeye katılan ülkelerin kendi kaynaklarıyla tamamlamakta zorlandıkları alanlarda ürün ve hizmet tedarikçisi olarak neler yapabileceğine yönelik çalışmalar yapmalı ve bu Girişim sürecinde hizmet sunabileceği stratejik alanları tespit etmesi gerekmektedir (Modern İpek Yolu, 2020).

4.1.3.Azerbaycan'ın Kuşak ve Yol Girişimi'ndeki Yeri

SSCB'nin dağılması sonrasında, 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, zengin enerji kaynakları ile Güney Kafkasya'nın en stratejik konumuna sahip ülkesidir. Azerbaycan'ın, enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması konusunda hem petrol ve doğal gaz üreticisi hem de potansiyel transit yolu olarak önemli bir rolü vardır. Bu bağlamda Kuşak ve Yol Girişimi ile Azerbaycan, Hazar enerji kaynaklarını Rusya'yı dışarıda bırakacak bir şekilde Avrupa'ya ulaştırma imkanına sahip olacaktır (Şahin, 2019: 113).

Aslında Türk dünyasında, Kuşak ve Yol Girişimi dışında, tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasına yönelik adımlar atılmıştır. 2009 yılında kurulan ve Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın katılımıyla oluşturulan Türk Konseyi, 2013 yılında Azerbaycan Gebele zirvesinde, İpek Yolu'nun yeniden inşası üzerinde görüşler bildirmişlerdir. "Ulaştırma ve Bağlantı"

temasıyla gerçekleşen bu zirvenin en önemli meselesi Bakü Limanı ile Kazakistan'ın Aktau Limanı arasındaki bağlantının güçlendirilmesi konusu olmuştur. İpek yolunun yeniden inşası anlamına gelen bu görüşler çerçevesinde, İpek Yolu girişimlerinin, Türk dünyasında ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkileri geliştireceği düşünülmüştür (Düğün, 2013).

Kuşak ve Yol projesinin tasarlanmaya başlandığı ilk dönemlerinde Azerbaycan, bu güzergahta bulunan ülkelerden biri değildir. Bu projenin başlangıç aşamasında, Irak, İran ve Suriye'den Akdeniz'e açılan bir rota planlanmış; ancak öte yandan bu bölgede ortaya çıkan savaşlar ve bu savaşların neden olduğu güvenlik ve istikrar endişeleri nedeniyle Azerbaycan'ı da içerisinde alan yeni bir güzergah belirlenmiştir (Yeni İpek Yolu'nda Azerbaycan, 2017).

Orta Koridor ya da Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Rotası olarak belirlenen bu güzergah, Çin'den başlayıp, Kazakistan, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır (Bir Kuşak Bir Yol, 2019). Orta Koridor, Rusya üzerinden giden Kuzey Koridor ile İran üzerinden giden Güney Koridordan çok daha avantajlıdır; çünkü Orta Koridor, diğer koridorlara oranla aradaki mesafeyi 700 km kısaltmaktadır. Çin'den deniz yoluyla gelecek olan bir yük gemisi yaklaşık olarak 40 günde bu yolculuğu tamamlamaktadır; buna karşılık Orta Koridor kullanıldığı zaman bu yolculuk 15 gün sürmektedir. Orta Koridor hattı, Asya ve Avrupa arasındaki güzergahta bulunan diğer ülkeler için olduğu kadar Azerbaycan için de son derece önemlidir (Çakan, 2017:45).

Yukarda da ifade edildiği gibi, Azerbaycan, Kafkas ülkeleri arasında petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından bölgenin en büyük potansiyele sahip olan; Avrasya'nın her iki yakasında da yatırımcı çekebilen; bulunduğu konum itibarıyla Asya ile Avrupa arasında köprü olabilen bir ülkedir. Bu bağlamda Çin ve Girişim'e katılan diğer ülkeler için, Azerbaycan, bu Girişim'in kilit konumundaki ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir (Cinkara, 2019:337).

Çin açısından Azerbaycan'ın önemi öncelikle Çin'den Avrupa'ya bir

demiryolu hattı planlanmış olmasıdır. Azerbaycan üzerinden gidecek olan bu demiryolu hattı sayesinde Çin malları, güvenli bir şekilde taşınmış olacaktır (Şahin, 2019: 125). Ayrıca Çin'in Güney Kafkasya'da yaptığı ticaretin sadece yarısı Azerbaycan ile gerçekleşmektedir. Bu iki ülke arasında ticaret hacmi 2018 verilerine göre 770 milyon dolara ulaşmıştır. Buna karşılık olarak Azerbaycan'da Çin ile ticaretini yaygınlaştırmak için Şanghay ve Urumçi'de yatırım yapmayı planlamaktadır. Öte yandan Azerbaycan'da hizmet, sanayi, inşaat, ticaret ve diğer birçok alanda 100'den fazla Çinli şirket faaliyettedir. Bu firmalar Kuşak ve Yol Girişimi bağlamında gerekli altyapı ve işbirliği için hazır bir ortam sağlayacaklardır ki, bu durum, iki ülke arasında sadece iktisadi olarak değil aynı zamanda sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında da etkileşimi artıracaktır (Çin'in Azerbaycan'a Yatırımı, 2018).

Kuşak ve Yol Girişimi'nin Azerbaycan tarafından da en üst düzeyde önemsendiğine dair en önemli gösterge, Ocak 2019'da düzenlenen Davos zirvesindeki İlham Aliyev'in konuşmasıdır. Aliyev burada yaptığı konuşmada, ülkeleri birleştiren ulaşım projesinin jeopolitik anlamda çok önemli olduğunu ifade etmiş ve bu projelerin birbirine komşu olan ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratarak bir ülkeler zinciri kurduğunu, böylece doğudan batıya, güneyden kuzeye sorunsuz bir şekilde gitmenin mümkün olduğunu vurgulamıştır (Şahin, 2019: 125-126).

Dolayısıyla Azerbaycan Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında birçok proje, yatırım ve anlaşma yapmıştır. Bunlar arasından en önemlisi Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu'nun bu Girişim'e uygun bir şekilde düzenlenmesidir. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu projesinin yapılmasına, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan Arasında 2007 yılında imzalanan bir anlaşma ile karar verilmiş ve bu hattın temelleri 2009 yılında atılmıştır (Şahin, 2019: 126-127). 2017 yılında tamamlanan BTK demiryolu, enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaşmasını sağlamıştır. Böylelikle Azerbaycan, Rusya alternatifi dışında bir nakil hattına sahip olarak, ekonomik ve siyasi bağımsızlık açısından önemli sayılabilecek bir atılımda bulunmuştur. Bu, aynı zamanda Güney Kafkasya bölgesinin en önemli ve en zengin ülkesi konumuna gelme yolunda atılmış somut bir adım olarak da kabul

edilebilir. Bölge ülkelerinin yanı sıra, batı ülkeleri ile de ticarete başlayan Azerbaycan, dünya ekonomisindeki sıralamalarda giderek üst sıralara doğru çıkmaktadır (Çeçen, 2007:418).

BTK demiryolu, Kuşak ve Yol Girişimi'nin de bir parçası olmuştur ve demir yolu üzerindeki Azerbaycan'ın bu Girişim'deki önemini arttırmıştır (Özümser, 2018: 10). Örneğin Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Lapis Lazuli koridoruyla yapılan taşımalar Bakü-Tiflis-Kars demir yolu ile birleşerek Azerbaycan'ın transit potansiyelini arttırmıştır (Tutar K. ve Koçer, B., 2019: 623). Bakü-Tiflis-Kars demir yolu, bölgedeki kaynaklara daha kolay ulaşılması ve bölgenin dünyaya açılması için önemlidir. Azerbaycan'ın demiryolu sayesinde yük taşıma konusunda İran'a olan bağımlılığı azalmıştır. Bu demiryolu ülkedeki ulaştırma sektörünün ilerlemesini sağlamış ve bu durum, petrol dışında kalan sanayilerin gelişmesine neden olmuştur (Dilek, 2017).

Ayrıca Girişim kapsamında Çin ile imzalanan birtakım protokollerden de bahsetmek gerekmektedir. İki ülke arasında enerji ortaklığı bağlamında "OBOR (Bir Kuşak Bir Yol Projesi) Ortaklığı Deklarasyonu" imzalanmıştır. Yine bu Girişim çerçevesinde, 2015'te Çin, Kazakistan, Gürcistan ve Türkiye ile Azerbaycan arasında konteynır hizmetini arttırmak için bir protokol imzalanmıştır. 2015'te Aliyev, Çin ziyareti sırasında iki ülke arasında ekonomik kuşağın meydana getirilmesi için mutabakat anlaşması imzalamıştır. İki ülkenin Eğitim Bakanlıkları arasında eğitim alanında iş birliği anlaşması ve Azerbaycan Demiryolu Kapalı Anonim Şirketi ile Çin Hükümeti arasında demiryolu alanında iş birliği anlaşması imzalanmıştır (Şahin, 2019: 126-127).

Kuşak ve Yol Girişimi bağlamında Azerbaycan'ın geliştirmeyi planladığı bir diğer proje ise Alat Liman'ıdır. Hazar Denizi kıyısındaki bu liman, 1 milyon konteynır kapasiteli aynı zamanda 25 milyon ton kargo alma hacmine sahiptir. Bu liman ile beraber Bakü-Tiflis-Kars demiryolları yük taşımacılığında daha hızlı imkanlar sunacaktır (Yeni İpek Yolu'nda Azerbaycan, 2017). Çin ve Girişim'e katılan diğer ülkeler için, Azerbaycan, bu Girişim'in kilit konumundaki ülkelere biridir; ancak bu durum, orta koridorun aktif bir şekilde kullanıma açılmasıyla mümkün olacaktır. Bunun için Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan

limanlarında gerekli altyapı yatırımlarının tamamlanması, ülkeler arası transit geçiş ve ücret anlaşmalarının imzalanması ve demir yolu ağındaki teknik eksikliklerin giderilmesi, lojistik ve koridor yönetimi kapasitesinin arttırılması, bölgesel barış ve ekonomik kalkınmanın birincil amaç olması gerekmektedir. Tüm bu yatırımlar ve yapıldıktan orta koridor aktif bir şekilde kullanılacak ve böylece, yaklaşık olarak yıllık 600 milyon dolar tutarında olan Avrupa-Çin ticaret trafiğinden Azerbaycan da ekonomik fırsatlar elde edebilecektir (Şahin, 2019: 128-129).

4.1.4.Kuşak ve Yol Girişimi'nde İran'ın Konumu

Kuşak ve Yol Girişimi'nin ana güzergahı üzerinde bulunan İran, Kuzeyinde Hazar Denizi, güneyinde Basra ve Umman Körfezleri'yle küresel enerji pazarında çok önemli bir rol oynamaktadır. Batı'nın Asya'dan satın aldığı doğalgaz ve petrolü hem karadan hem de denizden elde eden İran, enerji jeopolitiğinde yerini çok daha üst sıralara taşımaktadır. (Ametbek, 2017) ABD ve Batı'nın uyguladığı yaptırımlar nedeniyle uluslararası ticaretini geliştiremeyen İran, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Asya ile bağlantılarını güçlendirerek hem siyasi hem de ekonomik çıkarlar elde etmek istemektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 2000'li yılların başından itibaren İran'ın gizli nükleer çalışmalar yürüttüğü tespit edilmiş ve bu konuda neler yapılacağı meselesi gündeme gelmiştir. Kısaca hatırlayacak olursak, bu tarihe kadar İran'ın nükleer çalışmalarına ilişkin ABD'nin tek taraflı yaptırımları olmuş, ancak öte yandan bu yaptırımlar çok etkili olmamıştır. İran'a yönelik yaptırımlar, başlangıçta insan hakları ihlalleri ve terörizme destek meseleleri etrafında şekillenmiştir; bu yaptırımlar 2000'li yıllarda İran'ın gizli nükleer tesislerinin ortaya çıkmasıyla birlikte çok daha geniş bir alana yayılmıştır. 2002 sonrasında İran nükleer programının dünya kamuoyunun gündeminde yer alması, konunun kısa bir süre sonra 2006 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin gündemine gelmesine ve çok taraflı yaptırım kararlarının alınmasına neden olmuştur. İran, 2006 yılında BMGK kararıyla başlayan çok taraflı yaptırımlar ve 2010 yılında AB'nin de devreye girmesiyle tarihinde görülmemiş bir şekilde bir izolasyon ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yaptırımlar nedeniyle İran, özellikle

enerji, ekonomi, taşımacılık gibi alanlarda çok ciddi sorunlar yaşamıştır. İran ekonomisi, özellikle 2012 ve 2013 yılları arasında sırasıyla %-6,6 ve %-1,9 oranlarında daralarak en kötü performanslarından birisini göstermiştir. İran ile P5+1 ülkeleri arasında Kasım 2013'te varılan geçici anlaşmayla yaptırımların kısmen duraklatılması, müzakere sürecinde İran'ın dondurulmuş varlıklarından bir kısmının serbest bırakılması ve siyasi atmosferin olumlu havasıyla İran ekonomik anlamda az da olsa toparlanma eğilimi göstermiştir (Küpeli, 2016:98).

Bu yaptırımların kaldırılmasıyla toparlanma eğilimi gösteren İran'ın ekonomi alanındaki ilerleme umutları, ABD'de de Trump'ın Başkan seçilmesi ve İran aleyhine söylemlerde bulunarak bölgeden tecrit ettirmeye çalışılmasıyla gölgelenmiştir. Bu durumda İran, ABD'ye karşı Avrasya devletleriyle ilişkilerini daha fazla derinleştirme çabası içinde olmuştur. Böylece yüzünü Asya'ya dönen İran, Kuşak ve Yol Girişimi'nde yer almak ve başta Çin ile Rusya olmak üzere bölge ülkeleriyle iş birliğini ilerletmek amacıyla olmuştur. İpek Yolu bağlamında İran, bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini Ekonomik İş birliği Örgütü (ECO) çerçevesinde yürütmektedir. Başka bir ifadeyle İran'ın İpek Yolu Girişimi'nin adı ECO'dur. Bu örgüt çerçevesinde İran, kuzeybatısında Türkiye ve Azerbaycan'la, kuzeydoğusunda Orta Asya'yla, doğu ve güney doğusunda Afganistan ve Pakistan'la iş birliğini geliştirmektedir (Ametbek, 2017).

İpek Yolu'nun İran üzerinden geçen bu güney istikameti, jeoekonomik ve jeopolitik açıdan bölge ülkeleri için çok önemlidir, özellikle Çin bu hattı, Ortadoğu'ya kendi mallarını ihraç etmek ve aynı zamanda bölgeden petrol ve gaz ithal etmek için kullanma amacındadır. Zira Çin, dünyanın en çok enerji tüketen ülkesi ve hammadde pazarıdır. Bu nedenle, dünyanın en önemli petrol ve gaz üreticisi olan İran ile iş birliği içinde olmak Çin açısından hayati önemdedir. Nitekim İran'ın Çin'e yaptığı petrol ihracatı 2015'te 744.000 b/d seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu rakam İran'ın toplam petrol ihracatının neredeyse üçte birinin Çin'e aktığını göstermektedir (Alperen, 2018:16).

Kuşak Yol'un güney güzergâhını teşkil eden İran, Çin için çok değerli olan jeo- ekonomik kaynaklara sahip olarak jeopolitik bağlantıların kavşağında konumlanmaktadır. Bu haliyle Kuşak Yol'un Ortadoğu bağlantısı İran sayesinde

kurulmaktadır. Nitekim Malakka Boğazı'nın boşluğunu dolduracak. yeni projelere ihtiyaç duyan Çin için İran'ın jeopolitik konumu ABD ile yaşanabilecek olumsuzluklar karşısında Çin'e hemkaradan hem de denizden olan enerji ihracatının kesilmemesi için yardımcı olabilecektir. Zira Çin'in nakliye gemileri, Malakka Boğazı'ndan geçmektedir ve olası bir çıkar çatışmasında Çin'in ticaret akışı ve güvenliği sektöre uğramaktadır. İşte İran'ın bu Girişim içerisinde yer alması ticaret ve enerji akışının devamlılığının sağlanmasına katkı yapacaktır (Alperen, 2018:17).

Çin Devlet Başkanı, 2016 Ocak ayında İran'a yaptığı ziyaret sonrasında Çin ve İran arasında birçok anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla İran, nükleer santraller için yapılacak üretim tesisi, altyapı yatırımları, demiryolları, gümrük anlaşmaları gibi birçok alanda Çin'e yatırım olanağı sağlamıştır. Çinli şirketler de İran'da otoyol inşası, madencilik, çelik sektörü gibi pek çok alanda faaliyet göstermeye başlamışlardır (7Sabah, 2018). İran'da bulunan Çin petrol ve gaz şirketlerinin faaliyetlerinde artış yaşanmış, Abadan şehrinde, İran Petrol Bakanlığı'na bağlı İran'ın en büyük rafinerisi projesi için Çin, ilk aşamada 1200 milyon dolarlık finansmanı 2017 Şubat ayında sağlamıştır (Alperen, 2018:17).

Kuşak ve Yol Girişimi'nde İran'ın jeopolitiğinin bir başka önemi de İran ile Türkiye'nin sınır komşusu olmasıdır. İran'dan devam eden karayolu, Türkiye'den geçerek hem İstanbul Boğazı vasıtasıyla Avrupa'ya hem de Ege ve Akdeniz sayesinde Cebelitarık Boğazı'ndan geçerek Batı Avrupa'ya ulaşabilecektir. İran'ın demiryolları da, hem Orta Asya hem de Kafkasya'daki hatlardaki kilit bağlantılar arasında yer almaktadır (Sputnik Türkiye, 2016).

İran, Orta Asya ile bağlantısının sağlanabilmesi için ilk demiryolu bağlantısını 1996 yılında Türkistan üzerinden gerçekleştirmiştir. Çin'den çıkan demiryolu Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı geçerek İran'a gelmektedir. Bu hat İran'dan sonra Türkiye'yi de Orta Asya'ya bağlamaktadır. Güzergâh sayesinde Pasifik kıyılarındaki Çin limanlarıyla Akdeniz ve Basra Körfezi'ndeki limanların birbirine bağlanması sağlanmıştır (Ametbek, 2017). 2014 yılında ise Kazakistan, Türkmenistan üzerinden doğrudan İran'a bağlanan demiryolu hattının açılışını yapmıştır. Nisan 2016 tarihinden bu yana Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran

demiryolu hattı aktif olarak kullanılmaktadır. Orta Asya ülkeleri için hem Çin’le hem de İran’la ilişkileri geliştirmek önemlidir. Çünkü Orta Asya’nın Çin’le ve İran’la ilişkileri güçlendikçe, buradaki ülkelerin Rusya’ya bağımlılığı azalmaktadır (Askeroğlu, 2019). İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, 17-19 Nisan 2017 tarihleri arasında Türkmenistan, Gürcistan ve Kırgızistan’a ziyaretlerde bulunmuş ve bu ülkelerle iş birliğinin artırılmasına çalışacaklarını ifade etmiştir.

İran’ın bu çabaları, bölge ülkeleri ile ticari ilişkilerini geliştirecek, petrol boru hatlarına ilişkin alternatif projelerin gerçekleştirilmesini sağlayacak ve bölgenin yakın dönemdeki siyasi ve ticari ilişkilerinde belirleyici olacaktır Askeroğlu, 2019).

4.2. İPEK YOLUNDA ORTAK KADER

M.Ö. birinci yüzyıldan itibaren Avrupa’nın içlerine kadar ulaşan ticaret kervanları 17. yüzyıldan itibaren yeni yolların keşfi ile önemini kaybetmeye başladı ve zaman içinde tarihi bir yol olarak ticaret işlevini yitirmiştir. Ancak öte yandan Çin’in yakın dönemde dünyanın önemli bir üretim merkezi haline gelmesiyle birlikte kaynaklara duyulan ihtiyaç artmış, bu doğrultuda, başta Avrupa olmak üzere küresel pazarlara ticaret akışını kolaylaştıracak kara, demir ve deniz yollarının geliştirilmesi gerektiği gündeme gelmiştir.

Çin’in 2013 yılında ‘asrın projesi’ olarak açıkladığı Kuşak ve Yol Girişimi tam da bu amaca hizmet etmek için geliştirilmiştir. Bu doğrultuda eski İpek Yolu’na birçok güzergah eklenmiş, baş aktörün Çin olduğu Yeni İpek Yolu Girişimi’nin yöneldiği coğrafyadaki önemli güzergahlardan biri de İran, Azerbaycan ve Türkiye’nin olduğu güzergahtır. Dolayısıyla bu devletlerin Kuşak ve Yol Girişimi’ndeki rolleri, etkinlikleri, yatırımları ve kazanımlarının bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bundan başka her devletin Kuşak ve Yol Girişimi’nde yer alma şekli, kendi iç siyaseti ve dış politikası bağlamında değişmektedir. Türkiye’nin ABD ve Avrupa ile ilişkilerinin zayıflaması, Çin, Rusya ve Türk Cumhuriyetleri ile

ilişkilerinin ilerlemesine neden olmuştur. Bu bağlamda Rusya ile çeşitli doğalgaz ve silah alımı anlaşmaları yapan Türkiye, Çin'le de ticari anlaşmalar yapmıştır. Bu projede yer alan Türkiye dış politikada sadece Batı'ya endeksli olmadığını göstermek istemektedir. İran Batı'nın ve özellikle de ABD'nin yaptırımlarının neden olduğu zorlukları aşmak için Çin ile yakınlaşmış ve bu projede yer almak istemiştir. Böylece ŞİÖ üyelik başvurusunun kabul edilebilmesini hedefleyen İran, Çin ile enerji ve ticaret alanındaki ilişkilerini arttırabilecektir.

Kafkasya'da ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında güç çekişmeleri yaşanmaktadır. Özellikle de Ermenistan ile Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ sorunu devam etmektedir. Bu projede yer almak Azerbaycan'ın bölgedeki gücünü arttıracaktır.

Ayrıca Azerbaycan için Türkiye ile aynı projede yer almak hem iki ülke arasındaki hem de Türk dünyası ile ilişkilerin güçlenmesini ve ileriye dönük stratejik hedeflere ulaşılmasını sağlayabilecektir.

Ayrıca bu devletlerin yönetim sistemlerinin İpek Yolu Girişimine dahil olmalarında ne kadar etkili olduğunu da belirtmek gerekmektedir. İlgili devletlerin yönetim sistemleri çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştı. Şimdi bir karşılaştırma yaparak kısa bir hatırlatma yapılması gerekmektedir. Türkiye, Azerbaycan ve İran'da cumhurbaşkanları seçimle iş başına gelmektedir. İran'dan farklı olarak Azerbaycan ve Türkiye'de, cumhurbaşkanının yetkisi oldukça fazladır ve sistem cumhurbaşkanının etrafında şekillenmektedir. Bu sebeple Türkiye'de buna cumhurbaşkanlığı bağlamında başkanlık sistemi denmektedir. İran'da ise cumhurbaşkanının yetkileri sınırlıdır ve onun üstünde velayet-i fakih anlayışı gereği ruhani lider vardır. Ruhani lider devletin en yetkili kişisidir. Seçilen cumhurbaşkanını onaylama, ordu komutanlığı ve devlet başkanlığı onun elindedir. Bu üç ülkenin sistemine baktığımızda bu ülkelerin yönetim sistemi bağlamında farklı bir uygulama şekilleri olsa da tek kişinin idaresiyle yönetilmeleri anlamında ortaklaştıkları söylenebilir. Çin de ise ÇKP'nin tek hakim olduğu görülmektedir. Bu ülkede parti etrafında şekillenen bir siyasi oluşum ile partinin halk ile irtibatını kuracak olan sistem yanlısı diğer demokrat partiler tarafından desteklenen bir sistem ile yönetilmektedir. Çin'in yönetim

sisteminin, eyalet yönetimi bağlamında İran ile benzerliği olsa da İran'daki yönetim sadece bölgesel idare bağlamındadır. Çin ise özerk bölgeler olarak değerlendirmekle beraber buralardaki yönetimi parti temsilcileri aracılığıyla yönetmektedir.

Birinci bölümde tafsilatıyla ifade edilen bu açıklamanın ortaya koyduğu gerçek şudur: Yukarıda sistemleri karşılaştırılan devletlerin ortak özelliği yönetim sistemi ne olursa olsun demokratik şartlara mesafeli yönetimi tek bir elde toplayan ya da toplama gayreti içinde olan sistemlerdir. Çin ve İran'da bu daha belirgin iken Türkiye ve Azerbaycan'da yeni gelişmektedir. Bütün bunlara bakıldığında karar mekanizmasının hızlı işlemesi muhaliflerin dış politikada alınacak kararlara müdahale şansının ve ihtimalinin düşük kalması nedeniyle Çin ile kurulacak iktisadi ve siyasi ilişkilerde adı geçen ülkeler daha istekli ve kararlı olacaktır.

4.3. YENİ GELİŞMELER IŞIĞINDA İPEK YOLU PROJESİ'NİN GELECEĞİ

Ülkeler arası ulaşım ağının güçlenmesi ticareti ve ülkeleri birbirine yakınlaştırmaktadır. Bu yakınlaşma her zaman iyi sonuçlar doğurmayabilir. Nitekim son dönemde ortaya çıkan "Covid 19" adı verilen bir virüs nedeniyle dünyada ulaşım ağı büyük sekteye uğramıştır. Çin'de Aralık 2019'da başlayan bu salgın Nisan 2020 itibarıyla dünyada 2 milyondan fazla kişinin enfekte olmasına ve 200 binden fazla kişinin ölümüne neden olmuştur. Dolayısıyla Çin'den dünyaya yayılan ve hemen her şeyi durdurma aşamasına getiren bu salgın hastalık İpek Yolu Girişimi'nin geleceği konusunda bazı uzmanların olumsuz yorumlar yapmasına neden olmuştur.

Özellikle Çin ile yoğun bir ticaret hacmine sahip olan ABD ve Avrupa bu virüsten en fazla etkilenen coğrafyalar olduğu için Çin ile yakınlaşma konusu tekrar gözden geçirilebilir ve bu durumda Çin'in bu Girişimi'ne mesafeli yaklaşım söz konusu olabilir. Elbette salgının yayılımı devam ederken ve henüz yeni bir ekonomik sistem inşası veya farklı bir düzen tartışmaları devam ederken Girişim'in tamamen rafa kalkacağını söylemek isabetli olmaz. Bu bağlamda Çin'in atacağı adımlar önemlidir. Nitekim Çin'in, AB'nin yardım konusunda zayıf

kaldığı bir ortamda İtalya ve İspanya gibi ülkelere tıbbi yardım gönderdiği hesaba katılırsa hem genel anlamda kendi prestijini hem de Girişimi kurtarma çabasında olduğunu söylemek mümkündür.

Çin, komşuları ile olan ilişkilerinde ve tüm Avrasya'da kapsayıcı bir dil kullanarak ortak bir gelecek inşası üzerinde durmaktadır. Bu sebeple dış politikada iş birliği ve dayanışma kavramı en çok kullanılan kavramlardır. Çin bu tutum ve söylemini İpek Yolu projesinde de sürekli dile getirmektedir. Henüz İpek Yolunda ilk sefer yapılmışken bütün dünyayı sarsan Covid 19 virüsü ile ilk yüzleşen ülke Çin olmuştur. Çin virüsü kontrol altına alarak tecrübelerini dünya ile paylaşma gayreti içinde olmuş, Avrupa'ya ve dünyanın birçok yerine tıbbi destek ve ekipman yollayarak bunu göstermeye çalışmıştır. Bu durum, Çin'in virüsün dünyaya yayılmasının sebebi olarak görülmesini engellemek için tecrübelerini diğer ülkelerle paylaşmakta ve virüsle mücadelede yardımda bulunmaktadır. Bu durum Çin'in aleyhine gelişen olayları lehine çevirme çabası olarak yorumlanabilir. Çin siyasal etkisini genişletme ve ABD ile mücadelede bir adım öne geçme ihtimali de bu doğrultuda değerlendirilebilir.

Bu durum dış politikada Çin'in elini güçlendireceği için sorgulanmaya başlanılan İpek Yolu projesinin de itibarını toparlayıcı bir argüman olarak ortaya çıkarabilir (Koç, 2020). Ayrıca virüsü yok etmek için geliştirilecek olası bir aşının Çin tarafından bulunması dış politikada Çin'i bir adım daha öne çıkarabilir.

SONUÇ

1970'lerin sonunda başlayan, 2000'li yılların başlarında ivme kazanan ve günümüzde de gelişmeye ve ilerlemeye devam eden, Çin'in ekonomi merkezli yükselişi İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sonrası şekillenen tek kutuplu Yeni Dünya Düzeninde özellikle de ekonomi-politik alanda çok yönlü değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Çin'in geniş Pazar ağı ile ucuz işgücünü Orta Asya ve Avrupa ile buluşturmayı, projeye katılan birçok ülkenin ulaşım ve alt yapısını geliştirmeyi hedefleyen, siyasal, sosyal ve kültürel boyutlarıyla küresel çapta etkileri olacak devasa boyutları olan Kuşak ve Yol Girişimi hem bölge hem de dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecini hızlandırarak çok kutuplu bir dünya düzeninin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu projeye Batı sınırlarının ötesine geçmeyi amaçlayan Çin'in, ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra iyice belirginleşen tek kutuplu dünya düzeni anlayışına karşı çok kutuplu bir dünya düzeni oluşturma çabası olarak görülmektedir. Nitekim ŞİÖ gibi birçok bölgesel ve küresel ekonomik ve siyasi örgütlenmeye öncülük eden Çin, çok kutuplu dünya isteğinin sadece söylemde kalmayacağını göstermektedir.

Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Orta Asya'ya yönelik beklentilerinin artması Çin'in, ŞİÖ ve BRICS vb örgütlenmeler aracılığıyla bölge ülkeleri ile işbirliğini ilerletmesine neden olmuştur. Bu örgütlenmelere üye olan ülkeler arasında da ekonomik ve siyasal ilişkiler her geçen gün genişlemeye devam etmiş ve Kuşak ve Yol Girişimi de onların bu genişlemelerini destekleyen bir proje olmuştur. Bu bağlamda Kuşak ve Yol Girişimi'ni inceleyen bir çalışmanın, özellikle ŞİÖ'nün ticaret, lojistik, yatırım anlaşmalarını da ele alması gerekmektedir. Zira bu çalışmanın da göstermeye çalıştığı gibi, Türkiye, Azerbaycan ve İran'ın ŞİÖ'ye üye olma ve bu örgütün anlaşmaları ve yatırımlarından beklentileri ile Kuşak ve Yol Girişimi'nden beklentileri birbiriyle örtüşmektedir. Ayrıca Çin ekonomisinin gelişmesinin en önemli ayağı olarak görülen Kuşak ve Yol Girişimi'nde, Avrasya bölgesindeki ülkelerin Çin malları için önemli birer pazar olarak görülmesi, ŞİÖ'nün hem bu Girişim hem Çin hem de üye ülkeler açısından değerini bir kat daha arttırmaktadır. Yine bu Girişimi,

ŞİÖ'ye üye olan ve olamayan ülkelerin Rusya'ya bağımlılıklarını da azaltacaktır.

Nitekim hem Avrasya kavramının incelendiği bölümlerde hem de ŞİÖ'ye yönelik beklentilerin ve tercihlerin açıklandığı bölümlerde Çin, Rusya ve ABD'nin Avrasya bölgesine ilişkin amaçlarını ele almıştık. Bu bağlamda ABD'nin başta Orta Doğu olmak üzere Avrasya coğrafyasındaki varlığının NATO üyesi Türkiye'nin Avrasya'daki tercihlerini doğrudan etkilediğini, Azerbaycan'ın siyasal tercihlerinin Rusya ve ABD bağlamında nasıl şekillendiğini ve son olarak İran'ın, ABD ve Batı ülkeleri tarafından yaptırımlara maruz kalmasının sonuçlarını göstermeye çalışmıştık. Bu incelemeler sonucunda Türkiye, ŞİÖ ve Kuşak ve Yol Girişimi'yle Avrasya bölgesi ile işbirliğini artırmak ve Çin ilişkisini genişletmek, böylece ABD ve AB'yle olan ilişkilerini dengeleme amacında olduğunu görmüş olduk. Yine Azerbaycan'ın da Rusya, ABD ve Çin arasında bir denge siyaseti geliştirmeye çalıştığını göstermeye çalışmıştık. Son olarak İran'ın, kendisine uygulanan yaptırımlar karşısında, ŞİÖ ve Kuşak ve Yol Girişimi'yle Çin ve diğer bölge ülkeleriyle iş birliğini ilerlettiği, böylece kendisine uygulanan yaptırımların olumsuz etkilerini azaltmaya çalıştığını görmüştük.

Nitekim 137 ülke ve 30 uluslararası örgüt ile çok sayıda Kuşak ve Yol iş birliği anlaşmasının imzalanmış olduğu bu projenin çok büyük bir kısmı Avrasya sınırları içindedir; deniz yolu istikametinin bir kısmı ise Afrika kıtasını içine almaktadır. Dolayısıyla bu Girişim'in küresel ölçekte ekonomik, ticari, enerji, siyasal, sosyal ve kültürel sonuçları olacaktır. Çin için bu Girişim, küresel ölçekte ulaşım ağlarıyla ulaşım maliyetlerinin düşmesini ve böylece AB ile olan ticaret hacmini artırmasını sağlayacaktır. Söz konusu Girişimi dış ticaretinin yaklaşık dörtte birini Asya ülkeleri ile gerçekleştiren AB'nin bu ülkelerle iş birliğini arttıracaktır. Enerji kaynakları bakımından zengin Ortadoğu ile Orta Asya ve Avrupa'nın enerji transferini sağlayacak yeni enerji anlaşmalarının da önünü açacaktır.

Bu Girişim'de Avrupa ile Asya arasında önemli bir enerji köprüsü oluşturan ve küresel enerji güvenliğinin sağlanması açısından çok önemli bir konumda bulunan Türkiye ise Avrasya'daki etkinlik alanını arttırmış olacaktır. NATO üyesi olan Türkiye'nin siyasal tercihleri ve öncelikleri İran, Azerbaycan ve Çin'den

farklı olarak şekillenmektedir. Türkiye, Avrasya'daki etkinliğini arttıran Çin ve Rusya ile ABD ve AB arasında dengeli siyasal tercihler yapmaya çalışmaktadır.

Türkiye, önceleri ABD ve Batı ile oldukça yakın ilişkiler kurmuş, ancak öte yandan son zamanlarda bu ilişkilerde ciddi sorunlar yaşamıştır. Bu doğrultuda Çin ile ekonomik, Rusya ile siyasal ve askeri iş birliğini arttıran Türkiye, ekonomi, güvenlik ve siyasi alanlarda yönünü Asya'ya daha fazla çevirmektedir. Ayrıca Kuşak ve Yol Girişimi ile Türkiye-Çin yatırım ortaklığı da her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla iki ülke arasındaki uzun zamandan beri çözölemeyen ticari dengesizliğin azalacağı beklenmektedir.

Azerbaycan ise Haydar Aliyev döneminde başlayan ve İlham Aliyev döneminde devam eden denge politikasını devam ettirerek siyasal varlığını güvence altına almak amacındadır. Rusya'nın baskısını her konuda hisseden Azerbaycan doğalgaz ve petrol kozunu kullanarak Avrasya jeopolitiğinde varlığını devam ettirmek amacındadır. Azerbaycan ile Türkiye'nin yakınlaşması ve bunun *"iki devlet tek millet"* sloganı ile dile getirilmesi bu durumun somut bir örneği olarak kabul edilebilir. Ayrıca Kuşak ve Yol Girişimi'nin Orta Koridor hattı, Azerbaycan için de son derece önemlidir; zira Avrupa ile Çin arasındaki ticaret hacminin bir bölümü bu hat üzerinde gerçekleşmektedir ve bu da Azerbaycan'ın ekonomik gelişmesini çok olumlu etkileyecektir.

İran açısından politik tercihler ABD'ye karşı elini güçlendirme şeklinde tezahür etmiştir. Avrupa tarafından uluslararası yaptırımlara maruz bırakılan İran, 2015 senesine kadar uluslararası ticaretten istediği payı alamamış ve geri plana itilmiştir. İran, Kuşak ve Yol Girişimi içinde ortaklıkları ve Çin ile geliştirdiği derin ilişkiler sayesinde hem ABD'nin yaptırımlarından kurtularak uluslararası ticarette istediği aşamaya gelmeyi hem de Rusya ve Çin ile ilişkilerini ilerletmeye çalışmıştır. Bu sebeple bir yandan Rusya ile yakınlaşma ve ters düşmemeye özen gösterilirken, diğer yandan da Çin'in bölgesel açılımlarından sonra İran ile Çin arasındaki iş birliği ilerlemiştir. Bu bağlamda ŞİÖ kapsamındaki faaliyetlere İran gözlemci statüde üye olarak katılmıştır. İran ve Çin arasındaki yakınlaşma, İran'dan enerji alımına karşılık silah ve teknoloji satarak karşılık bulmuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Çin'in ekonomik ilerlemeleri ve Kuşak ve Yol Girişimi, kapsamındaki proje ve yatırımları, bu ülkenin gelecek yıllarda dünya ekonomisinde egemen ülke olacağına ilişkin beklentileri arttırmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra ve özellikle Soğuk Savaş'ın ardından en büyük küresel güç olarak kabul edilen ABD'nin, bu egemenliği Çin'e devredeceği siyasal çevrelerce dile getirilmektedir.

Ekonomik ve siyasal kapsayıcılığı ile küresel düzeyde ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda da birçok değişim ve dönüşüme neden olacak bu Girişim dahilinde artan yatırımlar dünya ekonomisinin yönünün Asya kıtasına kaymasını sağlayacaktır. Dünya ticaretinin ana kavşağını Asya'nın oluşturması, uzmanlara göre ihtimal olmaktan çıkmıştır.

Ancak öte yandan bu Girişim ile Afrika, Ortadoğu ve Türkistan bölgesi gibi yatırıma çokça ihtiyaç duyan bölgelere verdiği kredilerle, bu bölge ülkelerini kendisine bağımlı kılan Çin'in, ekonomik anlamda kendisine bağımlı halen getirdiği bu ülkeleri siyasi olarak kendisine bağlayacağı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu Girişim ile Çin'in kuşak üzerindeki ülkelerde hâkimiyet kurma amacı taşıdığı yönünde çok büyük endişeler mevcuttur. Bütün bu çıkarımların projenin aktif bir şekilde çalışması sonrası gerçekleşebilecek olasılıklar olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü halihazırda Covid 19 tehdidi başlamış ve devam etmektedir. Bu salgının ticaret yollarındaki tedarik zincirine çok derinden etkilediği ve gelecek günlerde de etkilemeye devam edeceği aşıkardır. Sürecin nasıl aşılabacağı noktasında ise henüz somut bir adım atılamamıştır. Ülkeler sadece bir takım ilaç tedavileri ve tedbirler ile ilerleme sağlamaya çalışmaktadır. Ancak etkili bir aşının bulunması ve başarıya ulaşması durumunda şartların Girişim lehine iyileşeceğini ifade etmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ADIBELLİ, B. (2017). "Avrasya Jeopolitiğinin Geleceği Ortadoğu'da mı?"
Avrasya'nın Kilidi Türkiye, der. Erdem Ergen, Ankara: Kaynak Yayınları.
- ADIBELLİ, B. (2008). *Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- AKÇADAĞ, E. (2010). "Şangay İş birliği Örgütü: Rusya- Çin Ortaklığı mı Rekabeti mi?"
BİLGESAM, (15Nisan2010),
[http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=640:ang
hay-birlii-oerguetue-rusya-cin-ortakl-m-rekabeti-mi&catid=122:analizler-
guvenlik&Itemid=147]
- AKÇALI, P. (2007). "Siyasal İstikrar ve Başkanlık Sistemi: Amerika Birleşik Devletleri Örneği",
Başkanlık Sistemi ve Türkiye, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- AKÇAKAYA, M. & ÖZDEMİR, A. (2018) "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, Vol. 3, no. 53, pp. 922-944.
- AKGÜL, F. (2009). *Rusya ve Türkiye'de Avrasyacılık*, İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- AKKAYA, A., (2014). "Strateji Yazıları-1: Milli Güvenlik Perspektifinden İç ve Dış Meseleler",
Ankara.
- ALPEREN, Ü. (2018). "Reel Politik Düzlemde İran-Çin İlişkileri", İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), pp.1-20.
- AKSU, Z. (2018). *Avrasya'da Yeni Stratejik Gelişmeler ve Bölgesel Bütünleşme Çabaları*,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, Türkiye.
- ALTUNDAĞ, Z. (2016). "Geçmişten Günümüze Şanghay İş Birliği Örgütü", *Avrasya Etütleri Dergisi*, no. 49, pp. 99-124.
- AMETBEK, D. (2017). "Yeni İpek Yolu'nun Güney İstikameti Bağlamında İran'ın Önemi",
ANKASAM, <https://ankasam.org/yeni-ipek-yolunun-guney-istikameti-baglaminda-iranin-onemi>
- ARAS, O. N. (2003). "Azerbaycan Ekonomisi - Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz", Bakü:
Kafkasya Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- ASKEROĞLU, S. (2019). "İran'ın Avrasya Jeopolitik Hamlesi", <https://iramcenter.org/iranin-avrasyaya-jeopolitik-hamlesi/>
- ASKEROĞLU, S. (2017). "Şanghay İşbirliği Örgütü İran'ın Güvenlik Garantisi Olabilir Mi?",
<https://iramcenter.org/iranin-avrasyaya-jeopolitik-hamlesi/>
- ASLAN, N. (2019). "Şanghay İşbirliği Örgütü: İç İhtilaflar Ve Türkiye'nin Olası Konumu", *Avrasya Stratejileri: İlişkiler, Örgütler, Politikalar*, ed. A. Yalçınkaya, Ankara, s.261.
- ATLI, A. (2014). "Çin ve Yeni İpek Yolu Projesi", *Analist*, no. 44, pp.74-77.

AYBAR, S.2020,

https://tasam.org/Files/Icerik/File/TEK_KU%C5%9EAK_TEK_YOL_%C4%B0NS%C4%B0YAT%C4%B0F%C4%B0_BA%C4%9ELAMINDA_T%C3%9CRK%C4%B0YE_pdf_f0c7c547-5f7e-4287-9df3-4afb00659483.pdf.

AYDIN, M., (2004). "Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler", içinde: *Türk Dış Politikası*, Ed. : Baskın Oran, İstanbul:İletişim Yayınları.

AYDIN, A. 2015, "Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin", *Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, no. 6, pp. 1-11.

AZERBAYCAN ÜLKE BÜLTENİ, 2019,

<https://www.deik.org.tr/uploads/azerbaycan-nisan-2013.pdf>

AZERBAYCAN, 2013,

http://www.aljazeera.com.tr/sites/default/files/styles/aljazeera_article_main_image/public/2013/12/11/azerbaycan_2.jpg?itok=LYN-11f9.

AZERBAYCAN, 2019, <https://tr.boell.org/tr/2019/09/24/azerbaycanda-10-yillik-dogu-ortakligi-hala-cok-yolumuz-var>.

BALCI, Z. (2018). "Çin'in 'İpek Yolu' Projesi", *İNSAMER*.

BAYART, J.F. (1994). *Kimlik Yanılsaması*, çev. Mehmet Moralı, İstanbul: Metis Yayınevi.

BASSIN, M., "Eurasianism "Classical" and "Neo": The Lines of Continuity"Çev. Özgür TÜFEKÇİ, See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/312165517>.

BİR KUŞAK BİR YOL, 2019, <http://www.tcddtasimacilik.gov.tr/haber/355/>.

BOCUTOĞLU, E. (2017). *Çin'in "Bir Kuşak-Bir Yol" Projesinin Ekonomik ve Jeopolitik Sonuçları Üzerine Düşünceler*.International Conference On Eurasian Economies,pp. 265-270.

BOZKURT, N. (2000). "İpek Yolu",*Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul,pp.369-373.

BRZEŹŃSKI, Z., (2005). *Büyük Satranç Tahtası*, çev. Yelda Türedi, İstanbul: İnkılâp Yayınları.

CAMGÖZ, C. (2017). "Modern İpek Yolu Projesi Çerçevesinde Ulaştırma Ağlarının Turizme Katkıları", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 1, no. 3, pp. 41-58.

CİNKARA, A. (2019). "Uygurlar ve İpek Yolu", *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 3, no. 2, pp. 329-346.

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ, 2018,

<https://www.amerikaninsesi.com/a/cumhurbaskanligi-hukumet-sistemi-resmen-basladi/4474926.html>.

- ÇAKAN, V. (2017). "Yeni İpek Yolu Projesi: Beklentiler Sorunlar ve Gerçekler", *Asya Araştırmaları Dergisi*, Vol. 1, no. 1, pp. 35-52.
- ÇAMAN, E., (2013). "Üçüncü On Yılında Türkiye'nin Orta Asya Bölgesel Politikası: Sübjektif Algılardan Gerçeklere", See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/337766118> 2013
- ÇEÇEN, A., (2015). *Türkiye ve Avrasyacılık Türkiye'nin Stratejik Arayışları*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- ÇİFTÇİOĞLU, E. (2015). *İran'ı Anlamak*, Ankara: Başkent Üniversitesi Yayınları.
- ÇİN'İN AZERBAIJAN'A YATIRIMI, 2018, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/CIN-IN-AZERBAIJAN-A-YATIRIMI-770-MILYON-DOLARA-ULASTI>.
- ÇİN'DEKİ DEMOKRAT PARTİLER, 2020, <http://turkish.cri.cn/chinaabc/chapter2/chapter20402.htm>.
- ÇİN HALK CUMHURİYETİ, 2019, <http://www.mfa.gov.tr/cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-gorunumu.tr.mfa>.
- ÇOĞAL, N. (2012). "Çok Kutuplu Dünya Projesi: Şanghay İşbirliği Örgütü", <http://www.nejatcogal.com>, Erişim Tarihi; 20 Kasım 2012.
- ÇOLAK, Ç. & UZUN, A. (2017). "Türk Siyasal Hayatında Başkanlık Sistemini Gündeme Getiren Liderler: Türkeş, Demirel, Özal ve Erdoğan", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no 50, pp. 196-214
- ÇOLAKOĞLU, S. (2004). "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin", *Uluslararası İlişkiler*, no.1, pp. 173-197.
- DAVUTOĞLU, A. (2001). *Stratejik Derinlik*, Küre yay., İstanbul
- DİKKAYA M. & TİĞLİ A. (2015). "Güney Kafkasya Enerji Koridoru: Alternatif Projeler Kapsamında, TANAP" *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, no. 10/1, pp. 99-117
- DİLEK, Ş. (2017). "Demirden İpek Yolu: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı", *Setav*.
- DENİZ, T. (2016). "Yeni Umutların Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, no.34, pp.196-201.
- DEMİR, E. (2020). "Xi Jinping Dönemi Çin Dış Politikası ve Kuşak ve Yol Girişimi", *Küresel Politikalar ve Bölgesel Dönüşümler*, Ed. F. Köksoy, Ankara: Nobel Yayınları.
- DUGİN, A. (2007). *Moskova-Ankara Eksenli: Avrasya Hareketi'nin Temel Görüşleri*, çev. Leonid Bahrevski, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- DÜĞEN, T. (2013). "Türk Konseyi İpekyolu'nu Yeniden İnşa Etmek İstiyor." *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*: <http://www.21yyte.org/arastirma/orta-asya-arastirmalari-merkezi/2013/08/20/7164/turkkonseyi-ipekyolunu-yeniden-insa-etmek-istiyor>

- EKREM, N. H.(2010). "Rus-Çin Sınır Sorunu Çözülüyor", <http://caganturker.blogcu.com/rus-cin-sinir-sorunu-cozuluyor/553978>
- ERDAL, N. 2015, "İran İslam Cumhuriyetinin Hükümet Sistemi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 7, no. 12, pp. 283-296.
- EROL, M. S. 2005, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Avrasyacılık", *Stratejik Analiz*, no. 60, pp. 75-76.
- EROL, M. S. (2010). "İran'ın Orta Asya Politikası", içinde Arı, T.. (der), *Orta Asya ve Kafkasya "Rekabetten İşbirliğine"*, Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- ERGUNSÜ, U. (2017). " 'İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu' Girişimini Gerçekleştirmenin Zorlukları -1", *Çin Hakkında Her Şey*, 14 Şubat 2016, <http://www.cinhh.com/ipek-yolu-ekonomik-kusagi-ve-21-yuzyil-deniz-ipek-yolu-girisimini-gerceklestirmenin-zorluklari-1>
- ERGUNSÜ, U. (2017). "İpek Yolu'nun Yeniden Canlandırılması ve Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İşbirliğine Etkileri", *TYB Akademi Dergisi*, no.7(20), pp.97-124.
- ERKİN, E. (2010). "Çin'in Orta Asya Güvenlik Sorunu: Kırgızistan Olayları ve Şangay İş birliği Örgütü", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, s.29.
- EROL, M. S.(2009). "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyacılığı", *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun* içinde, der. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara: Barış Platin Kitabevi.
- ERŞEN, E. (2009). "Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı ve Rusya-Türkiye İlişkileri Üzerindeki Etkileri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul:Marmara Üniversitesi.
- ESMER, S. (2017). "Bir Kuşak Bir Yol Projesinde Türkiye'nin Önemi", *UTİKAD*.
- GENÇ, A. (2019). "Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Çin", *Bir Kuşak Bir Yol Projesi*, ed. Serdar Yılmaz, Ankara: Astana Yayınları.
- GÖNENÇ, L. (1998), "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol. 47, no. 1-4, pp. 185-220.
- GÜLENER, S. & MİŞ, N. (2017), "Cumhurbaşkanlığı Sistemi", *Analiz*, no. 190, pp. 6-25.
- GÜNEL, K. (1997). *Coğrafyanın Siyasal Gücü*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- GÜVEN, S. (2016), "Türkiye'de Siyasal Hayatta Dönüşüm ve Lider Odaklı Siyaset", *Selçuk İletişim Dergisi*, Vol. 9, no. 3, pp. 90-118.
- HEPAKTAN, E. C. (2017). "Şangay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) ve Türkiye'nin ŞİÖ ile Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Analizi", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, no.15(4).
- HU, A. (2016). *Çin Komünist Partisi Nasıl Yönetiliyor?*, çev. D. Kassymow, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- HÜRRİYET, "Demirel: 'İpekyolu bu kez Batı'dan Doğu'ya uzanacak'", 16 Eylül 1997, <http://www.hurriyet.com.tr/demirel-ipekyolu-bu-kez-batidan-doguya-uzanacak>
- HÜSEYİNLİ, G. 2001, "Azerbaycan'da Siyasal Partiler ve Siyasal İlişkiler," *Avrasya Dosyası - Azerbaycan Özel Sayısı*, Vol. 7, no. 4, pp. 161-176.

İMANOV, V. (2008). *Avrasyacılık*, İstanbul: Küre Yayınları.

İPEK YOLU GİRİŞİMİ VE KERVANSARAY PROJESİ. (2013).

Web:<http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-projeler/ipek-yolu-girisimi-ve-kervansaray-projesi>

İRAN'IN SİYASİ GÖRÜNÜMÜ, (2019),

<http://www.mfa.gov.tr/ira-siyasi-gorunumu.tr.mfa>.

İSMAYİLOV, M. (2011). *Avrasyacılık*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

İŞYAR, Ö. G. (2018). *Avrasya ve Avrasyacılık*, Bursa:Dora yayınları.

İŞYAR, Ö. G. (2008). "Avrasya'da Devletlerin Şekilleniş, Yükseliş Ve Düşüş Süreçleri: Türk ve Rus Örnekleri ve Düşüş Süreçleri: Türk ve Rus Örnekleri", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Vol. 3, no. 6, pp. 104-136.

İYİKAN, N. (2011). *Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.

KALAN, E. (2016). *Orta çağda İpek Yolunda Diplomat ve Ajan Olarak Tüccarlar- Yükselen İpek Yolu*, Ankara.

KAMALOV, İ., (2008). *Rusya Federasyonu ile İlişkiler. Türk Dış Politikası 1919– 2008*, Ed.: H.Çakmak (ss. 944-952), Ankara: Barış Platin Kitap Yayınları.

KARAGÖL, E. T. (2017). "Modern İpek Yolu Projesi", *Seta Perspektif*, no. 174, pp.1-7.

KARLUK, A. (2017). "Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Gerekçeleri Üzerine", *Denge*, no. 2, pp. 95-114.

KARTAL B. & SOFYALIOĞLU Ç. (2011). "Türkiye'deki Gençliğin Şangay İşbirliği Örgütüne Yönelik Tutumuna Pazarlama Perspektifiyle Bakış", *International Conference On EurasianEconomies*.

KİSSİNGER, H. (2015). *Çin 'düünden bugüne' Yeni Çin*, çev. N. I. Çeper, İstanbul: Kaktüs Yayınları.

KOÇ, Y. E. (2020).<https://www.setav.org/5-soru-cinin-koronavirus-sinavi/>.

KUTLUAY, T., F. & BAHSİ, K. (2019). "Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol" *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, no.5/17, pp. 619-626.

KURT, S. (2019). "Dugin'in Avrasyacılık Anlayışında Türkiye'nin Yeri Güvenlik Stratejileri", no.15, pp.31

KÜPELİ, M. Ş.(2016). "Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar: İran'a Uygulanan Yaptırımların Etkileri", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, no.3-1, pp.97-135.

KÜRESEL PROJE: Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" Girişiminde Azerbaycan'ın İştirakinin Üç Özelliği (2019, 01 Mayıs) *NEWTİMES*,
<http://newtimes.az/tr/search/?keywords=%C3%87in%27in+%22Bir+Ku%C5%9Fak%2C+Bir+Yol%22>.

METİN, M. (2004). "Politik ve Bölgesel Güç Hazar", İstanbul:IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.

MODERN İPEK YOLU, (2020).<https://muhendishane.org/2019/12/15/modern-ipek-yolu-ve-turkiye-bir-kusak-bir-yol/>

MUSAOĞLU, N. (2008). "Avrasyacılığın Rus ve Türk (Kazak) Versiyonları ile Türkiye'de Avrasyacılığın Jeopolitik Ortak Paydası: Türk Dünyası", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no.10 (1), pp. 59-86.

OKTAY, F. (2020). *Çin Ekonomi ve Politika Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

OKUR, M.A. (2017). "Bir Kuşak, Bir Yol Projesinin Jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar", *Akademik Hassasiyetler*, no.4(8), pp.45-55.

ORAN, B. (1996). "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no.5, pp.1-4

ORAN, B. (1995). "Türkiye'nin Balkan ve Kafkas Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara.

ÖZ, E. (2013). "Avrupa Birliği'ne Alternatif Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkisi", *Gümrük & Ticaret Dergisi*, no.1.

ÖZDAŞLI, E. (2014). "Çin'in Gölge Politikası: Uluslararası Sistemde Paralel Yapılar ve Yeni İpek Yolu Ekonomik Kuşağı", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/cin-halkcumhuriyeti/> 2014/11/18/7863/cinin-golge-politikasi-uluslararasi-sistemde-paralel-yapilar-ve-yeni-ipekyolu-ekonomik-kusagi.

ÖZDAŞLI, E. (2012). "Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no.4(6), pp.108- 122.

ÖZDAŞLI, E. (2015). "Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri", *Turkish Studies*, no.10/14, pp.579-596.

ÖZDER, A. (2013). "Avrasya Kavramı ve Önemi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Vol. II, pp. 65-88.

ÖZKUL, F. 2012, "Başkanlık Sistemi Üzerine Amerika Birleşik Devletleri ve Azerbaycan Modeli Karşılaştırması", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, no. 103, pp. 85- 110.

ÖZTÜRK, Y. "Avrasya Birliği Projesi ve Türk Dış Politikasına Yansımaları", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, no. 2(2), pp. 223- 244.

ÖZÜMSER, E. S. (2018). "Çin Ekonomisi ve Bir Yol Bir Kuşak Projesi", *İZTO Pusula Dergisi*, http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/6695_152526022

PAKER, M. (2017). "Uluslararası Hukuk Bakımından Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Politikasına Bir Bakış", *Asya Araştırmaları Dergisi*, no.1.

REHİMLİ, R. 2009, "Azerbaycan Yönetim Sistemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 2, no. 9, pp. 377-386.

ROY, O. (2005). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, İstanbul: Metis Yayınları.

RUSAKOVIÇ, A., vd. (2015). "Türk Dış Politikası Belarus ve Türk Akademisyenlerin Gözüyle", *İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları*, s. 265- 277.

- SARI, İ. (2015). "1979 Devrimi Sonrası İran'ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Vol. 2, no. 1, pp. 95-135.
- SEMİZ, Y.& AKGÜN, B. (2005). "Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Vol.5, no.9, pp.162-181.
- SEZEN, S. (2007). "Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm", *Amme İdaresi Dergisi*, no.40-1, pp. 27-56.
- SERİKKALİYEVA, A. (2016). "Çin'in Yeni Uluslararası Diplomasi Modeli: Şangay İş birliği Örgütü Örneği", *Avrasya Araştırma Enstitüsü*, Kazakistan, no. 92.
- SPUTNIK TÜRKİYE, (2016). "İran-Çin Yakınlaşmasının Ardından Ortadoğu'yu Yeni Bir Yapılandırma Bekliyor".
<https://tr.sputniknews.com/analiz/201609131024823122-iran-cin-ortadoğu-ipek-yolu/>
- ŞAHİN, E. (2019). "Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Güney Kafkasya", *Bir Kuşak Bir Yol Projesi*, ed. Serdar Yılmaz, Ankara: Astana Yayınları, s. 113-137.
- ŞAHİN, E. (2020). "Çok Kutuplaşan Dünyada Geleneksel Olmayan Güvenlik Anlayışı: ŞİÖ Örneği", *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, no.1 (2).
- ŞANGHAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ, (2020).<http://www.mfa.gov.tr/sanghay- isbirligi-orgutu.tr.mfa>.
- TARGAY, K. (2017). "21'inci Yüzyılın En Kapsamlı Altyapı Hamlesi: Modern İpek Yolu Girişimi" *Avrasya Dünyası*, no.1, pp.60-64.
- TEKİR, O. (2018). "Ekonomik ve Siyasal Bir Araç Olarak Yeni İpek Yolu Projesinin Küresel Sisteme Etkileri", *Sosyoekonomi Dergisi*, 2018, no. 26(38), pp. 191- 206.
- TEMUR, F. (2015). "Yükselen Asya'da Şangay İş birliği Örgütü: Dünü, Bugünü ve Yarını", *Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı İkt. İşt.*, Ankara, s. 20.
- TEZCAN, M. (2014). "İpek Yolu'nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitin Dergisi*, no.3/1.
- TUERDİ, R. (2018), *Yeni İpek Yolu Projesi ve Türkiye –Çin İşbirliğine Etkileri*, Tartışma Metinleri, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul,
- TUĞRUL, B. (2018). "İpekyolu ve Enerji Yolları İlişkisi", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3/1, s.12-20.
- KUTLUAY T. F. & KOÇER F.Ş. (2019). "Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol", 5(16): 618-626 <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.144>
- TURGUT, A. (2010). "Şanghay İşbirliği Örgütü: Jeopolitik Blöf? Örgütün Araçsallaştırılması ve Bölgeselleşme Arasında Bir İkilem", *Usak Gündem*.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, "Temel Dış Politika Konuları", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-tarafli-ulaştırma-politikası.tr.mfa (14.06.2019).
- TBMM, (2016), "Kanun Tasarısı Bilgileri", https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=195855
- T.C. EKONOMİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI, (2013). "ÇHCÜlke Raporu", Ankara.

- TUNÇ, A. & KIZIL, B. 2018, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dönüşümü ve Yerel Yönetimler", *Birey ve Toplum*, c. 8, s. 16, pp. 51-72.
- TÜFEKÇİ, S. (2012). "Avrasya Bölgesinde Sürdürülen Enerji Odaklı Güç Mücadelesinin Ekonomi Politikası: Türkiye'nin Yeri ve Önemi", İstanbul:Marmara Üniversitesi.
- TÜRKİYE'NİN AVRASYA VİZYONU, 2017,
<https://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=242&lang=TR>.
- ULUŞAHİN, N. (1999). *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ÜSTÜN, N. (2013). Etüd-Araştırma Servisi, Konya Ticaret Odası, Konya.
- ÜŞÜMEZSOY, Ş. & ŞEN, Ş. (2003). *Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları*, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- ÜZÜMCÜ, A. & AKDENİZ, S. (2014). "Yeni İpek Yolu: TRACECA ve Bakü- Tiflis-Kars Demiryolu Projesi", *Avrasya Edütleri*.
- REN, X. (2015). *Çin Nereye Gidiyor? Başarının Sırrı*, çev. Deniz Kızılgöç, Çin: New World Press.
- 7SABAH, (2018). "İran Çin'in Ticari Güzergahı Üzerinde İpek Yolu'nun İrtibat Halkası", *Yedi Sabah*, Web:<http://www.7sabah.com.tr/haber/24485/iran-cin-ticari-guzergahi-uzerinde-ipekyolunun-irtibat-halkasi/>
- YENİ İPEK YOLUN'DA AZERBAYCAN, 2017,
<https://avim.org.tr/tr/Bulten/YENI-IPEKYOLU-NDA-AZERBAYCAN-IN-ONEMI-BUYUK>.
- YERELİ, A. B. (2013). "Yeniden Canlanan İpek Yolu'nda Ekonomik Stratejiler", *Uluslararası 'İpek Yolu'nda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası' Bilgi Şöleni*, Ankara, 236-242.
- YILDIRIM, B. (2018). "Şangay İş birliği Örgütü ve Türkiye",
http://www.tasam.org.tr/TR/icerik/283/sangay_isbirligi_orgutu_ve_turkiye
- YILMAZ, S. (2019). *Bir Kuşak Bir Yol Projesi*, Ankara: Astana Yayınları.
- YILMAZ, A. N. (2012).21. *Yüzyılda Avrasya'daki Oluşumlar ve Türkiye'nin AB Alternatifleri Bağlamında Türk Birliğinin Olabilirliğinin Analizi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- WALLERSTEİN, I. "Yapısal Kriz yada Kapitalistler Niçin Artık Kapitalizmi Kazançlı Bulmayabilirler", *Kapitalizmin Geleceği Var mı?* ed. Wallerstein I., Collins R., Mann M., Derliugian G., Calhoun C., çev. Bülent O. Doğan, İstanbul: Metis Yayınevi, ss. 19-47.